

Dáša Zouharová a kol.

REGIONÁLNÍ UČEBNICE

Metodika tvorby regionální učebnice
jako výchovně-vzdělávacího prostředku
regionální výuky

Moje krajina nepatří na okraj.

JAN TRÁVNÍČEK

PŘED OSMDESÁTI LETY A DNES
FOTO archiv obce Ruprechtov a Jakub Gottvald

ZÁŘÍ

*Můj bratr dooral a vypřáh' koně.
A jak se stmívá,
věrnému druhu hlavu do hřívky
položil tiše, pohladil mu šíji
a zaposlouchal se, co mluví kraj.*

*Zní zvony z dálky tichým svatvečerem;
modlitba vesnic stoupá chladným šerem.
Duch země zpívá: úzkost, víra, bolest
v jediný chorál slíly se a letí
k věčnému nebi.*

*Svatý Václave,
nedej zahynouti
nám ni budoucím.*

BÁSEŇ KARLA TOMANA ZE SBÍRKY MĚSÍCE (1918)

Dáša Zouharová a kol.

REGIONÁLNÍ UČEBNICE

Metodika tvorby regionální učebnice
jako výchovně-vzdělávacího prostředku
regionální výuky

REGIONÁLNÍ UČEBNICE

Metodika tvorby regionální učebnice jako výchovně-vzdělávacího prostředku regionální výuky

© Dáša Zouharová a kol., 2012

© Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání 2012

ISBN: 978-80-87604-93-9

Úvodem

Metodika reaguje na dění v základních a středních školách, a to na potřebu pedagogů připravovat regionální učebnici své školy a vyučovat v návaznosti na její okolí (regionální výuka). Záměrem autorů je usnadnit pedagogům tyto procesy, oživit povědomí učitelů, rodičů i veřejnosti o přínosech výuky a výchovy dětí provázané s tradicemi, historií, geniem loci, přírodou a krajinou a též se specifiky proměn společnosti v místech, kde děti prožívají první roky života, osvojují si vědomosti, dovednosti a postoje, vytvářejí vlastní žebříčky hodnot, citové vazby a empatii k lidem, krajině a domovu.

Metodika připomíná historický kontext regionální výuky, která ještě před časem byla v naší zemi tradiční a samozřejmou součástí výchovy a vzdělávání nejen ve většině málotřídních škol. Autoři metodiky jsou potěšeni, že se naše česká regionální výuka právě v současné době potkává se zahraniční paralelou – místně zakotveným učením. Ocenění, kterých se v posledních letech místně zakotvenému učení v zahraničí dostalo, budiž pro naši regionální výuku povzbuzením i výzvou, neméně tak narůstající zájem místních samospráv o uchopení tématu regionu právě ve spolupráci se školami.

Metodika není dílem jednoho autora, je zúročením tříleté Lipkou koordinované diskuze více než desítky praktiků z různých typů škol, školských zařízení, středisek ekologické výchovy, neziskových a jiných organizací. Obsahuje společné závěry, kterým dala konečnou podobu po dialogu s pedagogy Lipky editorka Dáša Zouharová, dále názory, zkušenosti a doporučení jednotlivců, včetně inspirativních příkladů dobré praxe.

Autorský tým složený z praktiků i akademiků přinesl do metodiky myšlenkovou rozmanitost, pestrost názorů, v mnohém shodu, v jiném možnou alternativu a náměty k následným diskuzím. Průvodním neduhem je formální nejednotnost příspěvků. Finální završení zápisů z řízených diskuzí a poznámek z příležitostných polemik jediným autorem může ve svém důsledku způsobit drobné zkreslení výroků a názorů, za což se předem omlouváme.

Ochota tolika autorů podílet se na přípravě metodiky svědčí o tom, že i dnes regionální výuka zajímá odbornou veřejnost a pedagogům ze škol není lhostejná. Proto autoři vítají další následnou společnou debatu všech zainteresovaných stran o tom, zda posílení pozice regionální výuky má v dnešní české škole místo a jak může prospět žákům, pedagogům, rodičům, místním samosprávám a udržitelnosti místa a regionu.

Děkujeme všem, kteří přípravu metodiky jakkoli podpořili – mnoha trpělivým spoluautorům, Kateřině Mrázkové za její houževnatou pomoc při rešerších odborné literatury a při editorské práci, Lucii Krejčí a Jitce Plhákové za odborné redakční práce, autorům použitých kreseb, fotografií a příkladů dobré praxe, tolerantním kolegům z Lipky a spřízněným účastníkům všech seminářů a diskuzních setkání (Regionální učebnice, Region školy jako učebnice), neboť právě z jejich zkušeností jsme nejvíce čerpali.

Za celý autorský tým **DÁŠA ZOUHAROVÁ**
Brno, květen 2012

Editorka

RNDR. DÁŠA ZOUHAROVÁ – učitelka, lektorka, absolventka Přírodovědecké fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně, obor Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů matematika – biologie

Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání (od r. 2006 doposud) – organizátorka seminářů pro další vzdělávání pedagogů včetně specializačních studií pro koordinátory environmentální výchovy, garantka seminářů k tvorbě regionálních učebnic a metodice regionální výuky, iniciátorka založení sbírky regionálních učebnic a konzultantka jejich tvorby

Základní škola a mateřská škola Podomí (od r. 1984 doposud) – koordinátorka EVVO a přípravy školního vzdělávacího programu, 12 roků praxe zástupkyně ředitele, 28 roků výuky v návaznosti na okolí školy, iniciátorka a koordinátorka zpracování učitelského regionálního přírodovědného portfolia čtyř základních škol, spoluautorka regionální publikace *Drahanskou vrchovinou*, iniciátorka a realizátorka řady místních regionálních projektů (MA 21)

Spoluautoři

MGR. MICHAL BARTOŠ, PH.D. – ekolog a humanitní environmentalista, zakladatel a ředitel Sluňákova – centra ekologických aktivit města Olomouce, o. p. s., zabývá se přírodní filozofií a snaží se proměnit monokulturní pole v Horce nad Moravou v areál s pestrout přírodou

MGR. JAROSLAV BIS – metodik interaktivní výuky, lektor, středoškolský učitel, konzultant projektů EU OPVK, koordinátor školicího centra T-E-V Pardubice, s. r. o.

RNDR. VÁCLAV CÍLEK, CSC. – geolog, klimatolog, cestovatel, popularizátor vědy, publicista, spisovatel, ředitel Českého geologického ústavu

PHDR. BOHUMÍR DRAGOUN – archeolog, odborný pracovník Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, ředitel Muzea zimních sportů, turistiky a řemesel v Deštném v Orlických horách, zakladatel archeologického muzea v přírodě (skanzenu) Villa Nova v Uhřínově pod Deštnou, autor regionálních dokumentů a publikací

DOC. PAEDDR. EDUARD HOFMANN, CSC. – docent na katedře geografie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, zabývající se regionálním principem, integrovanou terénní výukou a problematikou životního prostředí, působil též jako učitel na základní škole a jako externí vyučující zeměpisu na konzervatoři v Brně

MGR. PAVEL HOLÁNEK – učitel v Základní škole Velká Bíteš, koordinátor EVVO, autor regionální publikace

BC. ET. MGR. MARIE HORÁKOVÁ – absolventka oboru Ochrana a tvorba krajiny Univerzity Palackého v Olomouci, finanční manažerka Hnutí DUHA, předsedkyně občanského sdružení Barvínek, garantka dvou regionálních projektů Mapování studánek

RNDR. BLAŽENA HUŠKOVÁ – konzultantka a lektorka v oblasti zapojování veřejnosti do udržitelného rozvoje obcí a strategického plánování

MGR. SIMONA JAKEŠOVÁ – zástupkyně ředitele Základní školy a mateřské školy Kravsko, koordinátorka EVVO, garantka projektů s regionální tematikou

MGR. ZDEŇKA JIČÍNSKÁ – vedoucí pracoviště Rychta, Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání, koordinátorka programu Škola pro udržitelný život v Jihomoravském kraji

ING. MARTIN KŘÍŽ – vedoucí pracoviště Kněžice, Chaloupky, o. p. s., školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání, garant aktivity Metodika regionální výchovy

PROF. RNDR. HANA LIBROVÁ, CSC. – socioložka, bioložka, humanitní environmentalistka, zakladatelka studijního oboru Humanitní environmentalistika a Katedry environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, autorka publikací *Pestří a zelení* (1994) a *Vlažní a váhaví* (2003)

MGR. IVANA MAJEROVÁ – učitelka v Základní škole Tvarožná (málotřídní škola), zabývající se vytvářením materiálů pro projektové vyučování a integrovanou tematickou výuku, autorka regionální učebnice

MGR. HELENA MARTINCOVÁ – ředitelka Základní školy a Mateřské školy Machov, učitelka elementaristka s 33letou praxí

MGR. DAGMAR MARTINKOVÁ – učitelka v Základní škole Bohdalice, vystudovaná historička-archivářka, autorka regionální učebnice a iniciátorka založení místního muzea

MGR. KATEŘINA MRÁZKOVÁ – pedagogická pracovnice Lipky – školského zařízení pro environmentální vzdělávání, pracoviště Kamenná, studentka doktorského studia oboru Pedagogika na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity

MGR. JAN POHUNEK – etnolog, archeolog, kurátor v Etnografickém oddělení Národního muzea v Praze, student doktorského studia oboru Etnologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy

MGR. IRENA POŘÍZKOVÁ – učitelka Střední školy MESIT, o. p. s., v Uherském Hradišti, vedoucí sekce přírodních věd, koordinátorka EVVO, externí spolupracovnice Parku Rochus, o. p. s., pro pedagogiku a environmentální výchovu

RNDR. MILENA RYCHNOVSKÁ, DRSC. – profesorka ekologie na Univerzitě Palackého v Olomouci

MGR. TOMÁŠ RŮŽIČKA – výkonný ředitel Nadace Partnerství

MGR. JIŘÍ SVOBODA – od roku 2001 pedagog na víceletých gymnáziích, čtvrtým rokem na Gymnáziu Trutnov, koordinátor EVVO, vnášející do výuky regionální a environmentální prvky

MGR. DAVID ŠROM – ředitel Základní školy a Mateřské školy Žimrovice (málotřídní škola), autor regionální učebnice, iniciátor a koordinátor řady regionálních projektů

MGR. ZDENKA ŠTEFANIDESOVÁ – metodička, lektorka a výtvarnice Sluňákova – centra ekologických aktivit města Olomouce, o. p. s., absolventka bohemistiky, historie a výtvarné výchovy pro třetí stupeň, v letech 2004–2007 učitelka na Mezinárodní škole v Olomouci

MGR. KAMILA TACHOVSKÁ – zástupkyně ředitele Základní školy a mateřské školy Kotlářská 4, Brno, koordinátorka EVVO, vedoucí realizačního týmu školy v projektu Interaktivní cesta Moravským krasem přes Pálavu a Brno, komunikace tak trochu jinak

RNDR. JAN TRÁVNÍČEK – pedagog, v praxi propojující výuku na základních, středních i vysokých školách, správce e-learningu v Lipce – školském zařízení pro environmentální vzdělávání

RNDR. JAKUB TROJAN – absolvent geoinformatiky, regionální geografie a regionálního rozvoje Masarykovy univerzity, akademický pracovník, projektový manažer a grantový poradce, zakladatel Laboratoře experimentální a aplikované geografie (LEAG) Vysoké školy obchodní a hotelové v Brně, věnuje se technologickým inovacím a open source v ICT

MGR. ET MGR. JITKA UHLÍŘOVÁ – absolventka Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, organizačně-administrativní pracovnice Lipky – školského zařízení pro environmentální vzdělávání

MGR. JIŘÍ VORLÍČEK – pedagog s 11letou praxí na základní škole a gymnáziu, editor a spoluautor regionální metodiky pro gymnázia, iniciátor pedagogických projektů a volnočasových aktivit zaměřených na práci s místním regionem, vedoucí pracoviště Kamenná, Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání

MGR. ZBYNĚK ZAVADIL – ředitel EkoCentra Brno – neziskové organizace zaměřené na podporu a propagaci ekologicky šetrného a zdravého životního stylu, věnující se tvorbě a realizaci tematických projektů, osvětových kampaní, dlouhodobý spolupracovník reklamního a grafického studia na pozici art director

Účastníci setkání koncepční skupiny

(seřazeno podle účasti na setkáních)

RNDr. Dáša Zouharová, Mgr. Jiří Vorlíček, Ing. Martin Kříž, Mgr. Pavel Holánek, Mgr. Petr Horák, Mgr. Simona Jakešová, Mgr. Karel Kabelka, Bc. Martin Kouřil, RNDr. Jana Kuncová, Mgr. Ivana Majerová, Mgr. Miluše Pitourová, PhDr. Blanka Sedláčková, Mgr. Marie Sedláková, Mgr. Kamila Tachovská, RNDr. Jan Trávníček, Mgr. Aleš Tinka, Mgr. Jana Bezoušková, Mgr. Jakub Gottvald, Mgr. Ivana Kubartová, Mgr. Dagmar Martinková, Mgr. Jana Pecenová, Mgr. Miroslava Pešková, Mgr. Irena Pořízková

Hosté a konzultanti

RNDr. Blažena Hušková, doc. RNDr. Hana Kůhnllová, CSc.

Není-li uveden autor textu, zpracovala ho Dáša Zouharová na základě diskuzí v koncepční skupině a na seminářích.

OBSAH

ÚVOD

Jak a proč metodika vznikla	14
PROČ V ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH, GYMNÁZIÍCH I STŘEDNÍCH ODBORNÝCH ŠKOLÁCH VYCHOVÁVAT A VZDĚLÁVAT V NÁVAZNOSTI NA OKOLÍ ŠKOLY	14
Názory odborníků, jejichž profese je provázána s didaktikou	14
Názory praktiků – pedagogů z různých stupňů a typů škol	23

REGIONÁLNÍ UČEBNICE

VYMEZENÍ POJMŮ	31
Vymezení pojmu regionální učebnice	31
Přístupy k pojetí a vymezování regionu	31
Region školy	33
Uchopení regionu – prostředky regionální výuky	35
DŮVODY K TVORBĚ REGIONÁLNÍCH UČEBNIC	35
STRUKTURA REGIONÁLNÍ UČEBNICE	37
A) Brožura	38
B) Čítanka	39
C) Modelové příklady práce s regionem školy, zejména výuky v terénu	40
D) Pracovní listy	42
E) Metodika pro pedagogy	43
F) Portfolio regionální – žákovské	44
G) Portfolio regionální – učitelské	45
H) Interaktivní část učebnice	46
FORMA REGIONÁLNÍ UČEBNICE	48
Výhody i nevýhody možných podob regionálních učebnic	48
DEFINICE REGIONÁLNÍ UČEBNICE – SHRUTÍ	50
ZKUŠENOSTI Z PRAXE A DOPORUČENÍ PRO BUDOUCÍ AUTORY REGIONÁLNÍCH UČEBNIC	51
Jak postupovat při přípravě regionální učebnice	52
Ukázky dokumentující tradici regionální výuky u nás	54
Příprava regionální učebnice pro tiskárnu – praktické tipy pro strastiplnou, ale krásnou cestu ke čtenáři	59

INSPIRACE Z PRAXE

ZÁKLADNÍ ŠKOLY	64
Klasicky pojatá výuka skrývá nebezpečí seznamování se s učivem jakoby „za sklem“	64
Regionální výuka jako součást výchovně-vzdělávací koncepce školy a prostředek výuky	65
Žáci lze zapojit do příprav pracovních sešitů, pracovních listů, výstav a jiných aktivit s regionální tematikou	66
Od regionální učebnice k regionálnímu muzeu	67
Ukázka z regionálního žákovského portfolia	67
Ukázka z regionální učebnice Bítešsko	68
Interaktivní cesta Moravským krasem přes Pálavu a Brno, komunikace tak trochu jinak	69
STŘEDNÍ ODBORNÉ ŠKOLY A STŘEDNÍ ODBORNÁ UČILIŠTĚ	69
Mařatice Rochus – významná lokalita střední Evropy	69
GYMNÁZIA	70
Trutnov na vlastní kůži	
(TUNAVLKU – Terénní výuka biologie na Gymnáziu Trutnov)	70
STŘEDISKA EKOLOGICKÉ VÝCHOVY A NEZISKOVÉ ORGANIZACE	73
Škola pro udržitelný život (ŠUŽ)	73
Středisko ekologické výchovy může sehrát při tvorbě regionálních učebnic důležitou roli	75
Propojení školy s místní neziskovou organizací při regionální výuce	76
Interpretace místního dědictví	77
Muzeum v přírodě i filmový dokument	78
INSPIRACE ZE ZAHRANIČÍ – MÍSTNĚ ZAKOTVENÉ UČENÍ	79

DALŠÍ UŽITEČNÉ INFORMACE A TIPY

Autorský zákon	82
Mapy a databáze: informace pro regionální učebnici on-line.....	85
Zakotvení výuky s vazbou na místo a region v rámcových vzdělávacích programech jednotlivých typů škol	88

LITERATURA

SEZNAM VYDANÝCH REGIONÁLNÍCH UČENIC A VÝSTUPŮ REGIONÁLNÍ VÝUKY	97
DALŠÍ POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE	100

PŘÍLOHY: UKÁZKY Z REGIONÁLNÍCH UČEBNIC

Regionální učebnice <i>Perla Slezska – Hradec nad Moravicí a jeho okolí</i> – ukázka studijního textu a na něj navazujícího pracovního listu	106
Regionální učebnice <i>Naše Tvarožná</i> – ukázka studijního textu	109
<i>Metodika Regionální učebnice Bítešsko</i> – ukázka možností využití jednotlivých témat regionální učebnice ve výuce	111
Mařatice Rochus – významná lokalita střední Evropy – soubor pracovních listů	116
<i>Krajinou našeho regionu. Metodika poznávání místního regionu nejen pro gymnázia</i> – ukázka motivačních textů a didaktických úkolů k regionu Moravských Budějovic a okolí	147
Projekt TUNAVLKU – pracovní list Pod Červeným vrchem	162

ÚVOD

Jak a proč metodika vznikla

Problematikou „Jak využít region školy k environmentální výchově“ se pedagogové Lipky zabývají od roku 2006. Nejprve jsme sesbírali dostupné regionální učebnice – vytvořili sbírku, která je zájemcům k dispozici k nahlédnutí v Brně na Lipce na pracovišti Kamenná. Pro budoucí autory regionálních učebnic jsme v uplynulých šesti letech zorganizovali několik víkendových seminářů a jednu konferenci a poradenstvím jsme podpořili tvorbu nových regionálních učebnic.

Se skupinou asi 15 pedagogů ze základních, středních i vysokých škol (tzv. koncepční skupinou k přípravě metodiky), kteří mají vlastní zkušenost s výukou v návaznosti na okolí školy (regionální výukou) nebo s tvorbou regionální učebnice, jsme během tří setkání v letech 2009–2011 debatovali o vhodném a možném obsahu, struktuře i formě regionální učebnice, též o metodách a formách výuky s vazbou na okolí školy. Závěry ze všech setkání, doplněné o zkušenosti praktiků – účastníků seminářů k tvorbě regionálních učebnic a konference k regionálnímu tématu, jsme zaznamenali do metodiky.

Smyslem metodiky je:

- › uchopit v praxi škol stále častěji užívaný, ale zdá se doposud nikde nedefinovaný termín regionální učebnice, pojmenovat její obsah, strukturu i formu,
- › na příkladech dobré praxe a názorech odborníků, jejichž profese je provázaná se vzděláváním, přimět pedagogy základních a středních škol k úvahám, diskuzím a k posílení povědomí o přínosech výchovy a vzdělávání žáků v návaznosti na okolí školy (region školy),
- › shrnout zkušenosti autorů již existujících regionálních učebnic nebo pedagogů, kteří dlouhodobě využívají okolí školy ve výuce, přičemž se jim daří naplňovat stanovené výchovně-vzdělávací cíle; zkušenosti z praxe analyzovat a zobecnit pro potřeby pedagogů základních a středních škol,
- › budoucím autorům usnadnit proces tvorby regionální učebnice a její následné využívání při výuce, mj. za účelem povzbuzení dalších učitelů k tvorbě regionálních učebnic.

PROČ V ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH, GYMNÁZIÍCH I STŘEDNÍCH ODBORNÝCH ŠKOLÁCH VYCHOVÁVAT A VZDĚLÁVAT V NÁVAZNOSTI NA OKOLÍ ŠKOLY

Názory odborníků, jejichž profese je provázaná s didaktikou

EDUARD HOFMANN

Ve své disertační práci z roku 1991 se zabývám využitím místní krajiny ve výuce zeměpisu na základních školách. V zeměpise je tato činnost nazývána jako tzv. regionální princip ve výuce zeměpisu. Obdobně postupují i v okolních zemích, např. v Polsku, Německu či Rusku. Využití místní krajiny ve výuce geografie sleduji v této práci od roku 1809. Stručně se dá konstatovat, že se tomuto tématu věnují opakovaně snad všichni učitelé, kteří se zabývali postupem doby metodikou, teorií výuky geografie, didaktikou geografie či geografickým vzděláváním. Jejich výčet, doporučení a postupy výuky na příkladu konkrétního prostoru by zabraly podstatnou část této příručky. Řada z nich se zabývala rovněž metodami, jak si konkrétní region zpracovat.

Doc. RNDr. Ivan Bičík, CSc. v jednom ze svých úvodníků ke *Geografickým Rozhledům* píše: „Jedním z klíčových témat, na nichž může geograf či učitel zeměpisu předvést svoji schopnost uplatnit své zdánlivě jen všeobecné vzdělání v praxi, je analýza a syntéza interakce přírody a společnosti v konkrétním malém regionu.“ (Bičík 2009: 37)

Přesný a současný pohled má na tuto problematiku A. Hynek ve vlastivědné učebnici *Deblínsko na cestě k trvalé udržitelnosti* v kapitole 5. Deblínsko – poloha, Geografie: prostor a prostorovost, cituji: „(...) A co prostorovost? Prostor není neměnný, neční, nýbrž se děje, funguje či nefunguje, vždy je za ním proces, který jej produkuje, tvoří, proměňuje. Prostorovost znamená, že prostor se odehrává, pracuje, vlastně můžeme říci, že prostor je sice podstatné jméno (substantivum), ale lepší by bylo sloveso – prostor se děje, prostě se prostoruje. Je proměnlivý ne sám od sebe, ale od sil přírody, lidí, našich představ, přání, ale bohužel i chyb. Takže prostor není jen místopis – co kde je, ale především: Proč to tam je? Jak se to tam dostalo? Co se tam odehrává? Co se s tím dá/má, nemá/musí atd. dělat? A kdo to udělá? Navrhne? Zaplatí? Využije? Za každým prostorem je prostorovost – procesy, jež jej udržují, mění (...)“ (Svozil – Hynek 2011: 50)

Tato situace ukazuje na skutečnost, že učebnice, která se týká nejbližšího regionu, bude jen pomůckou pro učitele, základním vodítkem k tomu, aby se seznámil s prostorem, ve kterém učí. Za hodné zamyšlení považuji skutečnost, že se v jednotlivých obdobích výuky zeměpisu opakuje nutnost zabývat se nejbližším prostorem a procesy, které se v něm odehrávají.

V jedné ze svých sond do výuky na základních školách, které uskutečňuji prostřednictvím předmětu „oborová praxe“, jsem u 90 náhodně vybraných škol zjišťoval, jaké pomůcky používají učitelé zeměpisu pro výuku v nejbližším okolí školy. Jednalo se např. o základní mapy velkých měřitek, tematické mapy, mapy katastrálního území, mapy, které poskytuje územní plán apod. Přestože v současném rámcovém vzdělávacím programu je na region, kde se škola nachází, pamatováno, nevím, jak tato výuka probíhá bez základních materiálů, ze kterých můžeme čerpat. Skutečnost mě donutila přemýšlet, proč je těchto materiálů ve školách tak málo nebo tam nejsou zastoupeny vůbec. Na druhé straně znám příklady velmi kvalitní a inspirativní práce v místě působnosti školy. Jsou to např. projekty Základní školy ve Křtinách, Základní školy v obci Jedovnice nebo už zmíněný projekt Základní školy Deblín – „Deblínsko na cestě k trvalé udržitelnosti“.

V předmětu didaktika geografie, který je součástí čtyř semestrů studia učitelství geografie na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity (PdF MU) se tomuto tématu věnuji od počátku působení na této fakultě, jak v teoretické, tak v praktické rovině. Do výuky zahrnuji i zkušenosti z dlouholeté práce v obecních zastupitelstvech. Považuji to za jeden z klíčových momentů, proč se krajině kolem nás věnovat. Spočívá ve skutečnosti, že o budoucnosti celého území České republiky rozhoduje (jen velmi hrubým odhadem) více než 60 tisíc laiků v obecních zastupitelstvech. Jsou základním orgánem, jenž schvaluje územní plán jednotlivých obcí nebo jeho revize či změny. I když se to děje na základě materiálů, které jim předkládají odborníci. S těmito skutečnostmi se má většina lidí možnost seznámit právě prostřednictvím předmětu zeměpis na základní škole. Geografické vzdělávání, kterého se dostává v nejširší míře na základní škole, má k vnímání prostoru klíčové postavení.

Na základě výše uvedených skutečností vedeme studenty učitelství geografie na PdF MU k tomu, že si jako budoucí učitelé musejí v otázkách využití místní krajiny poradit především sami. Na fakultě se mohou naučit techniky analyticko-syntetického přístupu k tvorbě geografické charakteristiky zvoleného prostoru. K tomu slouží nejen didaktika geografie, ale především všechny předměty, které během studia absolvují. Z hlediska didaktiky geografie pak řešíme, jakými metodami a formami výuky můžeme vytvořit potřebné znalosti, vědomosti a postoje u žáků z hlediska vnímání svého okolí. Na školách samotných by měli iniciovat např. zakládání regionálního kabinetu. Za regionální kabinet lze považovat určité místo, jež je ve škole vyhrazeno pro shromáždění materiálů, které se týkají zvoleného regionu a míst, jež se v něm nacházejí z pohledu různých předmětů přírodovědného a společenského zaměření i výchov. Může jít dále např. i o pozemek v okolí školy, kde může být umístěna učebna v přírodě v podobě geoparku (ve smyslu geologického parku), arboreta a různých dalších pomůcek a modelů pro terénní výuku. Právě terénní výuka by měla být jednou z forem, kde se dá přistupovat k výuce o krajině nejen z praktického, vzdělávacího hlediska, ale zejména z hlediska emočního.

„Terénní výuku si pro naše potřeby definujeme jako ‚střechový‘ pojem pro komplexní výukovou formu, která v sobě zahrnuje progresivní vyučovací metody (pokus, laboratorní činnosti, krátkodobé a dlouhodobé pozorování, projektovou metodu, kooperativní metody, metody zážitkové pedagogiky...) a různé organizační formy vyučování (vycházka, terénní cvičení, exkurze, tematické školní výlety – expedice...). Těžiště této výukové formy spočívá v práci v terénu – především mimo školu.“ (Hofmann a kol. 2003: 7)

Z více než dvacetileté praxe na vysoké škole však vím, že ne všichni budoucí učitelé si k tomuto způsobu výuky najdou cestu. Potěšitelný je ovšem fakt, že jejich počet každým rokem narůstá. Nejtěžší je ovšem vštěpovat studentům fakt, že v tomto proměnlivém světě nevystačí se znalostmi, které získají ve škole, a vnímání prostoru ve všech jeho dimenzích je záležitostí na celý život.

MILENA RYCHNOVSKÁ

Vzdělávání na základních školách i gymnáziích směřuje k obecné kulturní úrovni, kde se míra vzdělanosti projevuje především ve znalosti humanitních oborů – literatury, historie, umění. A s úsměvem a pochopením se ve společnosti toleruje neznalost matematiky, přírodních věd i technických oborů. Stále totiž u nás přežívá duch obrozenectví, který si však neví rady s otázkami životního prostředí. Dávné úsloví „zdravý selský rozum“ se sice používá, ale jeho význam se zamlžil. Ten totiž evokoval průnik ekologie i ekonomie v místním zemědělství s cílem trvale udržet hospodářství, a tím i krajinu v harmonickém stavu. To má ovšem mnoho aspektů podle oblastí, které se liší přírodními podmínkami, ale i urbanizací, průmyslem nebo třeba rekreační návštěvností.

Proto považuji za účelné připojit k obecnému vzdělávacímu kurikulu i regionální hledisko. Jiný důraz na udržitelný a ochranný stav krajiny budou vyžadovat horské oblasti, jiný pak zemědělské oblasti s násilně unifikovanou krajinou strukturou, zcela odlišný silně industrializované a těžební regiony, kde bude vedle ekonomických priorit význačná i ochranná a rekultivační kapitola výuky pro udržení příznivého životního prostředí.

Regionální zakotvení výuky však bude obtížné pro migrující pedagogy. Mělo by být svěřeno rodákům, nebo aspoň doplněno svědectvím zajímavých pamětníků a exkurzemi. Mnoholeté působení místních učitelů na venkovských školách je v tomto směru příkladné. Svě žáky seznámili nejen s proměnami regionu, se zdroji obživy, s místními tradicemi, ale často je aktivizovali k mimoškolní aktivitě a reprezentaci celé oblasti, ať už na úrovni naukové (Natura a jiné soutěže), kulturní (folklor), sportovní, nebo jiné, a manifestovali tak svou náležitost k danému regionu. Ale i moje vlastní zkušenosti z brněnských základních škol dokazují, že v otázce regionálního zakotvení je významnější osobnost a aktivita učitele než předepsané osnovy.

MICHAL BARTOŠ

Krátký pobyt v obci Zapomnění

Obec Zapomnění existuje od mé nepaměti. Byla už, než jsem se narodil. Narodili jsme se tam všichni. Když po dlouhém odloučení přicházím jako poutník do naší rodné vsi, když se k ní blížím, stávám se čím dál více zřetelným. Jsem najednou více svůj. Přicházím totiž do místa, které mi vtisklo mou podobu. Jsem zde viděn, poznáván, rozpomínán. Rodiče, kamarádi, nepřátelé, listonoš, prodavač, blázen, potulný pes, divně vonící jarní vítr po dešti, červená voda pod vrbou u křížku, puch z vepřína. To vše je jakoby moje. Spíše ale já toho všeho jsem.

„Tady je kruh, tady je dvůr, tady bydlí (...)“ zpívá Vlasta Redl v písni Přijdu hned (z alba *Koncert, který se nekoná*). Domov si nejde naplánovat, předem přichystat, on se nám stane a až po narození, vržení do světa, zíráme na to, jaký je. „Tohle je stůl, tohle je čaj a tohle papír, mávni tužkou a tvoji mrtví ožijí. Je to tak snadné, až to mrzí, že nejde chtít být tak drzý a stvořit si svět jenom z vět a melodií.“

Měl jsem štěstí, Zapomnění bylo poklidné a malebné. Aspoň teď to tak cítím. „To vpravo je les, to dole je vřes a tudy sever. Těhle cesty už je konec na dohled.“

Konečně do něj vstupuji. Do Zapomnění. Nepoznávám ho. Fotbalové hřiště je zastavěno v místě nepatřičně působícími domy. V kulturním domě, jehož součástí byla kinokavárna, už dávno nevoní káva. Dokonce se tu ani nehraje, protože po tom, co zemřel pan „řídící“, se už nikdy nesešlo pět lidí, což byla povinná účast, aby spustil na promítačce širokouhlý barevný film v české řeči. Těch pět lidí udržuje nyní při životě hernu, oddělenou nějakými plechy od skladových prostor naplněných stále přibývajícím nepotřebným zemědělským haraburdím. Svahy nad Zapomněním zežloutly. Na zavřeném obchodě cedule, že plynové bomby se budou odebírat v pátek před třemi roky. Ulice jsou prázdné. Domy barevné.

Z oken domů navíc blikají nadějně životadárná světýlka. To všichni sami u svých počítačích strojů sní svoje sny, baví se s přáteli, jsou tak nádherně vlastně spolu. A přitom mohou být ve skrytu. Mohou si dokonce hrát

na jiného. Ale paradoxně se i jako jiní stále zaplétají do dalších a dalších sítí, bohužel jen ve svých hlavách, virtuálně, ne tělesně. Pokud by chtěli být opravdu zcela cizí, museli by s nadměrnou flexibilitou měnit svou totožnost. Stali by se tak avatary fantaskního světa Raye Bradburyho, kde se jeden z dětských hrdinů neustále mění podle přání rodičů, kteří hledají své pohřešované děti. V závěrečné scéně běží ulicí a všichni jej volají domů a on se doslova, když plní jejich přání, rozteče do břečky bezdomoví před jejich očima. Všem nám dnes říkají, jak velkou devízou je, když se naučíme být právě takovými trvale udržitelnými bezdomovci.

Rainer Maria Rilke napsal o návštěvě Vrchotových Janovic svému bratru: „*Leží mi především na srdci, abych se mohl někam vracet domů. Věřte mi, Janovice mají pevné místo v takových myšlenkách na domov. Jsou silně vrostlé do mého citu a do mých vzpomínek velmi silně.*“ Myslivá na červeň pláště Sidonie Nádherné, která mu v tom místě přišla vstříc. Na společné procházce do lesa „Miláčova“ vidí Sidonie louku očarovanou tmavým lesem, vynořují se básně, domů jdou kolem příšerně tmavého černého rybníka. Sidonie naslouchala okolí svého domova, stejně jako svým slavným mužským protějškům, vždy skryta spoluvytvořila svět, kde se potkávalo nebe se zemí, park, který Karl Kraus nazval „ráj proti peklu Vídně“. Zde se mísí lásky Sidonie, láska k přírodě, bolest ze smrti otce i obou bratrů, láska přírody. Femme fatale, osudová závislost na všem živém. V parku se odvíjející příběh, který otevírá člověka světu, kosmu, životu. Krajiny domovů jsou plné takových příběhů, stačí naslouchat, čekat, obohacovat se otázkami, které k nám s nimi přicházejí.

Vcházím do školy v Zapomnění. Vida, je tu plno. Žákům se na hrudi houpají kovové cedulky s barevnými grafy. Červený sloupek určuje jejich citu-plnost, šedý ekonomickou vzdělanost, modrý vzdělanost jinou, žlutý poslušnost plnit zadané úkoly. Číslo v levém rohu nahoře je IQ. Svítící kolečko dole říká, že školné bylo zapláceno. Učitel taky sedí u počítače a sumarizuje vše přehledně do různých výkazů, co mu stále více šetří práci. Pro rodiče, pro ředitele, pro inspekci, pro ministerstvo, jeden navíc, kdyby přišel nečekaný host. Všichni pod dohledem bezpečnostních kamer. Všechno je možno dosledovat, dovyhodnotit, evaluovat. Nikoho to ale nezajímá. Žáky, učitele ani rodiče. Ministr naštěstí občas prohlásí, že něco, co se tvrdí, není pravda, když je přece na první pohled jasné, že ukazatele rostou. Všechny je tak možno uvést na definitivně pravou míru. Všichni flexibilně plní, co je jim zadáno. Je jedno, že nikdo nezná zadavatele. Prostě je to tak.

Když jsem zděšeně přeskočil elektronickou uklízečku, vyběhl jsem, trošinku dezorientovaný, ze školy, z naší obce, ven za humna Za-pomnění. Tam jsem uviděl podivnou učitelku, která se zapomněla se svými žáky za školou. Nespěchali. Učili se společně názvy starých míst i s příběhy, které se v nich udály. Všimli si přitom, že všechny ty příběhy jsou součástí příběhů jiných a tvoří život. Snažili se porozumět tomu, co jim sděluje osvětí. A k rozumu při tom použili i své tělo. Oživilo své smysly, s jejichž pomocí se pokoušeli znovu objevovat svět. Třeba to, že „hovězí“ z nedaleko se pasoucí krávy musí být přece levnější než „hovězí“ z Kanady, a to navzdory tomu, že se jim při tomto objevu na hrudi výrazně snížil šedý sloupek. Zaslechl jsem dokonce smích, který svědčil o tom, že žáci své problémy nechali ve škole, aby v krajině domova našli tajemství, na které zcela zapomněli. Kupodivu bylo zjevné, že je baví toto učení, na jehož neviditelném konci je orientace v tom, proč jsou tím, čím jsou. Dokonce to umí říct ostatním. Jaká krása.

Právě přibíhá předem rozčilený školní inspektor, aby tu krásu proměřil!

VÁCLAV CÍLEK

Regionální rozměr života – kvalita místa

Až někdy donedávna byl Čech obyvatelem Čech a Polák žil v Polsku. Označení, jako např. Hanák či Valach, se přímo vztahovala jednak k určité povaze, jednak k jednoznačně určené krajině. Dnešní situace je o něco složitější. Asi 60 % evropské populace žije v městech, tedy tam, kde je globalizace nejsilnější a civilizace nejvíc zaměnitelná. Oslabuje se vazba na místo či na krajinu, a tím se rozpouští identita založená na místě ve prospěch identity založené na společenské třídě nebo povolání. V angličtině to zní jako jazyková hříčka – *place oriented culture* je zaměněna na *space oriented culture* neboli kultura založená na místě je nahrazena kulturou založenou na prostoru. Platí to zejména pro mladší lidi, kteří se potřebují uplatnit, ale když se uplatní, vydělají peníze a poněkud zestárnou, tak se volání krajiny, určitých tónů barev a rytmů řeči přihlásí a pocit domova a s ním jisté útechy se obnoví.

Christopher Day říká, že kvality našeho okolí, ať již jsou konfrontační, nebo harmonické, v nás rezonují. Rozladěné okolí provokuje sociální disharmonii a zvyšuje hladinu stresu. Poničená místa nás ničí. Znárodná místa dávají nám okázale najevo duchovní znehodnocení. Ale krásná místa jsou bez výjimky založena na „správnosti“, na ekologickém zdraví místa. Mají integritu a rovnováhu. Duch místa je tu posílen tím, že si jej ceníme. To vše se k nám vrací, protože duch, který místem prozaňuje, ovlivňuje naše cítění a utváří nás. Tím určuje, jak jednáme a kým jsme.

Útěcha krajiny promlouvá nejsilněji přes domov. Známe ji všichni, protože málokdo sbírá houby nebo chytá ryby, aby se najedl. Jeho hlad je jiného druhu. Krajina je odpovědí na určité volání. Ale správně odpovídají jenom ty zdravé krajiny.

„Doma se cítíme tam, kde nemáme potíže s orientací, kde jsme svým okolím začleněni do složitých vztahů světa, tak samozřejmě, že si ty vztahy jdoucí mimo náš okamžitý úzký horizont vůbec nemusíme uvědomovat. To je ovšem něco, co se buduje velmi složitě a většinou i velmi dlouho; něco, čeho kultura či umělé pěstování a budování vyžaduje stálý citlivý respekt vůči původnějším přirozeným strukturám i vůči širšímu okolí. Bez toho jsou naše zásahy do krajiny pouhou devastací. Panelákové sídliště, zcelený lán nebo umělý les v podobě monokultury ochuzují krajinu nejen biologicky a esteticky, ale narušují její původní strukturu a neposkytují ani dostatek struktury nové... Kulturní krajina je širším prostorem domova.“ (Kratochvíl 1994)

„Je pravda, jak tvrdí jeden známý spisovatel, že krajiny mají léčivé vlastnosti?“ (Herling-Grudziński 2004)

Duchovní základ krajiny

Pro naše předky byla krajina nejenom předmětem zvláštní úcty, ale také neustálého zápasu. Součástí vnitřní, či dokonce duchovní kolonizace krajiny bylo vytváření míst, jakýchsi ohnisek či základů dalších výbojů. Patří mezi ně kláštery, kapličky, boží muka, významné křižovatky a „plácky“ před mosty a mostky. Dnes v době, kdy jsme již nad krajinou zdánlivě zvítězili, vnímáme spíš nostalgický náboj krajiny minulosti než její strastiplný či tragický rozměr. Existují však místa z různých důvodů odlidštěná – rozpadající se industriální zóny, vnitřní „sudet“ středočeských vesnic anebo nejnovější hypermarkety, kde vyloženě cítíme nutnost nějakého smířování, zaplňování či kompenzování náboje místa.

Hovořit dnes o krajině, jejím rázu a jejím působení znamená zejména hovořit o architektuře a urbanismu, protože ty z největší míry určují budoucí charakter naší země. Nejedná se přitom jen o domy, ale také o technické a liniové stavby, dálnice, vodní nádrže, sklady a parkoviště. Měli bychom se ptát, jak je možné, že tolik obdivovanou českou krajinu vytvořili lidé bez znalosti územního plánování a že tu krásnou lidovou architekturu stavěli celá staletí lidé bez architektonického vzdělání. Kde se stala chyba, že jsme si nechali vnutit všechny ty krásné, vědecké a stylotvorné designy, ve kterých se necítíme dobře?

Nejspíš málo respektujeme to základní – místo a jeho ducha. Ch. Day říká: *„Duch místa živí přístup a činy těch, kteří ho řídí, stavějí, spravují a užívají. Není proto divu, že se necítíme dobře v supermarketech ovládaných pojmem ‚ber‘, který není doplněn o ‚dávej‘ prostřednictvím řemesel a služeb (...) Kde se zničí místo, tam se zničí i kultura, následuje sociální i osobní znehodnocení (...) Každý region měl strukturální systém odpovídající materiálům, klimatu a kultuře – což je něco, co by se z rozmaru nemělo zahodit. Tento systém do velké míry určoval způsob výstavby. Rozměry místního stavebního dřeva omezovaly délku trámů, a tím i rozsah klenebních polí a šířku budovy. To způsobovalo vnitřní jednotnost všech budov v dané oblasti, dokonce i v rozmezí několika staletí.“ (Day 2004)*

Tento duch místa má jako každá jiná osobnost celou řadu vlastností, které jsou jak zcela praktické a přizemní, tak i vznešené. Duch místa není poetickou koncepcí romantiků, ale způsobem, jak místo funguje a ovlivňuje naše těla, organizaci práce i pocity. Day k tomu říká: *„Stejně jako nám změna prostředí o dovolené dokáže ulevit od stresu, může nám i naše každodenní okolí dodat energii, vyrovnat nálady, snížit pocit tlaku a inspirovat či motivovat (...) Jakmile pochopíme, jak na nás okolí působí, dokážeme utvářet místa, která slouží k užitku v nich žijícím lidem. Prostředí připravované ne za účelem něco vyjádřit, ale podpořit nálady, pocity a vnitřní rozvoj, může prospívat fyzickému, psychickému i sociálnímu zdraví – vnitřním kořenům individuality. Víme-li, kdo jsme a odkud přicházíme, má naše identita pevné základy. Bez této znalosti*

se podlamuje. Toto vědění má dopad na naše zdraví, jak psychické, tak tělesné. Také posiluje nebo oslabuje sociální soudržnost, hodnoty a stabilitu (...) Jde také o schopnost míst poskytnout nám jistotu, zakořenit nás. Musíme vytvářet místa, kam lidé patří; místa, která náleží tam, kde jsou, a budovy, které na tato místa patří.“ (Day 2004)

Praktická potřeba lokálních znalostí

Pokud průměrná ekonomická krize trvá kolem třiceti let, tak budeme českou krajinu mnohem víc potřebovat než dnes – kvůli potravinám, léčivým rostlinám, vodě i radosti. Budou-li i nadále pokračovat přívalové deště, či naopak s nimi spjatá sucha nebo bude-li ekonomická krize dál pokračovat a výdělky našich dětí budou nižší než ty naše anebo pokud se v kolotoči dluhů někam vypaří penze, budeme opět potřebovat rozumět krajině, ve které žijeme. Dá se čekat, že i energie bude dražší, a tím pádem nebudeme mít k dispozici těžkou mechanizaci na přetváření krajiny. Budeme tedy omezeni hlavně na malé chytré zásahy, zahrádky a sady a také na zavlažování pozemků dešťovou vodou (tzv. sklizeň vody – water harvesting).

Nevíme to určitě, ale cítíme, že tento svět, spotřeba energie, surovin, vody, půdy i ovzduší má své limity a že se jim možná blížíme. Kromě scénáře růstu i obav z kolapsu existuje také podle našeho názoru pravděpodobná situace někde uprostřed mezi oběma krajními variantami – je to stav chronických potíží, jež vedou k turbulencím a posléze vyústí v dlouhodobou stagnaci, která může trvat 30 až 40 let, během nichž dojde k přechodům na nové technologie a ke vzniku nové mentality šetrnosti. Svět projde transformací, ustanoví nové pole rovnováhy a opět jako tolikrát v evropské historii povstane v nějaké nové podobě.

Důležitý je však transformační mechanismus, jakým u nás byl např. konec středověku, třicetiletá válka, industrializace země v letech 1860–1890 i současná a přicházející éra, ve které rostou globální zisky i rizika. Co v té době do společnosti vložíme, v nějaké formě v ní zůstane a bude působit další desetiletí. Ke stagnaci může dojít velice snadno už tím, že rostoucí ceny ropy a obecně energií podraží vodu a potraviny. Tím zvyšující se počet lidí zejména ze stále početnější stárnoucí skupiny evropského obyvatelstva dosáhne jen na základní životní potřeby. Začnou kolabovat firmy vyrábějící dražší zboží, cestovní kanceláře a obecně podniky produkující nějaký „luxus“, jímž mohou být např. nové automobily i budovy.

Zvýší se nezaměstnanost a porostou náklady na sociální síť. Inflace znehodnotí část úspor i penzijních fondů. Sníží se vývoz a stát bude mít problémy zaplatit drahou ropu a plyn. Bude potřebovat investovat do infrastruktury či nových energetických zdrojů, ale stát na to nebude mít. Ekonomická nejistota povede k sociálnímu neklidu, stávkám a sociálnímu napětí. Lidé budou hledat bezpečí v nových náboženských skupinách.

Význam regionálních učebnic a publikací

Třeba se to nestane, ale myslíme si, že stagnační či transformační scénář budoucnosti je přece jen pravděpodobnější než jiné události, které se rovněž neměly stát – 1. i 2. světová válka či rozpad Sovětského svazu. V okamžiku přicházející chudoby jsou podstatné dvě věci: udržet si nějakou nezbytnou míru materiálního komfortu a nebrat situaci jako tragédii. Jedná se tedy jak o skromnost, tak o naději, o nové (ale do značné míry tradiční) vzorce konzumního chování i novou mentalitu. Vyplývá z toho jedna věc: své životní prostředí, svoji krajinu můžeme potřebovat mnohem víc než dnes, ať již kvůli vodě, potravinám, léčivým rostlinám či prostě jenom radosti, čistotě a rekreaci.

To jsou myslím hlavní důvody, proč jsou regionální učebnice a obecně regionální publikace důležité. Na jednu stranu nás učí vztahu k místu, kde většina z nás prožije celý život, a je zapotřebí, aby to byl kvalitní život, ale na druhou stranu potřebujeme naprosto prakticky a rozumně hospodařit se svým okolím, protože nejspíš nastává fáze stahování se, tedy lokalizace, zatímco uplynulé desetiletí se neslo ve znamení globalizace, tedy rozšiřování a migrace.

(Pro sepsání textu byla využita učebnice V. Cílka, V. Ložka a kol. *Obraz krajiny*, Dokořán, 2011, kde je rovněž uveden seznam asi 400 monografií týkajících se krajiny a jejích procesů.)

HANA LIBROVÁ

Podstatou environmentálních problémů je jejich složitost, vzájemná popletenost faktorů, nečekané skoky ve vývoji. Pokusy o řešení nebo zmírňování škod se často nečekaně zvrtnou, protože každý zásah do přírody může mít nečekané vedlejší důsledky. K tomu mají četné environmentální problémy globální povahu. Člověk stojí před těmito skutečnostmi zaskočený a bezmocný. Jeho psychika na ně není připravena. Jakkoli nám dnes v uchopení složitých fenoménů pomáhá důmyslná technika, základní mentální funkce jsou do značné míry určeny prastarou výbavou. Jak dokazují evoluční psychologové, druh homo sapiens žil 90 % času na této planetě jako primitivní sběrač a lovec. Pohyboval se na území, jehož rozlohu obsáhl pohybem svých nohou. Řídil se převážně smyslovými zážitky. Když si to uvědomíme, vyjeví se nám extrémní obtížnost environmentální výchovy. K tomu si představme, že systematické racionální poznávání environmentálních procesů v celé jejich složitosti, šíři a hloubce, v jejich planetárním rozměru a v jejich provázanosti s chováním lidí máme zprostředkovat dětem!

Snad jedinou cestou, jak se mentálně i pedagogicky neztratit v nepřehledném terénu environmentálních informací, je uchýlit se k detailu, k malému měřítku, které lépe odpovídá naší mentální výbavě. „*Lidé jsou tvorové místních náklonností*“, říká výstižně konzervativní ochránce přírody Roger Scruton.

Fylogenetický výklad není ovšem jediným argumentem, který přeje environmentální výchově realizované v blízkosti bydliště a školy. Nemenší roli hraje aspekt kulturní. Účinnou součástí environmentální výchovy je poznávání dějin regionu, drobných příběhů a kulturněhistorických artefaktů.

JAN POHUNEK

Místo je možné definovat jako vymezený prostor, který je obdařen nějakým významem. Tento význam ale není dán například čistě přírodními prvky a fyzickou podobou místa, vždy záleží také na pozorovateli, jeho zkušenostech a jeho pohledu na svět. Každý člověk rozumí světu kolem sebe trochu jinak a od toho se odvíjí i jeho konání a vztah k jednotlivým místům. Část významů, které vidí ve svém okolí, zároveň sdílí s ostatními lidmi. Krajina, v níž žijeme, a místa, která známe, proto vždy mají i kulturní, sociální a ryze osobní rozměr. Není možné porozumět regionu, v němž žijeme, aniž bychom porozuměli i lidem, kteří v něm žijí s námi nebo jej obývali před námi, a představám, jež vytvářely jejich vztah ke krajině.

Vztah k místu, kde žijeme a kde jsme se narodili, bývá zvláště silný a ovlivňuje i vývoj naší osobnosti. Proto je třeba mu dobře porozumět, pochopit, jaké je jeho (a tudíž i naše) místo ve světě, kde máme kořeny, proč jsme takoví, jací jsme, a jaká poučení můžeme z tohoto poznání vyvodit. Tento lidský rozměr krajiny našeho domova je i důvodem, proč je vhodné do školní výuky zařadit nejen kapitoly věnované poznání fyzickogeografické a socioekonomické tváře regionu, ale také jeho historii a etnografickému rozměru, představám, jež o něm mají lidé, kteří v něm žijí.

V praxi je možné zvolit celou řadu prostředků, jež nám mohou tato témata přiblížit. Materiály orientované tímto směrem mohou například vybízet ke srovnávání „velké“ historie se vzpomínkami pamětníků, historickým povědomím našich sousedů a zachovanými stopami minulosti kolem nás. Jako příklad (nikoli však jediný) zde můžou posloužit projekty sdružení Antikomplex, zaměřené především na poznávání složité minulosti českého pohraničí. Jednou z otázek, které je zde možné řešit, je kupříkladu to, jak se místní ústní historická tradice liší od té „knižní“ a proč tomu tak je.

Další možností je zaměřit se na tradičnější etnografická témata – regionální zvyky, slavnosti, kroje, písně, pověsti, nářečí a jiné zvláštnosti. V tomto případě je však třeba dávat pozor, aby se výuka neobrátila pouze popisným směrem, nekonzervovala představu regionální identity jako něčeho spjatého s folklorem takovým, jaký byl zachycen v 19. století a v první polovině 20. století. Domnívám se, že je spíše vhodné (a pro studenty snad i zajímavější) směřovat vždy k současnosti, soustředit se na to, jaké pověsti se v okolí vyprávějí dnes, odkud pocházejí používaná pomístní jména, jaké jsou kořeny aktuálních udržovaných slavností a zvyků (masopust, Velikonoce apod.), jak ovlivňoval způsob obživy (hornictví, zemědělství, práce v lese atd.) regionální tradice a jaký mají význam dnes, když se svět změnil.

Naši předkové i současníci by měli v rámci takové výuky vystupovat především jako živí lidé, kteří jsou nám blízcí a jejichž životy a pohled na svět se v něčem od našeho liší a liší, ale se kterými zároveň máme hodně

společného – nikoli jako od současnosti odtržené jednorozměrné figury pouze reprezentující nějaký jev. Na pozadí jejich příběhů a toho, co s nimi máme společného, zároveň lépe vynikne to odlišné, nezbytný kontrast, který napomáhá pochopení světa a lidí kolem nás. Region, v němž žijeme, je v tomto ohledu nejen samotným předmětem poznání, ale i zvláště dobrým příkladem a pomůckou. Je totiž něčím, co sdílíme, ale zároveň prostorem, do kterého se promítá celá řada odlišných činností, významů a představ, jež zasluhují porozumění.

MARIE HORÁKOVÁ

Krajina se mění, místo zůstává

Na příběhu jednoho údolí se pokusíme přiblížit, jak může pedagog s žáky nahlížet na krajinu za školou. Přírodní park Rakovecké údolí je jednou z nejatraktivnějších lokalit regionu Dražanské vrchoviny. Významný je jak pro svůj typický krajinný ráz, zachované přírodní biotopy a historické nálezy, tak i pro turistickou dostupnost a vyhledávanost. Pro svoje kvality byl nejprve v 70. letech 20. století vyhlášen klidovou oblastí, posléze přírodním parkem.

RAKOVECKÉ ÚDOLÍ
FOTO Jakub Gottvald

Změny krajinné struktury přírodního parku Rakovecké údolí sledují trend změny krajiny většiny hospodářsky vyspělých zemí Evropy, který již několik desetiletí vykazuje úbytek orné i dalších kategorií zemědělské půdy a nárůst lesních, zastavěných a ostatních ploch. Tedy naprosto opačný proces, než ke kterému dochází ve většině rozvojových zemí, kde dominuje trvalý úbytek lesních ploch za současného nárůstu orné půdy, zastavěných a ostatních ploch (Bičík – Kupková 2005). Tyto změny byly ovlivněny dvěma faktory. Prvním je stav krajiny přírodního parku na počátku 15. století, který tvoří výchozí bod pro budoucí vývoj. Druhým faktorem pak jsou přírodní podmínky.

Nejvýraznější změnou je **snížení antropického tlaku** na krajinu, který byl na území Dražanské vrchoviny, na jejímž okraji se Rakovecké údolí rozkládá, nejvýraznější v období středověku (Černý-Křetínský 1992). V údolí se tehdy nacházely tři vesnice a jejich plužiny (Budkovan, Bystřec a Sokolí), zároveň sem zasahovala plužina vesnice z náhorní plošiny (Vilémov). Tyto vesnice počátkem 15. století zanikly. V tomto období dosahovaly zastavěné plochy a políčka největší rozlohy, přičemž pole se rozkládala na svažitéjších svazích než v pozdějších obdobích. Rozsah lesů byl sice srovnatelný se stavem v roce 1836, ale nacházel se v jiných místech. Les se ve středověku nacházel pouze na údolních svazích a navazujících náhorních plošinách. Přesto ale byla lesnatost krajiny Rakoveckého údolí ve středověku větší než okolní Dražanské vrchoviny, kde les tvořil pouze 46 % krajiny (Černý-Křetínský 1992). Vyšší zalesnění přírodního parku se zachovalo až do současnosti, kdy plocha lesů na Dražanské vrchovině tvoří 62 % území.

Výzkum v okolí zaniklé vesnice Bystřec prokázal souvislost mezi odlesněním krajiny, vznikem plužiny, odtokem přívalových vod, vznikem strží a ukládáním nánosů. Účinnost vodních přívalů pravděpodobně ovlivnily lokální geologické podmínky, zejména nepropustnost jílového podloží. Po odlesnění svahů (důsledek vzniku vesnic, žďáření a zakládání polí), pokrytých do té doby patrně smíšeným lesem, docházelo k tzv. svahové povodni – k povrchovému plošnému odtoku dešťových srážek, jehož výsledkem jsou strže prořezávající konvexní část svahů. Svahová eroze výrazně ovlivnila i boční údolí (Hrádek 2006).

Dalším významným procesem, který provází vývoj krajiny Rakoveckého údolí, je **snížování diverzity** krajiny, které souvisí s postupným rozšiřováním listnatých lesů na úkor luk. Naproti tomu **prostorová konfigurace na úrovni krajiny** jako celku se výrazněji neměnila. Vykazuje poměrně nízkou fragmentovanost, dominantní jsou

celistvé kategorie (listnatý les a louky) s malým počtem velkých plošek, které jsou navíc shloučené, což snižuje prostorovou diverzitu krajiny. Listnatý les se nachází na náhorních plošinách nad údolím, na údolních svazích a postupně se rozšiřuje do údolní nivy. Louky jsou naopak soustředěny do prostoru údolní nivy.

KRAJINA SE MĚNÍ, MÍSTO ZŮSTÁVÁ: VE 14. STOLETÍ SE NA LOUCE RAKOVECKÉHO ÚDOLÍ ROZKLÁDALA JEDNA Z NEJVĚTŠÍCH SŘEDOVĚKÝCH VESNIC DRAHANSKÉ VRCHOVINY. V SOUČASNOSTI JEJÍ HISTORII PŘIPOMÍNÁJÍ POUZE OBNOVENÉ „PŮDORYSY“ DVOU STAVENÍ. PRO LAIKA JDE NA PRVNÍ POHLED O BĚŽNOU LOUKU PODÉL POTOKA.

Foto Jakub Gottvald

Pokud chcete historii krajiny určitého místa co nejlépe poznat, existují k tomu dvě cesty, které se neodmyslitelně doplňují. První polovinu úspěchu tvoří průzkum dostupných historických pramenů (kroniky, historické mapy, malby, archeologické výzkumy, letecké snímky). Druhým krokem je trpělivý průzkum krajiny v terénu, hledání indicií a vyvozování souvislostí.

Uvedu několik konkrétních příkladů z Rakoveckého údolí a jeho okolí. Porovnáním historických map z různých časových období můžete zjistit, jak se změnil průběh koryta potoka údolím a jak se měnil rozsah luk a lesů či obytných území. Nejzajímavější a v terénu nejčastěji i nejlépe dohledatelné pomoci stále viditelné hráze jsou zaniklé rybníky, kterých bývalo na dnešním území České republiky v 17. století téměř třikrát tolik co dnes. Pozornému čtenáři map mohou napovědět i různá pomístní jména (např. Na Krchůvku, Oslí studánka – dříve zásobovala vodou račický zámek, vodu nosili na hřbetě osli, dnes už po studánce není ani památky, zůstalo jen pomístní jméno). V terénu jsou nápadné až unikátní již výše uvedené úvozové cesty, které spojovaly vesnice na náhorních plošinách s těmi v údolí.

OBYČEJNÝ VAL, NEBO DVĚ PŮVODNÍ SŘEDOVĚKÉ ÚVOZOVÉ CESTY, PO KTERÝCH OBYVATELÉ BYSTŘECE PRAVIDELNĚ JEZDÍVALI S KOŇSKÝMI POVOZY?

V případě Rakoveckého údolí je možné najít i na první pohled „přírodní“ tvary, které vznikly v důsledku lidské činnosti. V tomto případě se jedná o výrazně prohloubená koryta drobných potůčků, které stékají z náhorní plošiny do údolí a vlivem odlesnění a následné vodní eroze získala charakteristický tvar ostrého „V“. V dolní části svahu pak vytvořily velmi výrazné náplavové kužely, jejichž analýza prokázala sílu eroze a povodní, ke kterým ve středověku po odlesnění krajiny došlo.

Očím běžného návštěvníka Rakoveckého údolí jsou skryty informace, jež vědci získali z analýzy sedimentů ve studni, která se nacházela v zaniklé vesnici Bystřec. Ty umožnily tzv. pyloanalytický výzkum, tedy výzkum semen, jež byly v sedimentech konzervovány až do 20. století. Analýza poskytla informace o změnách ve vegetaci, ke kterým došlo v průběhu 13.–15. století. Vědcům se tak podařilo zrekonstruovat, jaké složení měly lesy či louky před založením vesnice, v období jejího největšího rozvoje a v období po jejím zániku.

Rakovecké údolí není nijak výjimečné ani z hlediska ochrany přírody, ani z hlediska historických památek. Výjimečné ovšem je díky pozornosti vědců, která se mu dostala. Podobné výzkumy mohou probíhat i ve vašem okolí. Neváhejte se studenty pátrat – dokumentovat, monitorovat. Věřte, že je to velké dobrodružství.

„Krajinný potenciál je většinou pestrý a poskytuje více možností využití ploch. Je jen na rozhodnutí lidí, jak s bohatstvím krajiny budou hospodařit. A představy lidí o využití konkrétního místa se mění v čase, a to nejen v odvislosti s vývojem společnosti, ale také s vývojem krajiny. Rozrůstající se sídla je třeba spojit. Pro novou silnici se těží kámen v lomu. Zatopený lom vytvoří hezké místo ke koupání. Kolem lomu vznikne brzy chatová osada, k ní je ovšem třeba nové odbočky silnice. Když už máme pěknou silnici, můžeme postavit i hotel... Že už jste to někde viděli? Jistě ano, a některá místa dokonce mění svoje využití ještě dramatictější. Jediné, co zůstává, je místo v krajině. Něco nehmatatelného, jak když u staré sekery vyměníte jednu ostří a dvakrát topůrko. Pořád je to ta sekera po dědečkovi, ale dokažte to! Jediné, co v krajině zůstává po tisíciletí, jsou geografické souřadnice každého místa. Kdyby měli Keltové satelitní navigaci s přístrojem GPS, tak by určili polohu oppida stejnou jako dnešní turisté v restauraci pod rozhlednou. Jsme na tom samém místě!“ (Němec – Pojer 2007)

POJMY KRAJINNÉ EKOLOGIE

KRAJINA je heterogenní část zemského povrchu, skládající se ze souboru vzájemně se ovlivňujících ekosystémů, který se v dané části povrchu v podobných formách opakuje. Přitom rozloha krajiny může být různá – od několika málo metrů do stovek kilometrů. (Forman – Godron 1993)

KRAJINNÝ RÁZ (jen velmi stručně), kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umísťování a povolování staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny, harmonické měřítko a vztahy v krajině. K umísťování a povolování staveb, jakož i k jiným činnostem, které by mohly snížit nebo změnit krajinný ráz, je nezbytný souhlas orgánu ochrany přírody. K ochraně krajinného rázu s významnými soustředěnými estetickými a přírodními hodnotami, jenž není zvláště chráněn podle části třetí tohoto zákona, může orgán ochrany přírody zřídit obecně závazným právním předpisem přírodní park a stanovit omezení takového využití území, které by znamenalo zničení, poškození nebo rušení stavu tohoto území. (Zákon č. 114/1992 Sb.)

PAMĚŤ KRAJINY je informace, která slouží k tomu, abychom porozuměli krajině, abychom si k ní vytvořili vlastní vztah. Paměť krajiny nám připomíná historické a kulturní souvislosti, zasazuje krajinu do širších souvislostí, vztahů. (Vorel 2006)

HLAVNÍ PRVKY PAMĚŤOVÉ STRUKTURY KRAJINY

1. Základní paměť krajiny je dána jejím reliéfem, který určuje zejména směr vodních toků a hydrologický režim oblasti. Dojde-li ke změně reliéfu, jako např. při těžbě uhlí, je paměť krajiny nenávratně ztracena.
2. Klima a mikroklima má zásadní vliv na vznik a vývoj ekosystémů a často i reliéfu krajiny.
3. Substrát určuje a ovlivňuje druhové bohatství fauny a flory, je nositelem mikrobiálního prostředí. Substrát může být naprosto odlišný od geologického podloží – příkladem jsou vápenité spraše na jinak oligotrofním podloží nebo kyselé, dekalcifikované výplně závrťů uprostřed krasových planin.
4. Využití a péče o krajinu představují lidský vklad do přírodních procesů. Paměť se zde projevuje zejména tím, že lidská sídla jsou opakovaně zakládána na stejných místech, trvá rozdělení krajiny na zemědělskou a lesní, po staletí jsou udržovány základní komunikace mezi sídly. (Cílek 2005)

Všechny tyto a mnohé další stopy nám poskytují informaci o tom, v jaké krajině se nacházíme, jaký byl její vývoj.

Názory praktiků – pedagogů z různých stupňů a typů škol

JAN TRÁVNÍČEK

Dovolím si začít mezinárodním srovnáním. Srovnání zaměřím na západ a sever od nás – tedy tam, kde zpravidla předpokládáme školství konsolidované, vyspělé a produktivní (případně též efektivní, výkonné, úspěšné...). Vyhýbám se ovšem nástrojům tradičně vnímaným jako esence objektivitu: statistikám. Od těchto povrchových dat se obracím ke konkrétním lidem. Můj výzkumný vzorek je nečetný, nereprezentuje svou strukturou základní soubor a vlastně o žádný výzkum ve smyslu dosažení takovýchto kvalit (či kvantit?) nejde. Jde o rozhovory s kolegy s dlouhodobou zkušeností každodenní vzdělávací praxe v zemích západní a severní Evropy. Z této komunikace mi (mimo jiné) vyplývá následující: v českém školství jistě najdeme silný sklon k dodržování hierarchie. Jako příklad může posloužit striktní oddělování jednotlivých úrovní vzdělávacího systému platné jak v struktuře vzdělávacích institucí, tak i například ve strategických dokumentech (jinak řečeno: Vy, univerzitní pracoviště,

chcete spolupracovat se základní školou jako s rovnocenným partnerem? Vy jste se zbláznil! atp.). Kolegyně a kolegové také, po návratu z přeshraničních pracovních pobytů, shodně upozorňují na do očí bijící dril pojmové frontální výuky, který považují po návratu do ČR za obzvláště kontrastní, zřetelný.

Potud jistě pro mnohé málo překvapivá zjištění. Nicméně z rozhovorů vyplývá cosi v pozadí, co ve mně vyvolává naději i určitou... je to hrdost? Snad ano. Shrňme-li výše uvedené, cítíme, že v sobě české školství nese určitý německý pragmatismus, svázaný jakýmsi „administrativně-planačním“ instinktem, který u všech v systému se účastnících jednotlivců redukuje odlišnosti svou preferencí určité formy normovaného myšlení. Připadá mi to jako hluboká stopa Rakouského mocnářství, toporně pracovitě dědictví monarchie. Zároveň v sobě však máme (a do svých činností vkládáme) slovanskou příchuť s přívlastkem nesporné družnosti a kreativity. Takový sociální gradient lze dokázat například tím, jak při pohybu od západu k východu klesá distanční meze mezi prvním otūkáváním při seznamování (*Dobrý den. Velice mě těší...*) a spontánní družbou v záplavě alkoholu (*Tož po kalíšku dáme do šesté nohy...*).

Zmíněný středozevní pel-mel vlivů se zvláště doplňuje. Vezměme si takovou kreativitu daňových poplatníků při obcházení norem... Můžeme si jistě brát to nejlepší (i to nejhorší) z okolních zemí, praxe nebude nikdy černobílá. Nebude to ani jen černé, jak by se mohlo zdát z médií. I po návratu z uctívaného světa finských lesních školek zaznívají od kolegyně překvapivé ohlasy (např. *Když měli být děti ve Finsku kreativní, bylo to striktně stanovené a organizované – čas na kreativitu byl pečlivě naplánovaný – tak si to představ..., že si naplánuješ kreativitu... podle toho to taky vypadalo...*).

Současný obrat k zájmu o okolí školy v rozmanitých formách (místně zakotvené učení, regionální výuka apod.) vidím, možná paradoxně, jako cestu k překročení stínu provinčního myšlení. V kontextu globálního přibližování a jakési sériové produkce unifikovaného žitého času a prožívaného prostoru se nám rozmanité lokální reakce doslova množí. Jednej lokálně, mysli globálně. Výuka v bezprostředním zázemí školy (školní interiéry, střecha školy, zahrada, chodníky, park, parkoviště, přilehlá zástavba, ulice, čtvrť atd.) nabízí možnost vrátit do podvědomí žáků a učitelů lidské měřítko – rozměry uvěřitelné a prožitelné. I mě obrátila mezinárodní zkušenost čelem domů. Doma se sám chápu pochopení toho, co je (naše) mezigenerační soužití, (mé) životní prostředí... V zázemí domova lze jaksí přirozeněji narušovat u žáků a studentů i u pedagogů zažité hierarchie (mezi ZŠ, SŠ a VŠ či mezi žáky/studenty a učiteli). A ještě mám jeden důvod, proč hájit a prosazovat výuku v okolí škol, lehce nasáklý (snad germánským?) pragmatismem: Společenský neklid (finanční oscilace, nezaměstnanost atp.) obrací oko i paži obyvatele zpět k místním zdrojům. Více než moudrosti přisuzuji to pudu sebezáchovy. Zájem o region či místní krajinu nemusí být jen didakticky efektivnějším či společensky odpovědnějším; může se stát, byť dočasně, že bude i potřebným, ba nevyhnutelným... Moje krajina nepatří na okraj.

DÁŠA ZOUHAROVÁ

Při hledání odpovědi na otázku „Proč v základních školách vychovávat a vzdělávat v návaznosti na okolí školy?“ mě při úvodním zamyšlení hned napadaly další otázky: Proč já sama neučím žáky základní školy jen ve třídě, v budově školy? Kde se vzalo nutkání, potřeba propojit obsah klasických učebnic, státem zadaných osnov s krajinou a děním v okolí školy? Vždyť ne zřídka kolegové ve škole nesdíleli moji potřebu vyučovat prostřednictvím terénních nebo činnostních metod a forem logicky provázaných s okolím. Odučit obsah klasických učebnic bylo pro většinu z nich prioritou.

Kořeny mého usilování o vyučování a vzdělávání v návaznosti na okolí školy vidím ve dvou životních zkušenostech. Jako žákyně prvního stupně základní školy jsem navštěvovala zcela výjimečnou málotřídní školu – v jedné třídě jediný pan řídící vyučoval současně pět ročníků. Specifika málotřídky byla i v metodách a formách výuky. Terénní expedice se staly běžnou součástí výuky. V paměti mám z dětství po celá léta uloženou mapu míst s rozmanitými druhy kvetoucích bylin, též příběhy a atmosféru míst, která jsme s panem řídícím při mnohých terénních aktivitách navštěvovali. Všichni pospolu jsme informace a myšlenky z klasických učebnic logicky, zvolna, ale soustavně propojovali s pamětí krajiny domova.

Po absolvování přírodovědecké fakulty jsem měla tu čest v místě svého pedagogického působení spolupracovat s podomským rodákem, univerzitním profesorem Ervínem Černým-Křetínským, který je autorem

metodiky výzkumu zaniklých středověkých osad. Na Dražanské vrchovině jich v terénu vyhledal a zdokumentoval téměř sedmdesát. Ervín Černý byl mistrem čtení v krajině, naučil mě v lesích a na loukách vidět a vnímat to, co mi žádný učitel nedokázal zprostředkovat během základního, středního ani vysokoškolského vzdělávání (kupříkladu stopy po lánech, mezích i středověkých chaloupkách, hráze zaniklých rybníků, úvozy mizejících cest a logiku jejich směru v krajině, souvislost mezi způsobem hospodaření, řemesly, později hutnictvím, průmyslem a proměnami krajiny aj.). Uvědomila jsem si, že ve školách je něco špatně! Že víc než často učíme o „čemsí“, co se děje tam někde, mimo nás. Ale málokdy učíme o tom, co je tady, u nás, za plotem areálu školy, tzv. za humny.

Při spolupráci s profesorem Černým se mi jako učitelce otevíraly nové, doposud neobjevené, snad jen tušené didaktické možnosti a příležitosti. Přestože jsem působila jako učitelka matematiky a biologie, terénní výzkum míst, kde se odehrávaly před několika staletími nebo v nedávné minulosti rozmanité příběhy a události, nemající zdánlivě s matematikou a biologii nic společného, byly pro mě velkým dobrodružstvím. Informace jsem se zaujetím ukládala do paměti, zkušenosti se promítaly do mých názorů na řešení místních problémů, následně do osobních postojů. Přírodovědně laděné zaměření a uvažování v nich nacházelo souvislosti, souvztažnost mezi přírodními vědami, historií, kulturou, tradicemi, společenským vývojem, vývojem krajiny a kvalitou životního prostředí. Uvědomila jsem si, že hned za humny školy čeká na žáky nejen příroda a krajina, ale život sám. Podněty a zkušenosti nezbytné pro jejich každodenní živobytí v ohledu hospodářském, společenském, postojovém i mravním, politickém i kulturním. Za humny školy žáci mají a po celý život by měli mít domov, místo svého dětství, které mají rádi, kde se cítí v bezpečí, místo, kam se mohou vracet, když je jim v životě ouvej. Místo, které znají s jeho příběhy, nářečím, místními osobnostmi i podivíny, s místními zvyky i zlozvyky. Místo, kde mají kořeny, místo, do jehož života patří a jehož život považují za součást sebe sama.

„Didaktický materialismus míní býti hotov, jakmile předepsanou látku s chovancem byl probral, nepochopuje, že ku vyučování vzdělávacímu docela jiných ještě jest potřebí výkonů, než pouhého přednášení a učiva vštěpování. Objem učiva bývá na mnoze tak ohromný, že i svědomitému učiteli k těmto dalším výkonům vyučovatelským, o nichž níže povíme více, v mnohých případech nižádného nezbývá času. On se tu nalézá v trapné alternativě; buďto musí část osnovou předepsané látky vypustiti, aby k didaktickému nacvičení ostatek času získal, čímž se prohřešuje proti svému úřednímu postavení – aneb musí kvapem páditi dále, aby koncem běhu neb roku předepsanou látku vyčerpá, čímž se opět prohřešuje proti svému didaktickému svědomí.

Jak se dají tyto nesnáze překonat? Jak se dá odčiniti didaktický materialismus?

Nápravu věcí sluší hledati jak v učebné osnově samé, tak i ve způsobu, jakým se provádí. T. j. v metodě vyučování. Sestrojení osnovy učebné hledí opět:

- › *K výběru látky co do jakosti i mnohosti (kvality i kvantity);*
- › *k rozdělení látky na jednotlivé úkoly (odborní) a stupně;*
- › *ku spojování jednotlivých odborných vyučovacích k dosažení organické jednoty myšlenkové. (...)*

Ale čemu se má v této škole vyučovati a učit? Odpověď na tuto otázku jest na snadě: tomu nejnutnějšímu, nejužitečnějšímu. Ale užitečným jest to, čeho se dá v životě upotřebiti. Jakási užitečnost jeví se v každém téměř odvětví vědy; poněvadž však nelze všechno, co jest pamětihodné a užitečné, přijati v učivo, nezbývá, než vyšetřiti stupeň užitečnosti, jenž každému jednotlivému předmětu přísluší.

Při tomto zkoumání jedná se předkem o měřítko, kterým se vzdělávací hodnota těch kterých vědomostí a dovedností má stanoviti. Nebo jako u tělesné potravy nezáleží jen na pouhém množství požitých pokrmů, nýbrž spíše na množství živinových látek v nich obsažených, tak se má i věc při potravě duševní, kterou chovanci podáváme vyučováním.“ (Lindner 1880)

Text cituji z tzv. měsíčníků, časopisu pro pedagogy z roku 1880. Dr. G. A. Lindner již v roce 1880 v článku upozorňuje na přemíru pojmů a učiva zahrnutých do učebních osnov, pouhé přednášení a vštěpování učiva považuje v přípravě žáků na život za nevyhovující a málo prospěšné. Vyzývá ke zvažování, zkoumání a stanovení vzdělávací hodnoty vědomostí a dovedností, nápravu vidí mj. ve spojování jednotlivých oborů ve snaze dosáhnout myšlenkové organické jednoty. Dnešními slovy usiluje o **průřezové mezipředmětové logické propojení vzdělávacích oborů**. Realie v okolí školy jsou k dosažení tohoto cíle snadno dostupným prostředkem i skvěle vybavenou učebnou.

Předpokládám, že Dr. G. A. Lindner by stejně jako já uvítal prostor, který školám základním v roce 2007 nabídla školská reforma prostřednictvím Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV). Osnovy nejsou v RVP ZV již absolutně do detailů striktně zadané státem, naopak. Pedagogové mohou vnášet do výuky, byť v mezích nastavených pravidel, vlastní „Lindnerovo“ měřítko pro stanovení vzdělávací hodnoty vědomostí a dovedností (povinně musejí naplnit očekávané výstupy, učivo je pouze doporučeno). Pedagogický sbor školy se zcela jistě může po vzájemné dohodě rozhodnout pro využívání okolí školy při výuce, prostor vidím zejména v tzv. **průřezových tématech**, která RVP ZV doporučuje vyučovat:

- › v nově zavedených povinných, volitelných nebo nepovinných předmětech (s využitím časové dotace disponibilních hodin),
- › v projektech,
- › integrací do předmětů.

K posílení pozice aktivit navazujících na okolí školy mohou školy využívat možnost výuky ve vícehodinových blocích. Tyto výchovně-vzdělávací strategie je však třeba zdůvodnit ve Školních vzdělávacích programech. Je zřejmé, že pokud škola o regionální výuku usiluje, má k tomu v podmínkách dnešní školy dostatečný prostor.

Učitelé základních škol často tvrdí, že děti připravují pro život. Svět ani život však nefunguje podle rozvrhu – přírodopis, fyzika, matematika, dějepis, občanská výchova, svět je složitý organismus, který za 45 minut nepoznáme. Školní vzdělávací programy nabízejí pedagogům příležitost domluvit se, kam s dětmi opravdu jdou a kterými cestami. Hledejme s dětmi život sám, ale mějme na paměti, že v budově školy je ho pomálu, ale za humny školy je nadosah. Využijme principu vzdělávání od blízkého ke vzdálenému, globálnímu. Vnímejme přírodu kolem všemi smysly, zažívejme dobrodružství při výzkumech, naslouchejme poutavým příběhům na místě samém (genius loci), rozpoznávejme místní problémy a snažme se je vyřešit. Zařaďme drobné místní problémy do regionálních a globálních souvislostí. K poznávání domova využívejme krajinu i moderní technologie, například dnes elektronicky dostupné staré mapy, dokumentující vývoj krajiny v průběhu desítek let i staletí.

Výuka s vazbou na okolí školy pedagogům i žákům „usnadňuje život“. Pedagogům nabízí zdroje zajímavých informací a příležitosti k aplikaci neotřelých pozoruhodných metod a forem výchovy a vzdělávání; žákům příležitosti k osvojení smysluplných a v běžném životě upotřebitelných dovedností, vědomostí a zkušeností.

Výuka v návaznosti na okolí školy by měla mít v každé škole nastavená pravidla – koncepci. Měla by dodržovat zásadu přiměřenosti, postupnosti a soustavnosti. Proto musí být promyšlená – měla by mít jasné předem stanovené cíle a prostředky, logicky propojené s výchovně-vzdělávací koncepcí školy, protože jen tak má naději na úspěch, jen tak lze předpokládat, že se stane součástí výuky u většiny pedagogů nebo alespoň u podstatné části pedagogického sboru školy. Koncepcí regionální výuky by se mohla stát právě **regionální učebnice**.

Vzdělávání pro udržitelný rozvoj usiluje o nalezení rovnováhy mezi kvalitou životního prostředí a kvalitou života lidí (rozvojem společnosti). Výuku provázanou s okolím školy považuji za nenahraditelnou a neodmyslitelnou součást vzdělávání pro udržitelný rozvoj minimálně na základních školách, ale nejen tam.

JIŘÍ VORLÍČEK

Podle mého názoru má poznávání místního regionu nezastupitelné místo pro rozvoj žákovy osobnosti a budování odpovědného způsobu života. Smysluplným se však toto poznávání stává teprve tehdy, jsou-li získané informace o regionu podnětem k zamyšlení a prohloubení vztahu k domovu. Právě hledání kořenů a odkrývání citových pout by mělo být ve středu zájmu regionální výuky.

Přestože je tato problematika popisována už v metodikách činné školy z první poloviny 20. století, jsou regionální témata ve výuce opomíjená. Pokud je v současnosti regionální tematika do výuky zařazována, jedná se většinou o strohou regionální faktografii začleněnou do zeměpisu, dějepisů a českého jazyka, občas doplněnou aktivizujícími metodami učení. Chybí však oborové propojení, a především vytvoření prostoru pro prohlubování citových pout. Didakticky vzato, je otázkou, zda usilovat spíše o výuku, nebo o výchovu. Vezmu-li to podle pravidla zlaté střední cesty, pak by oba procesy měly být vyvážené. Místně regionální výuka by tedy měla obsahovat jak výuku o regionu, tak i výchovu ke vztahu k místu (domovu).

Vytvořit podmínky pro takovou výuku na škole, nebo dokonce sestavit vlastní učebnici je však velmi obtížné. Nepadne-li dobrá myšlenka ve správném okamžiku na úrodnou půdu, může se aktivní učitel nebo autor učebnice vzdát naděje na účinnou spolupráci učitelů. Jsem přesto stále přesvědčený, že i jeden nadšený učitel může pozitivně ovlivnit mnoho žáků, a tedy i budoucí generace.

S vědomím mnoha úskalí jsme se s několika sympatizujícími kolegy na gymnáziu a krajinářským esejistou pokusili vytvořit publikaci k regionální výuce okolí moravskobudějovického gymnázia. Na počátku jsme vybírali z mnoha možných forem od klasické učebnice až po metodiku terénního cvičení. Museli jsme si také vyjasnit, jaký rozsah bude mít region, který chceme poznávat. Po dlouhých diskuzích v naší pracovní skupině vznikla metodika pro učitele. Místní region jsme v ní představili jako virtuální naučnou stezku, která pomáhá čtenáři vytvářet příběh krajiny. Skládá se z charakteristických míst (zastavení) v krajině, na kterých se můžeme zastavit a zamyslet se nad jejich odkazem. Kapitoly metodiky začínají poutavými esejí, které uvádí čtenáře do daného typu krajiny i do určité doby. Na ně navazují sady úkolů, při jejichž plnění žáci získávají potřebné informace i dovednosti. Naším hlavním cílem bylo, aby si každý žák vytvořil vlastní příběh krajiny poznáváním specifík místního regionu a prohloubil si vztah k místu, v němž žije.

Vytvoření vlastní učebnice o regionu jistě není podmínkou místně regionální výuky a ani nemusí být úspěšným počinem. Leckdy jeden nadšený kantor nebo rodák udělá víc než vyšperkovaná regionální učebnice. Podle mého názoru spočívá úspěch výuky o místním regionu v pečlivém výběru modelových míst, na kterých bude výuka probíhat, dále v převaze bezprostřední terénní výuky, a především v přesahu do domova každého žáka. Protože nebudou-li moci žáci sami objevovat tajemství a odkaz svého domova, nebudou dostatečně vybaveni k tomu, aby se za něj jednou mohli nebo chtěli postavit, a budou přeletovat z místa na místo stále hledajíc své kořeny. (Vorlíček 2011)

IRENA POŘÍZKOVÁ

Jelikož se výuce ekologie a začleňování environmentální výchovy do výuky věnuji teprve třetí rok, považuji se stále za začátečníka v této oblasti. Přesto si dovolím přispět svou troškou, jelikož první krůčky environmentálního vzdělávání na naší střední, technicky zaměřené škole úzce souvisejí právě s regionální výukou. A možná kdybychom nezačali regionem, bylo by mnohem těžší přesvědčit kolegy a žáky, že environmentální výchova může být zajímavá i zábavná.

Ve školním roce 2008/2009 jsem se stala třídní učitelkou třiceti žáků, kteří se rozhodli u nás ve škole studovat učební obor s maturitou, mechanik elektrotechnik a mechanik číslicově řízených strojů. Od prvního ročníku to byla parta veselých klučků a já jsem jednou za 14 dnů před ně předstupovala k výuce matematiky poté, co skončily dvě hodiny tělesné výchovy a dvě hodiny ekologie. Tyto dva předměty vyučoval pan učitel v důchodovém věku. Přesně si vzpomínám na den, bylo to v říjnu, kdy nastal v mé pedagogické praxi zlom. Tehdy jsem si řekla, že se pokusím o změnu. Vstoupila jsem do třídy mých klučků, kde byl úplný klid, což bylo nezvyklé. Tabule byla počmáraná nějakými křivkami závislostí něčeho na něčem, hoši seděli tiše a ten největší nedobřenec spal na lavici jako dřevo. S aktovkou pod hlavou. Kluci hlásili, že usnul asi v polovině poslední hodiny ekologie. Spal tvrdě, třikrát jsem Vašíka musela zatahat za ouško, než se probal. Na čele měl otisk spony od aktovky.

A já jsem strnula. Jak může žák usnout v hodině tak úžasného předmětu, jakým je ekologie? Představila jsem si, jaké by to bylo hned ráno vyběhnout do přírody, spojit výuku tělesné výchovy s ekologií a užít si nádherné čtyři hodiny v zeleni, v evropsky významné lokalitě Rochus, která se nachází pár set metrů od naší školy. Využila bych svůj milovaný region, seznámila bych kluky i holky nejen s přírodou, ale i s historií, tradicemi tohoto místa, ukázala bych jim vše neodděleně, ale v souvislostech. Vždyť naši školu budou navštěvovat několik let.

Evropsky významná lokalita Rochus je učebnou v přírodě. V dobách socialismu zde probíhala cvičení vojáků z nedalekých kasáren v Uherském Hradišti. Proto je dnes toto místo tak nedotčené. Je zde spousta chráněných rostlin a živočichů, invazních rostlin, políček malopěstitelů i rozlehlých lánů obilí, větrolamů, oskeruší, sedimentačních nádrží, nádherných výhledů do krajiny, vinných „būd“ z nepálených cihel a vinných sklepů z hrubozrnného pískovce

s klenbou z pálených cihel. Na východ od kaple svatého Rocha se tyčí Bílé Karpaty s Javořinou, na západ Chříby s hradem Buchlovem. Žáci mohou diskutovat přímo v terénu, jak člověk toto místo ovlivňoval doposud a jak ho ovlivňuje nyní, aby právě tato část Uherského Hradiště byla uchována pro budoucí generace.

Dva měsíce jsem přemýšlela, jak bych dostala ty líné pubertáky a pohodlné fintivé slečinky na kopec nad městem. Začátkem roku 2009 jsem náhodou objevila na stránkách MŠMT sdělení, že je možno požádat o dotaci na podporu EVVO na školách. Co znamená zkratka EVVO, mně bylo záhadou. Naštěstí Lipka mě neznámou zkratku a termín „environmentální výchova“ na svých stránkách objasnila a já jsem zjistila, že právě dotaci na podporu EVVO potřebujeme získat, abych si mohla splnit svůj sen – připravit společně s kolegy pro žáky výuku úzce spojenou s regionem školy.

Poté jsem sesmolila svoji první žádost o dotaci, bez školení, bez jakýchkoli zkušeností. Moje kolegyně doplnila ekonomickou část žádosti o dotaci. Doma i v zaměstnání si klepali na čelo. Někteří kroutili hlavou. Vyslechla jsem si hlášky typu: *Co tam chceš ukazovat, ten zarostlý kopec? Ty si myslíš, že je to bude zajímat? Tu dotaci nedostaneš, nebylas na školení. Nevíš, jak se píše žádost, navíc už jsou ty peníze dopředu rozdělené.* Takže podpora nejbližších žádná.

Co tedy bylo v žádosti, o čem bude náš projekt? Jednalo se o několik na sebe navazujících aktivit, kdy se žáci školy seznamují s regionem, kde žijí a studují. Nejdříve byla naplánována práce pro učitele – výroba nástěnných obrazů věnovaných lokalitě Rochus, příprava terénní exkurze s výukovým programem, příprava pracovních listů k samostatné práci žáků. Pracovní listy vycházely z výchovně-vzdělávacího obsahu obecné ekologie, který jsme v ŠVP zařadili na začátek školního roku v předmětu ekologie všech prvních ročníků. Od září byly v projektu naplánovány celodenní terénní exkurze, dokonce i pro žáky základních škol v okolí. Poté probíhaly besedy s odborníky. Byly určeny i pro veřejnost. Navštívil nás ekolog, entomolog a etnografka. Každá beseda proběhla dvakrát. V hodinách ekologie žáci pracovali ve skupinách, každá skupina měla jinou sadu pracovních listů. Proběhla dotazníková akce, kdy žáci oslovili stovku obyvatel v okolí školy. Výsledky vyhodnotili graficky na počítači. Co se žáci jednotlivých skupin dověděli, prezentovali před spolužáky. A závěrem vyplnili dotazník, jehož součástí bylo sebehodnocení. Dověděla jsem se, že výuka byla velmi zajímavá a že by takovou formu uvítali i v jiných předmětech.

Po celou dobu, kdy projekt probíhal, jsem sledovala, že žáčky naší školy právě taková výuka baví. Neřflají, že šlapou do kopce, žmoulají s údivem plody oskeruší, podivují se nad tím, jak vypadá rosomák, který tu kdysi běhal, s otevřenou pusou poslouchají, kdo to byl Rochus a proč byl prohlášen za svatého. A také když scházíme Vinohradskou ulicí, která je na okraji této evropsky významné lokality, a já jim ukazuji, ve kterém vinném sklepě pobýval Alois Jirásek, kde bydlel první český starosta Uherského Hradiště pan Josef Stancl, ve kterém vinném sklepě dokončil hudební skladatel Konradin Kreutzer operu Noc v Granadě. Mám pocit, že právě tahle výuka má smysl. Když vyprávění doplním příhodou, jak jsem poseděla v jednom z vinných sklepů s ministrem národní obrany M. Lobkowiczem, mám pocit, že už pro žáky nejsem jen ta otravná učitelka matiky jako dříve. A konečně také vidím v jejich očích zájem a občas i úžas.

Ve stejné době, kdy jsem poslala žádost o dotaci na podporu EVVO MŠMT, jsem poslala také přihlášku na Lipku v Brně ke specializačnímu studiu pro koordinátory EVVO, oficiálně nazývanému „Specializační studium k výkonu specializovaných činností v oblasti environmentální výchovy“. Vše, co jsem se na studiu dověděla, jsem okamžitě použila. Byla to pro mě obrovská inspirace. Regionálně zaměřené výukové obrazy zhotovené místním občanským sdružením u Dáši Zouharové v Podomí, výukový program v Horním Maršově u Hanky Kulichové, pracovní listy na Rýchorské boudě předložené Alešem Máchalem.

Během tří let, kdy regionální výuka na naší škole probíhá, jsem provedla lokalitou Rochus stovky dětí nejen z naší školy, ale také ze středních a základních škol z Uherského Hradiště a okolí. Dokonce v loňském roce proběhly tři terénní exkurze pro žáky prvního stupně. Měla jsem strach, jak budou děti reagovat, nejsem na tak malé posluchače zvyklá. Program jsem musela upravit. Malošci z prvního stupně byli úžasní. Nejvíc mně utkvěly v paměti rozzářené oči třetáka Jendy, který se tehdy právě přestěhoval do Uherského Hradiště z Prahy. Vylezl na strom, trhal třešně a vykřikoval: *„Ireno, já jsem tak šťastný, já jsem podruhé v životě vylezl na strom. Miluji Rochus, to jsme v Praze neměli!“*

To je příspěvek z praxe učitelky, která 16 let učila pouze matematiku a teď se třetím rokem snaží zavádět environmentální výchovu na Střední škole MESIT, o. p. s., v Uherském Hradišti. Není lehké nadchnout v dnešní době budoucí obráběče kovů, elektrikáře, knihaře, kováře, mechaniky číslicově řízených strojů a mechaniky elektrotechniky pro cokoli. Již třetím rokem se utvrzuji, že způsob, který jsme zvolili v zavádění environmentální výchovy – výuku v regionu a o regionu školy, byl správný. Na Rochusu mně zatím žádný Vašík neusnul.

ZDENKA ŠTEFANIDESOVÁ

Okamžik, kdy jsem si uvědomila, jak přirozená a zároveň nenahraditelná je spjatost vzdělávání s místem, kde právě pobýváme (tedy s regionem), byla paradoxně doba, kdy jsem měla jedinečnou příležitost učit na Mezinárodní škole v Olomouci.

Děti cizinců, které navštěvovaly tuto školu, své dětství většinou procestovaly, aby následovaly rodiče do nejrůznějších koutů světa, přičemž svou mateřskou zemi vnímaly a znaly často jen na základě prožitků z prvních let svého života. Po příjezdu do nové země hledaly možnost ukotvení v neznámém prostředí a to byly okamžiky, kdy se intenzivně pokoušely najít spojitost s něčím známým z jejich původního domácího prostředí. Překvapilo mě, jak často mluvily o nejrůznějších podobnostech. O tom, že v určitém ročním období voní vzduch stejně jako u nich doma, že takové barvy viděly i doma, jen v jiných měsících, nebo že si uvědomují podobnost zvuků a jakéhosi tajemného rytmu městské společnosti. Čím kurióznější bylo pro ně prostředí, ve kterém se ocitly, tím více pojmenovávaly podobnosti – vazby s tím, co důvěrně znaly.

Když jsme začali společně studovat historii regionu, který se jim na krátký čas stal domovem, obdivovaly především stavby a zajímavosti míst, na kterých jsme se při výuce ocitli. Uvědomila jsem si, že to byly chvíle, kdy si utvářely právě přes region svůj názor na naši zem a doplňovaly si další kousek do mozaiky svého obrazu světa.

A tak jsem se snažila prostřednictvím výuky českého jazyka pro cizince a výtvarné výchovy připravovat materiály a aktivity, které byly spojené co nejvíce s olomouckým regionem. Bylo kouzelné vidět japonské, korejské, americké i ruské děti sedět na nádvoří olomoucké radnice, soustředěné nad tvorbou studijní kresby gotické klenby nebo barokních kašen či portálů měšťanských domů na náměstí, a potom si povídat o tom, co se jim při kresbě vybavovalo, co jim místo připomíná. Mnohé z nich navštívily s rodiči velká evropská města včetně Prahy a Olomouc, kterou jsme pomalu společně objevovaly, nazývaly právě „malou Prahou“ a mluvily při tom o pocitu klidu, bezpečí a tajemství. Možná, že právě toto jsou jedny ze základních prvků, které tvoří zajímavý základ regionálních výukových materiálů. Jsou to prvky, které odpovídají pochopení a přijetí systému daného místa, prvky, které zdůrazňují pocit ukotvenosti a nabízejí znalost detailů, jež vedou k odhalování tajemství. Toto všechno děti podvědomě využívaly a věděly, jak s tím přirozeně pracovat. Když mi v současné době píší pozdravy ze světa, vybavují si stále pod pojmem Česká republika konkrétní místa, na kterých jsme společně prožili zajímavé chvíle, a já si uvědomuji, jak velkou měrou ovlivnil olomoucký region jejich pohled na naši zemi.

Je zřejmé, že my všichni při utváření podoby světa, která se odehrává v naší mysli, pracujeme formou srovnávání s tím naším malým „regionálním světem“, v němž jsme vyrůstali, s nímž jsou spojené naše prožitky, naše životní kotva. Jestliže chceme, aby děti poznávaly bez obav svět, potřebujeme je naučit, jakými způsoby si životní kotvu vytvářet, jak přitom zůstat otevřený novému, nepodléhat stereotypům, citlivě rozlišovat, pozorně vnímat a podporovat své osobní směřování, které po celý život bude mít spojitost s místem dětství, s regionem, v němž jsme vyrůstali.

REGIONÁLNÍ UČEBNICE

Vymezení pojmu regionální učebnice

Termín regionální učebnice není dosud nikde definovaný, přestože v praxi škol je užíván stále častěji. V diskuzi o možném obsahu, struktuře i formě regionální učebnice vyjdeme z definice učebnice uvedené v jedné ze všeobecných encyklopedií a ze závěrů polemiky koncepční skupiny, která čerpala z praxe českých škol, především ze sbírky regionálních učebnic a zkušeností jejich autorů a uživatelů. Názory koncepční skupiny porovnáme s novějšími definicemi učebnic, které v posledních letech publikovali osobnosti české pedagogiky. V závěrečném shrnutí zobecníme výsledky analýzy do charakteristiky či definice regionální učebnice tak, aby formulace přiblížila pedagogům nebo budoucím autorům smysl, cíl, obsah i formu regionální učebnice.

Vycházíme-li z definice učebnice uvedené ve všeobecné encyklopedii *Universum* (Nové universum 2003), že učebnice je knižní publikace vytvořená jako prostředek didaktické komunikace, pak bychom mohli regionální učebnici definovat například takto:

Regionální učebnice je knižní publikace vytvořená jako prostředek didaktické komunikace, svým obsahem zaměřená na region.

Nabízí se hned několik otázek k diskuzi:

- › Co rozumějí pedagogové regionem školy?
- › Jak velký má být region školy?
- › Kdo při tvorbě regionální učebnice region školy vymezí?
- › Dostačuje regionální učebnice v podobě knižní publikace potřebám praxe?

Koncepční skupina na svých setkáních opakovaně debatovala o vymezení regionu školy. Názory se různily, dospět k jednoznačnému závěru nebylo snadné. Někteří považovali za rozhodující argument schopnost žáka obsáhnout vymezené území svojí citovou vazbou, jiní upřednostňovali názor autorů – místních učitelů, kteří budou učebnici tvořit.

Přístupy k pojetí a vymezení regionu

Slovo region pochází z latinského slova regio a jeho význam označuje kraj, krajinu, hranice. „*Region je část zemského povrchu s určitými typickými znaky.*“ (Petráčková a kol. 1995: 648) Po konzultaci s geografy jsme dospěli k závěru, že obecně vymezit region lze více způsoby, podle různých kritérií. Proto budoucím autorům regionálních učebnic nabízíme ke zvážení více pojetí regionu.

Dnešní geografové se zabývají hodnocením stavu a vývoje regionů, též problémy spojenými s jejich rozvojem.

„Ne vždy si v prvním okamžiku představování „našeho“ regionu uvědomíme, že se naše životy odehrávají hned v několika regionech. Pokud bychom hledali odpověď na otázku „Ve kterých?“, musíme se zamyslet nejen nad měřítkem našeho úhlu pohledu, ale obecněji i nad proměnami krajiny a společnosti v ní žijící v čase. Zejména pak nad změnami geografické polohy území a společenské situace (politické, socio-ekonomické, socio-kulturní), jakož i nad proměnami našich potřeb, mění se možnosti mobility lidí, funkcemi, které společnost určitým územím svou aktivitou přisuzuje. V neposlední řadě bychom se neměli vyhnout zamyšlení nad našimi očekáváními. Co určením a vymezením regionů sledujeme, proč se jejich existencí a změnami vlastně zabýváme? Jde nám o pochopení regionu jako součásti širšího a vzájemnými vazbami propojeného (regionálního) systému, nebo o poznání pouze jedné z jeho částí?“

Regiony (přírodní i společenské) jsou v čase proměnlivé. Historická zkušenost nám dovoluje konstatovat, že mnohdy jsou i v čase pomíjivé. Regiony vznikají, mění se, reprodukují se, ale mohou i zanikat. Naši rodiče a prarodiče, mnohdy žijící ve stejném území jako my, žili v kvalitativně jiných podmínkách a v kvalitativně jiných regionech, než jaké známe z každodenní zkušenosti my, podobně jako naši potomci budou možná žít na stejném území, přesto v jiných regionech, než jsou ty dnešní. Při našich úvahách o regionech jako socio-prostorových jednotkách je třeba zvažovat, zda svoji pozornost upíráme na místní úroveň (mikroregiony), na rozsáhlejší území (velehorská údolí, kraje, historické země), na celé státy a jejich společenství (např. EU), na kontinenty, nebo zda přemýšlíme o regionech na globální úrovni.

V jistém slova smyslu je třeba si také uvědomit, zda měřítkově větší regiony sestávají z regionů menších, nakolik jsou tyto regiony skladebné, vnitřně stejnorodé, či rozdílné. (...)

ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

Z hlediska formování a existence regionů lze za klíčové považovat následující teze:

- 1. Regiony nejsou přirozenými entitami, za které bývají vydávány, ale spíše to jsou politické a sociální výtvoři (konstrukce).*
- 2. Regionalismus nelze považovat zcela za vnitřní záležitost aktérů v území (produkt jejich činnosti), ale za svým způsobem ideologii, kterou prosazují jak aktéři zevnitř, tak zvnějšku regionu. Na rozdíl od tradičního regionalismu, který vycházel „zdola“ – z regionů – a byl výrazem vnitřního pokusu regionálních elit a obyvatel regionů o emancipaci (společenskou i územní), současný (neo)regionalismus (jak bottom-up, tak to-down) je iniciován „shora“ (z institucí EU) a jeho cílem je především aktivizace regionálních komunit, aktérů i subjektů usilujících o regionální rozvoj.*
- 3. Podobně jako státní útvary jsou i regiony v čase pomíjivé. Mění se nejen jejich definice – jejich význam či smysl, podstata, funkce, integrita –, ale i jejich vymezení (hranice) a vnímání (zvnějšku i uvnitř). Při zániku regionu, zejména pak jeho dominantní funkce či institucí, které jej utvářejí, nezaniká region zcela a nadále přetrvává v reliktní podobě (symboly, tradiční vazby), často zakořeněn v socio-kulturních vzorcích chování/jednání lidí. Záleží jenom na nových aktérech a nových společenských podmínkách, kdy dojde k revitalizaci regionálního povědomí a k formování nového regionu, jehož nedílnou součástí bude i hledání odkazu minulosti.“ (Chromý 2009: 2–5)*

Žijeme v době regionálního rozvíjení. (Regionální) rozvoj je zpravidla podporován nějakou institucí či dotačním aparátem. Tyto kategorie působí téměř výhradně v hranicích administrativních celků – na jejich různých úrovních (obce s rozšířenou působností, okresu, kraje apod.). V praktickém životě se tak často setkáváme s regiony na různých úrovních, založených zpravidla na administrativních jednotkách. Velikost a význam takového regionu mohou být potom dány významem střediska (nodu). Čím silnější středisko je jádrem regionu, tím větší má zpravidla prostorový dosah (pro tím větší území je centrem). Jako příklad takto vymezeného regionu si můžete představit území obcí, ze kterých vyjíždí převážná většina pracovníků do většího města (jde tedy o region dojížděky do zaměstnání). (Blíže např.: Toušek a kol. 2008)

Region školy v dimenzích geografického pojetí regionu můžeme považovat za socio-prostorovou jednotku, kterou stanovují aktéři zevnitř regionu, v našem případě pedagogové místní školy (škol). Při vymezení regionu školy převažuje myšlenka tradičního regionalismu, který vychází „zdola“, z regionu, a je výrazem úsilí pedagogů ve spolupráci s obyvateli regionu o posílení jeho společenské i územní prestiže. Současný (neo)regionalismus iniciovaný „shora“ (např. z pozice státu, EU) může geograf spatřovat v záměru pedagoga aktivizovat žáky jako budoucí občany, tedy potenciální regionální aktéry, k úsilí o udržitelný rozvoj regionu.

Region školy

VYMEZENÍ REGIONU ŠKOLY (*PODLE JIŘÍHO VORLÍČKA UPRAVILA A DOPLNILA DÁŠA ZOUHAROVÁ.*)

Region školy je území, které má pro výuku hodnotu, je pro pedagogy a žáky z různých hledisek pozoruhodné, přínosné. Proto se vymezení regionu školy bude lišit u jednotlivých škol. Při tvorbě regionální učebnice doporučujeme zohlednit čtyři základní myšlenky:

1. Region je veliký podle toho, kam se můžu dostat vlastní silou (dojít pěšky nebo dojet na kole) nebo snadno prostředky hromadné dopravy (např. spádovost obcí, z nichž žáci docházejí do školy). Je to tedy záležitost **osobní dostupnosti**.
2. Region je tak veliký, jaký je citový dosah pro žáka v daném místě, kde žije, kde se narodil, kde to zná, kde má svoje blízké. Region má tedy i **citovou složku** (prožitky, vzpomínky, tradice, historie, rodina atd.).
3. Region je prostor, který vidím, když se rozhlédnu z neblížšího kopce nebo kostelní věže. Přesněji, region je velký podle toho, kam chci **pomyslně dohlédnout**, tedy co v něm chci najít: **z pohledu žáka** – náš dům, les, do kterého chodím na houby, rybník, kde se koupu atd., **z pohledu pedagoga** – místa s jevy nebo objekty pro výuku didakticky zajímavými, názornými, efektivními (biotopy s rozmanitou biodiverzitou, kontrast dvou geomorfologických celků nacházejících se v okolí školy, významné krajinné prvky nebo historické objekty, pozoruhodná místa s geniem loci aj.).
4. Je to prostor, ve kterém je **sledovaný jev stále ještě konzistentní**. Sahá tedy až tam, kde má ještě zkoumaný jev logickou spojitost (oblast se společnou historií, tradicemi, zvyky, obyčejí apod.). (Podle: Vorlíček 2011)

CITOVOST – TADY JSME DOMA, TAM UŽ NE?

Regionální učebnice zohledňují v první řadě místa, odkud žáci pocházejí, kde mají své blízké, kamarády, kde to znají. S regionální učebnicí mohou někteří žáci překročit jim povědomou hranici domova, protože její dosavadní vymezení může být úzké, limitované mnohými omezujícími faktory, např. rodinným prostředím, které se dítěti nevěnuje. Je na autorech regionální učebnice, aby zvážili, vždy s ohledem na žáky, kam by se měla v jejich povědomí krajina domova posunout.

TEMATICKÝ SERVIS ZVOLENÉHO ÚZEMÍ

Regionální učebnice může být skromná, stručná, ne příliš ambiciózní, zejména pokud s regionální výukou nemáme zkušenosti. V regionální učebnici můžeme shromáždit jen didaktické materiály k jednomu předmětu, rozsáhlejšímu projektu nebo sadě několika projektů či aktivit. Zkušenější nebo náročnější z nás mohou uchopit okolí školy ve škále všech výchovně-vzdělávacích oblastí – záleží, na co si troufáme a co se nám hodí k výuce. Pokud naším cílem jsou jen oborové výstupy dějepisu, tak při vymezování území zohledníme místa s historickými reáliemi. Pokud nám regionální učebnice má pomáhat naplňovat například cíle průřezového tématu Environmentální výchova, pak do učebnice zahrneme reálie usnadňující výuku tohoto tématu. Doporučujeme při tom dbát na logickou návaznost:

1. lokálních témat s místem školy

- › Zřícenina hradu v nedalekých lesích zcela určitě patřila ke stejnému panství jako vesnice, ve které se škola nachází. Vesnice i hrad mají společnou historii. Pak je vhodné reálii hradu zahrnout do regionální učebnice.

2. dvou i více dílčích témat navzájem – hospodaření (zemědělství, lesnictví, řemesla), historie, geologie, botaniky, tradic, kultury, nářečí aj.

- › Hutnictví v regionu zapříčinilo vykácení původních bikových bučin a jejich následné nahrazení smrkovou monokulturou (průmysl x ekologie).
- › Geologické výchozy prvohorních i třetihorních hornin mají vliv na různou biodiverzitu lokalit (geologie x biodiverzita) aj.

PROCES VYMEZENÍ REGIONU ŠKOLY

Role místních pedagogů je při vymezování regionu školy nezastupitelná, protože tvorbě regionální učebnice by měla předcházet diskuze pedagogů místní školy (místních škol) o tom, co bude obsahem regionální učebnice a proč, kdo bude garantem jejího zpracování, členem autorského týmu. Produktem debaty by měl být především konsenzus, představa o obsahu budoucí regionální učebnice:

- › pojmenování výchovně-vzdělávacích cílů, které nám regionální učebnice pomůže naplnit (v návaznosti na koncepci rozvoje školy),
- › koncept tematických oblastí i prostředků, které hodlá škola zařazovat do výuky.

Ze společně stanoveného výchovně-vzdělávacího obsahu pak logicky vyplývá představa o území, tedy vymezení regionu. V regionální učebnici můžeme pozornost věnovat okolí jediné vesnice, v níž se škola nachází, nebo také okolí všech spádových obcí školy, respektive okolí všech spádových obcí více škol, pokud se pedagogové těchto škol domluvili, že se na přípravě společné regionální učebnice budou podílet. Role úředníků a odborníků „odjinud“ nechť je při tvorbě regionální učebnice vítaná, ale pouze poradní.

Vzhledem k veřejnosti doporučujeme **vymezit region školy podle následujících kroků** (v závorce jsou uvedeny příklady):

- › **vymezení regionu** (např. okolí spádových obcí základních škol nacházejících se v údolí říčky Bublavy),
- › **symbolické pojmenování regionu** (školy v údolí říčky Bublavy),
- › **instituce**, které reprezentují region školy (Základní škola Veselice, málotřídní Základní škola Kamenice, málotřídní Základní škola Březová),
- › **zakotvení regionu školy** jako části regionálního systému a regionálního povědomí společnosti (Školy v údolí říčky Bublavy spadají do mikroregionu Bublavské žleby, kraj Jihomoravský).

Uchopení regionu – prostředky regionální výuky

Prostředky regionální výuky by měly v první řadě odpovídat potřebám školy, pedagogy stanoveným výchovně-vzdělávacím cílům. Předpokládáme, že uchopení regionu se bude lišit v každé škole, respektive v každé regionální učebnici. Vzhledem k tomu, že krajina a život společnosti v okolí vybízí k terénním aktivitám a řešení místních problémů, doporučujeme upřednostňovat modely činnostního učení, konstruktivistického myšlení (podněcování žáků k aktivitě, komunikaci ve skupině, ke kritickému posuzování informací a problémů), projektovou výuku apod.

PŘÍKLADY UCHOPENÍ REGIONU

1. Regionální výuka jako virtuální naučná stezka (Jiří Vorlíček)

„Představili jsme studentům náš region jako virtuální naučnou stezku, která pomáhá vytvářet obraz a příběh krajiny. Skládá se z charakteristických míst (zastavení), na kterých můžeme studovat krajinu a jevy v ní obsažené. Tato místa nám umožní se v krajině zastavit a zamyslet se nad jejím odkazem ve všech jejích rozměrech. Na každé zastavení se váže několik sad úkolů, ty mohou být jedno- i víceoborové. Vzájemně je pak spojuje dané místo v krajině, kde se jevy různých oborů prolínají. Naše naučná stezka vede jak prostorem – od zastavení k zastavení, od města k vesnici, od kulturní krajiny k divočině, tak i časem – od geologické tvorby krajiny k jejímu osídlení lidmi, přes středověk až po současnost. Je to tedy stezka nejen okolím Moravských Budějovic. Prováží studenty po různých typech české krajiny a po událostech, které ji v minulosti postihly. Procházíme též historickými obdobími a hledáme jejich obraz ve své obci, u svých předků. Hlavním cílem je však vytvořit si vlastní příběh krajiny poznáváním specifík místního regionu a prohloubit vztah k místu, v němž žijeme.“ (Vorlíček – Kabelka 2012: 12–13)

Ukázka v příloze

Krajinou našeho regionu. Metodika poznávání místního regionu nejen pro gymnázia – ukázka motivačních textů a didaktických úkolů k regionu Moravských Budějovic a okolí

2. Regionální učebnice Bítešsko (Pavel Holánek)

Vymezení regionu v naší učebnici má hned několik specifík. Bítešsko se nachází na okraji několika oblastí (kraj Vysočina a Jihomoravský kraj, okresy Třebíč, Žďár nad Sázavou, Brno-venkov). Hlavním kritériem naší regionální učebnice bylo postihnout obsahově oblast – obce, jejichž žáci navštěvují spádové školy ve Velké Bíteši a Osově Bítýšce. Jsou zde samozřejmě i případné přesahy do širšího okolí, např. pokud se jedná o významné chráněné území (Mohelenská hadcová step), mineralogickou či botanickou lokalitu, významné turistické místo apod.

„Regionální učebnice, kterou držíte v ruce, byla netradičně vytvořena pro žáky obou stupňů základní školy. Obsahuje souhrn základních informací o regionu Velké Bíteše a okolí. Faktografické údaje jsou doplněny řadou zajímavostí a mezipředmětových vztahů. Má podobu „šanonu“ – žáci si ji budou v různých předmětech průběžně doplňovat pracovními listy a rozmanitými výstupy. V průběhu školní docházky si tak budou vytvářet vlastní regionální portfolio. Pro učitele je vytvořena metodika obsahující pracovní listy a náměty, jak učebnici využívat.

VYMEZENÍ REGIONU – ZÁJMOMÉ OBLASTI

Region Velké Bíteše a okolí (Velkobítešsko, dále jen Bítešsko) byl pro tuto učebnici účelově definován jako území Velké Bíteše, Osově Bítýšky a většiny spádových obcí, ve kterých žijí žáci navštěvující bítešskou a bítýšskou školu. Vychází tedy z potřeb cílové skupiny žáků, kterým je tato učebnice určena. Oblast je vymezena těmito obcemi: na jihu Krokočín, Jindřichov, na východě Lesní Hluboké, Radoškov a Katov, na severu Nová Ves, Radňoves, Níhov a Lubné a na západě Ořechov, Ruda a Holubí Zhoř. Obsahově dochází v učebnici v řadě případů i k přesahu tohoto území.“ (Holánek a kol. 2011: 1)

3. Regionální žákovské portfolio Naše Tvarožná (Ivana Majerová)

Regionální učebnice vlastivědy a přírodovědy obsahuje základní texty přiměřené věku žáků. Jsou svázané ve formě kroužkového bloku, s nímž žáci pracují jako s portfoliem. Texty jsou určeny žákům 2.–5. ročníku (s těžištěm 3.–4. ročník přírodověda a 4.–5. ročník vlastivěda). Žáci si během školní docházky portfolio doplňují o své vlastní poznatky, výzkumy, projekty, mapy, kresby, fotografie. Cílem je naučit je aktivnímu přístupu k získávání a zpracovávání informací a posílení vztahu dětí ke své obci (Obec Tvarožná). (Majerová 2008)

4. Regionální přírodovědné portfolio (Dáša Zouharová)

Jedná se o soubor didaktických materiálů (šanon i digitální verze) týkajících se regionu (spádových obcí) čtyř sousedních škol, dostupný pedagogům těchto autorských škol. Obsahuje texty, které mohou sloužit jako zdroj informací pro pedagogy, nebo odkazy různého tematického zaměření, metodické materiály, pracovní listy, ukázky žákovských výstupů, prezentace – názorné nebo dokumentující realizované akce.

5. Naučné stezky

Naučná stezka v okolí školy usnadňuje didaktické využití regionu při výuce. Slouží jako zdroj informací, je v terénu pro žáky i pedagogy orientačním místem. Jejím vhodným doplňkem jsou například tematické regionální publikace, zejména však pracovní listy, které využívají žáci během výuky nebo ve volném čase při vycházkách s rodiči. Naučné stezky mohou být umístěné blízko školy, např. v parku, též ve větší, ale pro žáky dostupné vzdálenosti. Klasické panely jsou dnes nahrazovány přenosnými zalaminovanými archy různých formátů nebo nejmodernějšími technologiemi – v terénu rozmístěnými nevelkými tabulkami s QR kódy, pro jejichž přečtení je důležité mít tzv. chytrý mobil připojený k internetu, do kterého si předem (většinou zdarma) žák stáhne jednoduchý software. Mobil se přímo v terénu po přečtení čárového kódu přesměruje na internetovou stránku, z níž žák stáhne potřebné informace o místě, na kterém se právě nachází.

DŮVODY K TVORBĚ REGIONÁLNÍCH UČEBNIC

V možnosti volby vymezení regionu i pojetí regionální výuky je kouzlo tvorby regionální učebnice – prostor pro tvořivé pedagogy a pedagogické týmy k originalitě a stanovení osobitých měřítek výběru vědomostí a dovedností, které preferují a považují za důležité pro místní žáky a pro udržitelný život v regionu. Regionální pojetí výuky obohacuje výchovně-vzdělávací proces o řadu dimenzí, mj. o praktický rozměr (logické propojení s rodným krajem), o změnu (přináší aktuálnost a alternativy metod a forem výuky), o příběhy i dobrodružství (výuka baví vyučující i žáky), v důsledku i stabilizaci pedagogického sboru (učitelé nemají potřebu měnit profesi či školu, ba naopak).

Prostor pro regionální výuku nabízený rámcovými vzdělávacími programy (viz Přílohy) a průřezovými tématy lze považovat za zcela výjimečný, v dějinách českého školství nebývalý. Je příležitostí k seberealizaci i osobnostnímu růstu těch nejlepších z nejlepších, pedagogů i žáků. V regionální učebnici nejde jen o výuku, ale také a zejména o region.

Přínos regionální učebnice pro žáky

- › motivuje žáky k poznání rodného kraje,
- › zprostředkovává žákům kontakt s realitou a návrat ke kořenům,
- › seznamuje žáky, kteří jsou v regionu noví, s místními specifiky (ukotvuje „náplavu“),
- › jejím prostřednictvím žáci získávají vztah k regionu, aktivně přistupují k rozvoji regionu,
- › přispívá k udržení mladých lidí v regionu.

Přínos regionální učebnice pro pedagogy

- › pomáhá začínajícím pedagogům a pedagogům z jiných regionů zorientovat se v problematice regionu, je jim pomůckou,
- › obsahuje souhrn informací o regionu, zlepšuje dostupnost informací „v jednom balíku“,
- › poskytuje náměty pro výukové aktivity v regionu,
- › umožňuje aplikaci učiva na místní podmínky,
- › proces její tvorby usnadňuje kontakt pedagogů místní školy s veřejností, občany města/obce/regionu,
- › usnadňuje pedagogovi znalost místních podmínek, včetně orgánů správy a samosprávy.

STRUKTURA REGIONÁLNÍ UČEBNICE

Nejstarší regionální učebnice, které jsou k dispozici ve sbírce Lipky, pocházejí z Blanenska a byly vytvořeny v letech 1994 až 2005. Převažují sborníky – soubory rozmanitých informací pro žáky, ačkoli při podrobnějším prostudování čtenář zjistí, že texty jsou často natolik náročné, že cílovou skupinou měli být spíše pedagogové než žáci. Jen ve dvou případech byly sborníky doplněny o videosnímky, v jednom o sadu místních fotografií, v Podomí propojili regionální publikaci s naučnou stezkou a pracovními listy, v roce 2009 k tomu přibýlo regionální učitelské přírodovědné portfolio čtyř škol.

Po roce 2005 autoři již doplňovali nové regionální učebnice pracovními listy a metodikami, v Základní škole Žimrovice dokonce originální deskovou hrou. V posledních třech letech se objevují první regionální žákovská i učitelská portfolia, též regionální učebnice v mnohem pestřejším a didakticky profesionálnějším provedení.

Regionální výuku, praxi škol v České republice, od roku 2007 oživuje originální učebnice *Život v našem regionu, pracovní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (autorka doc. RNDr. Hana Kühnlová, CSc. z Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK). Na 62. ročníku Mezinárodního knižního veletrhu ve Frankfurtu, v soutěži o nejlepší evropskou učebnici v kategorii secondary school, získala v říjnu 2010 Zvláštní cenu poroty. Pro autory nových regionálních učebnic je inspirativní zejména nápady – témata, která lze v regionech uchopit, dále prostředky, k nimž vybízí. Pracovní učebnice nabádá pedagogy k činnosti výuce, k osvojování vědomostí v rovnováze s dovednostmi a postoji a žebříčkem hodnot. Je ukázkou vhodně kladených otázek a obezřetně navržených úkolů.

Koncepční skupina vycházela ze sbírky regionálních učebnic, zvážila zkušenosti z ní vyplývající a potřeby současných škol. Budoucím autorům navrhuje následující strukturu regionální učebnice, kterou však není třeba respektovat komplexně. Nová regionální učebnice může být kombinací jen některých vybraných částí nebo jen částí jedinou.

BROŽURA – studnice trvalých informací pro žáky

ČÍTANKA – ukázky umění v regionu

MODELOVÉ PŘÍKLADY PRÁCE S REGIONEM ŠKOLY, ZEJMÉNA VÝUKY V TERÉNU – lze je modulově kombinovat

PRACOVNÍ LISTY – přednostně se zaměřují na to, co se v regionu proměňuje v čase

METODIKA PRO PEDAGOGY – doporučené postupy, nápovědy, řešení

PORTFOLIO REGIONÁLNÍ – ŽÁKOVSKÉ

PORTFOLIO REGIONÁLNÍ – UČITELSKÉ

INTERAKTIVNÍ ČÁST UČEBNICE – v digitální podobě

V dosavadní praxi najdeme jen minimum regionálních učebnic, které zahrnují většinu pojmenovaných částí. Výběr volí pedagogové školy, tedy autoři regionální učebnice, po zvážení vlastních potřeb. Ve zcela výjimečných případech doplňují regionální učebnici ještě o další části, například o zpěvník, stolní hru, stručný faktografický slovník apod. V posledních dvou letech se objevují místní kalendáře zhotovené školami na rozmanitá regionální témata, doplňkem bývají kresby žáků. Ve dvou případech se autoři regionální učebnice zasloužili o zřízení místního muzea (Olešnice – PaedDr. Zdeněk Peša, starosta Olešnice, dříve pedagog; Bohdalice – Mgr. Dagmar Martinková, pedagožka).

Rádi bychom budoucím autorům tvorbu regionální učebnice co nejvíce usnadnili. Proto se pokusíme v pojetí praktiků ze základních a středních škol charakterizovat možné dílčí části učebnice, upozornit na úskalí, kterým je dobré se vyhnout, též na příležitosti, které je naopak vhodné rozvinout. Pro zájemce uvádíme tipy na inspirativní regionální učebnice, většina z nich je k nahlédnutí na Lipce na pracovišti Kamenná nebo přímo u jejich autorů.

A) Brožura

CHARAKTERISTIKA

- › sborník trvalých informací přiměřených věku žáků, doplněný o odkazy na zdroje dalších zajímavých informací
- › stručný průvodce regionem školy, tematicky zaměřený v souladu s výchovně-vzdělávacími záměry školy v regionu
- › trvalé informace je vhodné oživit kresbami žáků, odkazy na slavné a významné rodáky regionu, citacemi z místní kroniky, krajovými recepty, ukázkami nářečí dané oblasti apod.
- › cílová skupina: žáci, nikoli učitelé ani veřejnost

ÚSKALÍ

- › nesnažte se vyhovět obsahem a formou brožury současně žákům, učitelům a veřejnosti; brožura je buď učební text přiměřený věku žáků, nebo populárně propagační materiál obce, obojího nelze dosáhnout současně
- › nepoužívejte suchý text podobající se novinám, neosloví dospělé čtenáře, natož žáky
- › vyhněte se cizím slovům, odborným termínům, zkratkám
- › zachovejte nadčasovost; neuvádějte informace, které rychle zastarají, například názvy firem, jméno starosty obce aj.
- › zvolte pro cílovou skupinu vhodnou velikost písma, přitažlivý obal a grafiku

PŘÍLEŽITOSTI

- › před tvorbou regionální učebnice doporučujeme provést ve škole výzkum (žakovský i pedagogický) – co patří do regionální učebnice, co žáky zajímá, co pedagogům pomůže, co jim usnadní výuku
- › pro žáky doporučujeme mít k dispozici papírovou tištěnou verzi brožury, nejlépe ve formě šanonu s kroužkovou vazbou, který umožní vkládání aktualizací, doplňujících informací nebo žakovských prací
- › doporučujeme, aby pedagogové měli k dispozici elektronickou webovou verzi žakovské brožury, kterou mohou snadno doplňovat a aktualizovat; doplňky a aktualizace by měl garantovat pověřený pedagog nebo malá skupina pedagogů

POZNÁMKY

Někteří členové koncepční skupiny se domnívali, že tištěná brožura je v dnešní době přežitkem. Většina se však shodla na tom, že minimálně pro žáky základní školy, zejména žáky prvního stupně, je tištěná verze potřebná a vhodná.

Brožuru žakovskou (studnice trvalých informací pro žáky) doporučujeme doplnit ještě **brožurou určenou jen pedagogům**. Bude též studnicí trvalých informací o regionu, ovšem budou mít odbornější obsah a náročnější formu. Pedagogové materiály shromáždí a vytvoří sami po prostudování odborných publikací nebo

o zpracování některých pro školu zajímavých témat požádají odborníky z nedalekých muzeí, správ chráněných území apod. Brožura učitelská může existovat pouze v elektronické verzi, což je pro dostupnost a didakticky potřebné úpravy textů výhodou. Předpokládám, že brožura učitelská je nutným předstupněm brožury žákovské při tvorbě regionální učebnice – z těchto odborných znalostí budou učitelé vycházet při zpracování didakticky přiměřené brožury žákovské.

DOPORUČUJEME PRO INSPIRACI

- › *Krajinou našeho regionu. Moravské Budějovice a okolí: Poznávání místního regionu nejen pro gymnázia* (Vorlíček a kol. 2011, originální uchopení brožury formou virtuální naučné stezky, doplněné metodikou, v kroužkové vazbě)
- › *Regionální učebnice Bítešska* (Holánek a kol. 2011, brožura s čítankou, doplněná metodikou s přehledem možností využití jednotlivých témat regionální učebnice ve výuce a pracovními listy, kroužkový šanon)
- › *Perla Slezska – Hradec nad Moravicí a jeho okolí* (Šrom a kol. 2009, brožura s pracovními listy, doplněná čítankou a regionální stolní hrou, kroužkový šanon)

B) Čítanka

CHARAKTERISTIKA

- › sbírka regionální pověstí a pohádek
- › popis zajímavých událostí, například místních povodní aj.
- › ukázky různých děl regionálních autorů (krajinomalby, obrazy, notové zápisy aj.)
- › výpovědi pamětníků
- › vhodný doplněk k brožuře

ÚSKALÍ

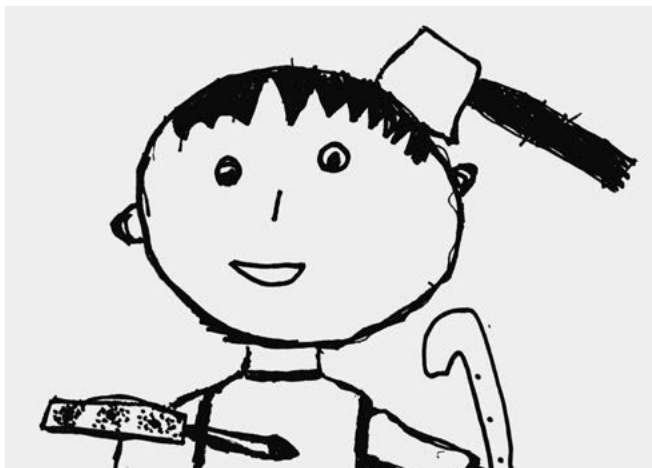
- › nepřekrucujte pověsti a příběhy, snažte se zachovat jejich autentičnost
- › k regionu se dochovalo málo pověstí, příběhů a legend

PŘÍLEŽITOSTI

- › žáci mohou příspěvky sami sesbírat, uspořádat
- › žáci mohou být přímo autory povídek, ilustrací apod.
- › čítanka je pro čtenáře, žáky i učitele poutavější a zajímavější než brožura, proto doporučujeme vytvořit čítanku před brožurou a využít ji jako motivační prostředek k navázání spolupráce s kolegy a veřejností
- › tištěná verze čítanky svázaná odděleně od brožury je praktičtější a přitažlivější pro čtenáře

DOPORUČUJEME PRO INSPIRACI

- › *Je to pravda pravdoucí... pověsti z mikroregionu Dražanská vrchovina* (Klvač – Mikulka 2006, pověsti nejprve přečetly učitelky v hodinách výtvarné výchovy a žáci k příběhům kreslili obrázky; kresby poté použili autoři jako ilustrace)

ILUSTRACE Z PUBLIKACE *JE TO PRAVDA PRAVDOUCÍ... POVĚSTI Z MIKROREGIONU DRAHANSKÁ VRCHOVINA* (ŠUBIKSLÍZA, ZUZANA VĚŽNÍKOVÁ, ZŠ DRNOVICE, 2006; RYCHTÁŘSKÝ SOUBOJ, GABRIELA KUDLIČKOVÁ, MŠ DRNOVICE, 2006).

C) Modelové příklady práce s regionem školy, zejména výuky v terénu

CHARAKTERISTIKA

- › inspiromat aktivit – náměty k aktivitám doplněné stručnými návody k činnostem
- › virtuální naučná stezka – skládá se z charakteristických míst (zastavení), na kterých můžeme studovat krajinu a jevy v ní obsažené; tato místa umožňují zastavit se v krajině a zamyslet se nad jejím odkazem; na každé zastavení se váže několik sad úkolů, ve kterých se mohou prolínat různé vzdělávací obory; hlavním cílem je vytvořit si vlastní příběh krajiny poznáváním specifik místního regionu a prohloubit vztah k místu, v němž žijeme
- › naučné stezky, které mohou mít v dnešní době řadu podob, například:
 - » informační panely v terénu
 - » skladné, přenosné, mnohdy laminované soubory informačních „tabulí“
 - » v terénu rozmístěné nevelké tabulky s QR kódy (je třeba mít tzv. chytrý mobil připojený k internetu)
- › mapa orientačního běhu – žáci sami s pedagogem vytvoří aktualizovanou mapu pro orientační běh, k tomu využívají volně stažitelný software, následně s mapou pracují v terénu, kde ji aktualizují
- › náměty s popisem trasy – pro vycházky, výzkumné a badatelské expedice, exkurze, rozmanitá terénní cvičení

Z EXPEDICE RAKOVECKÉ ÚDOLÍ, JEJÍMŽ PRODUKTEM BYLA TURISTICKÁ MAPA VLASTIVĚDNÝCH ZAJÍMAVOSTÍ, KTEROU ŽÁCI ZPRACOVÁVALI PRO SVÉ RODIČE A KAMARÁDY.

ÚSKALÍ

- › doporučujeme při zpracování modelových příkladů práce s regionem školy zachovat vyváženost mezi konkrétností a obecností, příliš obecný popis není dostačující např. pro méně zkušeného pedagoga, konkrétní omezuje kreativitu pedagoga a aplikovatelnost programu do rozmanitého prostředí (není dobré modelový příklad vázat na jediné místo)

ÚSKALÍ VÝUKY V TERÉNU

Řada učitelů, dokonce i rodičů odmítá přijmout terénní výuku jako hodnotnou a efektivní součást výchovně-vzdělávacího procesu. Důvody jsou různé. Někteří kolegové ji odmítají z banálních důvodů, například jen proto, že sami nedovedou určit přírodniny v okolí školy, jiní protože nejsou v kraji doma, nejsou s okolím školy obeznámeni, srostlí. Nezřídka jim však chybí povědomí o tom, proč je přínosné a potřebné učit děti venku, v přímém kontaktu s přírodou, krajinou a realitou každodenního života, a to je problém závažnější, postoj kolegů změnit je obtížné. Terénní výuku mnohdy zavrhnou i z obav o nedodržení předpisů pro bezpečnost práce. Navzdory těmto výhradám se koncepční skupina shodla, že v posledních letech došlo k posunu k lepšímu, výuka mimo třídu začíná být opět považována za „normální“ věc, stává se samozřejmostí. Pravdou je, že o bezpečnost žáků je třeba při terénních aktivitách pečovat, nepříjemným situacím a zraněním předcházet, ale netřeba se obávat příliš. Mnoho kolegů v terénu vyučuje často, přesto bez závažných komplikací a úrazových nepříjemností. Dovolují si podělit se s vámi o několik zkušeností:

- › pravidla pro bezpečnou venkovní výuku nechte navrhnout samotné žáky ještě před zahájením aktivity, poté vyučující jen doplní chybějící zásady
- › vyučující pedagog by měl mít krajinu „načtenou“ předem (ze dvou důvodů: vytipuje místa vhodná pro výuku, pro zastavení, pozorování, porovnání biotopů aj.; při plánování trasy se vyhne nebezpečným místům)
- › k bezpečnosti žáků přispívá i přiměřená délka trasy, vhodná improvizace vzhledem k počasí a dobře promyšlený a připravený program terénní výuky
- › u náročnějších terénních výukových programů doručte rodičům včas instrukce ohledně obsahu i organizace programu, včetně rozpisu dopravy, časového harmonogramu a uvedení hodiny návratu do školy či domů (doporučujeme v harmonogramu pamatovat na časovou rezervu – raději se vraťte o něco dříve než o pár minut později)
- › pobyt venku v době vyučování by neměl být samoučelný, ven chodíme za určitým výchovně-vzdělávacím cílem
- › některé terénní programy s delší časovou dotací, tematicky zaměřené na určitý obor, je vhodné doplnit a oživit lektorováním odborníka z oboru
- › terénní výuka v průběhu klasické výuky je pouhou iluzí, pokud jsou ve škole přípustné jen 45minutové vyučovací jednotky; i v případě, že je příroda hned u školy, je vhodné a efektivní mít k dispozici alespoň dvouhodinovku, tzn. 90minutové vyučovací bloky; proto je vhodné do školních vzdělávacích programů předem zakotvit a odůvodnit organizaci terénní výuky ve vícehodinových blocích; též se osvědčuje, aby v jedné třídě přírodovědně zaměřené předměty učil jeden pedagog, který má pravomoc sdružovat výuku více předmětů do bloků podle uvážení, potřeby a charakteru výuky
- › doporučujeme pro výuku volit různý terén – místa vlídná s harmonickou krajinou, avšak pro srovnání a vyvozování důsledků hospodaření člověka v krajině také místa méně přívětivá, nevyhýbejte se ani návštěvě brownfields (opuštěné rozlehlé místo, rozpadající se budovy, nefunkční průmyslové zóny, často s negativními sociálními jevy, kupříkladu s bezdomovectvím), zejména tady buďte opatrní, obezřetní, dbejte vždy prioritně na bezpečnost dětí

PŘÍLEŽITOSTI

- › učitelé různých aprobací (vyučující různých předmětů) mohou v nabídce modelových příkladů práce s regionem hledat inspiraci, náměty, případně návody, mohou jimi doplňovat systematicky vlastní výuku nebo je využívat nahodile k jednorázovým akcím školy, například při organizaci Dne Země, celoškolních projektových dnů apod.

DOPORUČUJEME PRO INSPIRACI

- › *Integrované terénní vyučování* (Hofmann 2003)
- › *Život v našem regionu. Pracovní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Kühnlová 2007)
- › *Rozvoj kartografických znalostí a dovedností pomocí map na orientační běh. Bakalářská práce* (Zukal 2011)
- › výukové programy středisek ekologické výchovy (např. pracovišť Lipky, Chaloupek, Sluňákova)
- › výukové programy ověřené v praxi koordinátory EVVO (např. uchopení regionu ve Střední škole MESIT, o. p. s., projekt Rochus)
- › na modelových příkladech postavená koncepce regionálně zaměřených aktivit, které většina žáků školy absolvuje během školní docházky v Základní škole a mateřské škole Podomí (viz kapitola Inspirace z praxe)
- › kombinace přírodovědné korespondenční soutěže pro žáky základní školy a nižšího gymnázia s úkoly pro výzkum regionu (Projekt Mraveniště, viz kapitola Inspirace z praxe)

D) Pracovní listy

CHARAKTERISTIKA

- › prostřednictvím pracovních listů doporučujeme mj. zpracovat témata, která se rychle nebo často mění (jejich uvedením v tištěné brožurě by regionální učebnice snadno pozbyla na aktuálnosti, může se jednat například o počty obyvatel v obci, názvy firem, jména členů místních samospráv, dostupné dopravní prostředky apod.)
- › učitelé při výuce nejraději pracují s tím, co si sami připravili, hotové a kompletní pracovní listy využívají nejčastěji jejich autoři nebo autorský tým učebnice; v praxi se osvědčila verze, kdy autor připravil jako doplněk učebnice digitální soubor fotografií a sadu úkolů a námětů pro jednotlivé předměty (vyučující daného předmětu, pokud má zájem, sám z těchto sad úkolů, fotografií a obrázků skládá vlastní pracovní list)

ÚSKALÍ

- › tištěnou verzi pracovního listu lze jen obtížně aktualizovat, proto doporučujeme k regionální učebnici pracovní listy přiložit v elektronické verzi
- › pracovní listy je vhodné pro kolegy doplnit metodikou a řešením, ne každý učitel je s tematikou regionu obeznámen (chybějící řešení a metodika může zapříčinit nepoužívání pracovních listů)
- › buďte si vědomi, že barevné obrázky zařazené do pracovního listu zvyšují náklady na tisk a v důsledku omezují četnost jejich využívání
- › vyvarujme se samoučelných pracovních listů (každý pracovní list by měl splnit výchovně-vzdělávací cíl, dosáhnout didaktického efektu)
- › nezahltíme žáky v pracovních listech mnoha úkoly
- › nezahltíme žáky přemírou pracovních listů (používáme-li je příliš často, žáci k práci s nimi přistupují s nechutí)
- › pracovní listy není nutné klasifikovat, ovšem poskytnout žákům zpětnou vazbu, závěr, vyhodnocení řešených problémů a úkolů je třeba

PŘÍLEŽITOSTI

- › pracovní listy nabízejí žákům prostor pro tvořivost
- › jsou vhodné pro práci v terénu nebo mimo školu – žáci vyrazí ven s papírem a nezničí si svoje učebnice, brožury, portfolio
- › při práci v terénu jsou vodítkem, orientací

- › usnadňují činnostní skupinovou práci
- › jsou prostředkem pro shrnutí, reflexi tématu, řešeného problému apod.

DOPORUČUJEME PRO INSPIRACI

- › *Úvod do environmentální výchovy a globálního rozvojového vzdělávání* (Máchal – Nováčková – Sobotová 2012, kapitola Lesk a bída pracovních listů; tvorbu i využívání pracovních listů mohou autorům usnadnit doporučení, respektive kritéria v podobě návodných otázek, která lze uplatnit i pro posuzování kvality pracovních listů)
- › *Perla Slezska – Hradec nad Moravicí a jeho okolí* (Šrom a kol. 2009, kombinace odborných textů a pracovních listů)
- › *Metodika Regionální učebnice Bítešsko* (Holánek a kol. 2011)
- › *Krabice plná vody* (Horká 1995), *Krabice jehličí* (Ponížilová 1996), pracovní listy v těchto a dalších tematických „krabicích Rezekvítku“)
- › *Učíme se v zahradě* (Burešová a kol. 2007, pracovní listy v manuálu)
- › Metodický portál RVP *Inspirace a zkušenosti učitelů* (www.rvp.cz, pracovní listy zde zveřejněné)
- › *Pracovní listy k naučné stezce Barvínek* (Gottvald – Zouharová 2008, určeny pro rodiče s dětmi i pro pedagogy a žáky 1. stupně ZŠ jako inspirace a motivace k vycházkám do přírody)
- › pracovní listy pro terénní výuku biologie na Gymnáziu Trutnov – projekt TUNAVLKU Trutnov na vlastní kůži (viz kapitola Inspirace z praxe)
- › pracovní listy v řadě publikací Lipky – školského zařízení pro environmentální vzdělávání a Rezekvítku – sdružení pro ekologickou výchovu a ochranu přírody

E) Metodika pro pedagogy

CHARAKTERISTIKA

- › obsahuje obecnou metodiku pro používání celé regionální učebnice nebo jen metodiky pro vedení dílčích výukových programů, aktivit
- › metodika pro 1. stupeň může být stručná, sepsaná kupříkladu formou dopisu učitelů
- › metodika pro střední školu by měla být obsáhlejší, rozšířená o statistická data nebo internetové odkazy apod.
- › rozsah a formu metodiky vyhodnotí nejlépe sám autor / autorský tým

ÚSKALÍ

- › součástí metodiky může být i výsledek pro speciální problémy (křížovky); obecně dbejte na to, abyste metodiku nenahradili jen výsledkem (řešení křížovek)
- › není vhodné metodiku pro učitele považovat za vzorový výukový materiál, používat ji jako učebnici; metodika jako celek nepatří do rukou žáků, je na učiteli, co z ní použije

PŘÍLEŽITOSTI

- › regionální učebnice doplněná o kvalitní metodiku bude využívána dalšími vyučujícími, začínajícími pedagogy i pedagogy, kteří nejsou tak dobře obeznámeni s regionem školy jako autor / autorský tým
- › budou-li v metodice popsány i různé hry, metody kooperativní výuky apod., pak přinese výuce další zajímavější rozměr

DOPORUČUJEME PRO INSPIRACI

- › *Metodika Regionální učebnice Bítešsko* (Holánek a kol. 2011)
- › *Krajinou našeho regionu. Moravské Budějovice a okolí: Metodika k poznávání místního regionu nejen pro gymnázia* (Vorlíček 2011)

F) Portfolio regionální – žákovské

CHARAKTERISTIKA

A) MATERIÁL PRO ŽÁKY

- › základní texty s informacemi jsou pro žáky připravené předem, svázané v šanonu s kroužkovou vazbou, texty mohou být tematicky zaměřené (např. jako regionální vlastivěda a přírodověda)
- › žáci si během školní docházky portfolio doplňují o své vlastní regionální poznatky, výzkumy, projekty, mapy, kresby, fotografie apod.
- › regionálně tematicky zaměřené portfolio plní všechny obecné funkce portfolio, navíc posiluje vztah dětí k místu, k rodnému kraji

B) MATERIÁL PRO UČITELE

- › základní texty s informacemi ve formě kroužkového bloku doporučujeme pro pedagogy doplnit elektronickou verzí (CD) s připravenými pracovními listy, metodikou a velkým množstvím fotografií z regionu
- › pomocí souborů na CD může každý učitel lehce připravit pracovní listy nebo jiné studijní a učební materiály potřebné k výuce rozmanitých předmětů od přírodovědy přes matematiku až k českému jazyku či výtvarné výchově, a to zejména v oblasti aplikace obecných poznatků na konkrétní situace a realie obce

ÚSKALÍ

- › ne všichni kolegové jsou ochotni sami aktivně vytvářet vlastní pracovní listy nebo jiné materiály (někteří preferují již hotové věci)
- › technické úskalí: při častém používání kroužkového bloku se na papírech trhají dírký, takže je vhodné použít papír vyšší gramáže než běžných 80 g/m²

PŘÍLEŽITOSTI

- › vzájemná spolupráce učitelů
- › sdílení materiálů s kolegy
- › spolupráce s občany obce
- › možnost spolupracovat s ostatními školami regionu
- › využití regionu k praktickým cvičením v terénu
- › na 1. stupni lze darovat základní regionální portfolio (pedagogy připravené texty) žákům v 1. třídě jako odměnu poté, co se naučili číst a psát – domů si ho odnášejí obohacené o vlastní práce až po ukončení 5. třídy

DOPORUČUJEME PRO INSPIRACI

- › *Naše Tvarožná: Regionální učebnice vlastivědy a přírodovědy* (Majerová 2008, autorka originálního nápadu „regionální žákovské portfolio“)

G) Portfolio regionální – učitelské

CHARAKTERISTIKA

- › soubor didaktických materiálů týkajících se regionu školy, dostupný všem pedagogům školy (šanon i digitální verze)
- › obsahuje texty jako zdroj informací pro pedagogy nebo odkazy různého tematického zaměření, metodické materiály, pracovní listy, ukázky žákovských výstupů, prezentace – názorné nebo dokumentující realizované akce
- › stejně jako u žákovského portfolio není ani učitelské portfolio cílem, důležité jsou činnosti, kterým se pedagogové v průběhu práce s portfoliem věnují, především sbírání, třídění, průběžné reflektování a sebehodnocení, sdílení, prezentování a obhajování kvality, účelnosti a smysluplnosti didaktických materiálů
- › v rámci jedné školy jsou materiály sdíleny pedagogy průběžně, přehodnocovány na pravidelných poradách
- › podaří-li se k obdobnému regionálnímu portfoliu motivovat i sousední nebo jiné vzdálenější školy, pak je vhodné a pro pedagogy všech zúčastněných škol přínosné pořádat společný seminář, přehlídku, představení nových portfolio, sdílení v praxi ověřených metodik, projektů, didaktických postupů; proces sdílení portfolio (v jedné škole i v rámci více škol) a evaluace didaktických materiálů by měly být kontinuální v pravidelném předem stanoveném cyklu, zastřešuje ho garant
- › doporučujeme strukturovat portfolio tak, aby bylo uchopitelné z hlediska témat, jednotlivých předmětů (dbát na cílovou skupinu)
- › součástí regionálního portfolio je i přehled dostupných regionálních publikací s uvedením místa, kde se dají sehnat (školní regionální kabinet nebo regionální knihovnička, obecní knihovna, okresní knihovna, soukromá osoba atp.)
- › regionální portfolio by mělo odkazovat také na ostatní materiály, které jsou součástí regionálního kabinetu; je otázkou, zda portfolio nepovažovat za synonymum regionálního kabinetu

ÚSKALÍ

- › ve fázi prvotního utváření regionálního portfolio a nastartování procesu sdílení se osvědčilo nelpět na metodické a jiné dokonalosti didaktických materiálů; pedagogové musejí nejprve pochopit a přijmout přínos procesu reflektování a sdílení, teprve poté je vhodná odborná zpětná vazba; oceněním spolupráce pedagogů je mj. publikování ověřených metodických produktů v odborném tisku, prezentace na seminářích pro jiné školy, na konferencích apod.
- › nepřetržitě je třeba dbát na pestrost a šířku zdrojů, vyhnout se uzavřenosti systému – degradaci funkce portfolio
- › sdílení není standardní způsob spolupráce uvnitř českých škol, natož mezi sousedními školami navzájem, příčiny mohou být různé – v pedagogických sborech jsou často extrémní protipóly – kreativní pedagogové s přemírou skromnosti, málo docenující kvality vlastních zdařilých didaktických postupů a zkušeností v kontrastu s ješitností, rivalitou, někdy i závistí kolegů (škoda pro žáky i nás pedagogy, že si svoje pracně připravené didaktické materiály ukrýváme ve vlastním šuplíku či počítači)
- › sdílná a vstřícná spolupráce mezi školami je možná jen v případě, že se nejedná o školy konkurenční

REGIONÁLNÍ PŘÍRODOVĚDNÉ PORTFOLIO ČTYŘ ŠKOL – VÝSTAVA PRO RODIČE.

PŘÍLEŽITOSTI

- › inspirativní nápady a zkušenosti kolegů pedagogové zvolna přijímají za vlastní, ve své škole je postupně aplikují do výuky a implementují do strategických dokumentů – školního programu EVVO a školního vzdělávacího programu
- › daří-li se mezi sousedními školami zorganizovat společný seminář ke sdílení regionálních portfolií, pedagogové si vzájemně rozšiřují vedle metodické inspirace i povědomí o zajímavých reáliích v sousedství, vhodných k zařazení do vycházek, expedic, exkurzí a jiných výukových programů vlastní školy
- › společné semináře sousedních škol motivují pedagogy regionu k realizaci společných regionálních žákovských projektů
- › sdílení regionálního portfolia učitelů z jedné i více škol je cestou k nastartování spolupráce kreativních pedagogů k tvorbě regionální učebnice

DOPORUČUJEME PRO INSPIRACI

Regionální přírodní portfolio základní školy Podomí, Lipovec, Ostrov u Macochy a Sloup (Zouharová a kol. 2009, na jeho přípravě spolupracovali pedagogové čtyř sousedních škol)

H) Interaktivní část učebnice (Petra Ilková)

CHARAKTERISTIKA

- › v digitální podobě
- › obsahuje soubory, které slouží k interaktivní výuce
- › za pomoci interaktivní tabule a příslušného softwaru mohou žáci procvičovat informace, které získali v brožurě a v čítance
- › materiály vytvořené pomocí interaktivní tabule se mohou stát součástí brožury nebo čítanky uložené na CD; lze je řadit podle témat v brožurě a čítance, mohou se zde nacházet i pracovní listy převedené do digitální podoby a za pomoci hlasovacího systému je možno žáky hodnotit, testovat a provést zpětnou vazbu
- › obsah CD může být stále obohacován o interaktivní materiály pedagogů či žáků

ÚSKALÍ

- › tvorba interaktivní části učebnice je časově náročná
- › zájem žáků opadá, používáme-li interaktivní část učebnice příliš často
- › tvoříme-li digitální část učebnice pouze jako prezentace, vytrácí se interaktivita
- › neexistuje mnoho příkladů interaktivních materiálů, které se věnují regionální výuce prostřednictvím interaktivních tabulí – budete průkopníci
- › je třeba dodržovat základní pravidla pro vzhled interaktivních výukových materiálů (např. vhodná velikost písma, barvy aj.)
- › sebelepší interaktivní část učebnice nepředčí didaktické dovednosti pedagoga
- › učitel využívající interaktivní část učebnice by měl být zblhlý v používání ICT techniky
- › učitel, který bude vytvářet interaktivní část učebnice, by měl absolvovat školení pro tvorbu interaktivních materiálů
- › interaktivní učebnice nesmí nahradit výuku venku, v regionu, v terénu, pouze by ji měla doplnit; může ale vhodně sloužit jako tzv. mokrá varianta

PŘÍLEŽITOSTI

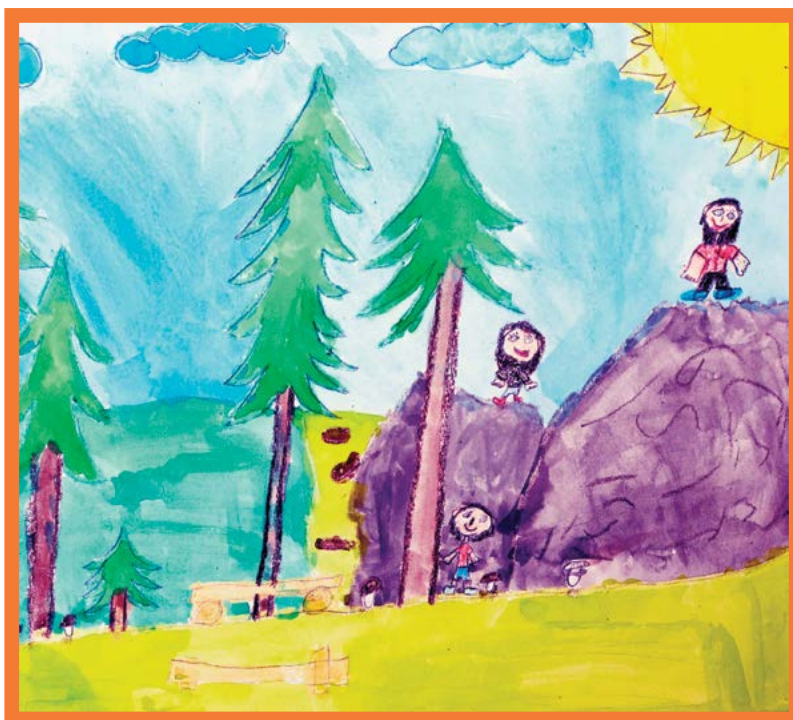
- › interaktivní tabule nabízí možnost převedení pracovních listů regionální učebnice do interaktivní podoby, k tomu můžete využít i starší materiály (např. text v textovém editoru nebo prezentace v prezentačním programu), lze je velice lehce převést do programu a přidat interaktivní prvky (obrázky, odkazy, animace,

označení a identifikace objektu, odhalení řešení či nápovědy pohybem, odhalení řešení či nápovědy smazáním aj.)

- › metodika a řešení interaktivních úkolů je součástí vytvořeného materiálu, metodiku lze vložit do poznámek v daném souboru
- › autory interaktivních částí učebnice mohou být sami žáci
- › interaktivní materiály usnadňují skupinovou práci
- › interaktivní část regionální učebnice přináší změnu do výuky, motivuje žáky k učení, udržení pozornosti, aktivitě
- › rozvoj ICT schopností žáků
- › učivo lze lépe vizualizovat obrázky, animacemi, videi nebo doplnit přímou prací s internetem, který je zdrojem informací
- › materiály lze využívat opakovaně, případně opravovat, aktualizovat
- › materiály lze sdílet a vyměňovat s kolegy
- › interaktivní výuku podporuje několik portálů

DOPORUČUJEME PRO INSPIRACI

- › *Život v našem regionu. Pracovní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Kühnlová 2007)
- › *GIS ve škole* (<http://radyne.fpe.zcu.cz/web/skola/index.htm>)
- › *GIS do škol. Průvodce učitele geografickým informačními systémy na základních a středních školách* (<http://gisdoskol.fp.tul.cz/>)
- › *Poznejme Vysočinu nástroji GIS* (Bukáček 2011)
- › webové stránky Zeměpis (www.zemepis-vorliceck.estranky.cz)
- › sledovat užívání interaktivní tabule přímo při výuce umožňuje např. Základní škola JUDr. Josefa Mareše ve Znojmě

Regionální učebnice mohou nabývat různých podob. Předpokládáme, že nejčastější variantou bude kombinace následujících forem:

- › tištěná brožura,
- › šanon,
- › krabice (obdoba *Krabice vody* nebo *Krabice jehličí* z Rezekvítku),
- › portfolio s výsledky práce žáků, případně pedagogů,
- › software pro interaktivní tabuli,
- › webová stránka,
- › DVD, CD.

Regionální učebnice mohou vhodně doplnit pomůcky pro výuku: tablety, PDA, GPS, GIS.

Výhody i nevýhody možných podob regionálních učebnic

A) PAPIROVÁ TIŠTĚNÁ VERZE

Může nabývat různé formy – od klasicky svázané brožury přes texty uložené v šanonu nebo v bloku s pevnou kroužkovou vazbou až po volně ložené archy ve složkách apod.

VÝHODY

- › tištěná verze nabízí rovnou příležitost pro všechny žáky i pedagogy (i pro méně technicky zdatné)

NEVÝHODY

- › informace v tisku zastarávají, je třeba je aktualizovat; tisk nových verzí v dostatečném počtu je finančně náročný

B) ELEKTRONICKÁ VERZE

Veškeré součásti regionální učebnice – informační texty, odborné texty, pracovní listy, metodiky, modelové příklady aktivit či soubory fotografií mohou být v počítači nebo na webových stránkách školy uloženy v elektronické verzi ve formátech Microsoft Word, PDF.

VÝHODY

- › v uvedených formátech je respektována zásada rovné příležitosti pro všechny žáky i pedagogy (Word i PDF ovládá většina pedagogů i žáků, respektovat je třeba úroveň dovedností žáků jednotlivých stupňů a typů škol)
- › materiály uložené v elektronické verzi lze snadno aktualizovat i přizpůsobovat potřebám jednotlivých pedagogů, čímž se zvyšuje pravděpodobnost, že početnější část kolegů bude využívat regionální učebnici k výuce i v jimi vyučovaném předmětu

NEVÝHODY

- › pokud se publikace netisknou a zůstávají jen v elektronické verzi, autoři mají tendenci přepřínovat je všemožnými materiály – jsou pak velké a nepřehledné, zbytečně podrobné, často plné internetových odkazů apod.
- › pedagogové by mohli v elektronicky dostupné regionální učebnici způsobit (byť nechtěně) nepřesnosti nebo části textů smazat, proto je třeba, aby vedle volně dostupné regionální učebnice existovala oficiální verze, za jejíž obsah odpovídá garant (nebo garanti) a pouze on může v regionální učebnici provádět změny

C) INTERAKTIVNÍ VERZE

Interaktivní učebnicí rozumíme software pro výuku prostřednictvím interaktivních tabulí, počítačů, tabletů a jiných podobných zařízení. Interaktivní učebnice umožňují využití tzv. interaktivních prvků (obrázky, video, animace aj.), přičemž žák není pasivním posluchačem či pozorovatelem, ale do výuky se aktivně zapojuje a sám s interaktivními prvky pracuje.

VÝHODY

- › snadná a rychlá dostupnost dat prostřednictvím webových portálů (mapy, grafy, statistické údaje, obrázky aj.)
- › úspora času pro technicky zdatné pedagogy
- › atraktivní pro žáky

NEVÝHODY

- › není rovnou příležitostí pro všechny pedagogy (je třeba počítat i s pedagogy méně technicky zdatnými), školy (pro řadu škol jsou technické prostředky finančně nedostupné) ani žáky (různé hendikepy a důvody, proč jim interaktivní výuka nemusí vyhovovat, nepodají jejím prostřednictvím očekávaný výkon)
- › hrozí zahlcení žáků interaktivní „technickou“ výukou, přemírou úkolů a problémů, které musejí řešit prostřednictvím webových stránek a techniky

Při přípravě regionální učebnice je třeba zvážit její podobu z hlediska dopadu formy na efektivitu jejího využívání ve škole. Doporučujeme zvolit z možných variant přiměřenou formu s ohledem na složení pedagogického sboru, technickou zdatnost pedagogů i žáků a technické vybavení školy. Je velmi pravděpodobné, že nové, v nejbližších letech připravované učebnice budou kombinací většiny možných variant.

Texty určené žákům, zejména brožuru informací, doporučujeme vytisknout a žákům darovat. Bude-li obohacena jejich pracemi (prostřednictvím žákovského portfolia), pak se jistě po čase stane milou vzpomínkou na školu nebo dostupným zdrojem informací o regionu pro současnou i budoucí rodinu žáka. Brožura by měla být žákům volně dostupná i v elektronické verzi prostřednictvím internetu – mohou ji využít jako studijní text v době, kdy tištěnou verzi nemají po ruce.

Další části regionální učebnice (brožura informací pro pedagogy, metodiky, pracovní listy, modelové příklady práce s regionem) dostačují potřebám školní praxe v elektronické verzi (školní web, DVD, CD), která je volně dostupná všem pedagogům školy, nejlépe přes internet. Elektronická verze je úsporná, jelikož mj. šetří náklady na tisk.

Předpokládáme i doporučujeme, aby v současných podmínkách českého školství byla při výuce v návaznosti na region školy interaktivní učebnice jen součástí širšího procesu vzdělávání, například doplňkem projektové výuky nebo motivačním úvodem k terénnímu výzkumu, prostředkem k získání dat pro analýzu problému a podobně.

DEFINICE REGIONÁLNÍ UČEBNICE – SHRNUÍ

Pedagogický slovník (Průcha – Walterová – Mareš 2009) definuje učebnici jako „*druh knižní publikace, uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou*“. Podle Maňáka a Švece patří učebnice k nejdůležitějším školním pomůckám a důležitým školským dokumentům. Dále uvádějí, že „(...) *učebnice představují učební text přizpůsobený specifickým potřebám žáků podle typu školy, vyučovacího předmětu nebo ročníku*.“ (Maňák – Švec 2003) V dnešní době se ale učebnice neomezuje jen na knižní publikaci. Vzniká řada interaktivních elektronických učebnic, které jsou vhodné pro výuku s interaktivní tabulí (například učebnice od vydavatelství Fraus) nebo různé druhy e-portálů a e-studoven. Přes tento rozmach elektronických médií tištěné učebnice nejen ze škol nevyvymizely, ale jejich počet a rozmanitost nebývale vzrostly (Průcha 2009).

Regionální učebnice je svým obsahem zaměřená na region školy, který si místní pedagogové vymezují sami v souladu s výchovně-vzdělávací koncepcí školy. Každá regionální učebnice je originál – je šitá na míru typu školy, vyučovaným předmětům (integrace regionální výuky do předmětů), průřezově propojuje výchovně-vzdělávací obsah více předmětů nebo ročníků. Variabilita obsahu a struktury regionální učebnice je přiměřená podmínkám školy, ambicím i zkušenostem pedagogů. Forma se neomezuje jen na knižní publikaci, její běžnou součástí jsou elektronické či interaktivní doplňky, které s postupem času získávají stále větší prostor (nejen z finančních důvodů). Regionální učebnice je koncepcí výuky v návaznosti na okolí školy, prostředkem regionální výuky (místně zakotveného učení) a interpretace místního dědictví. Jejím autory je obvykle tým nejtvůřivějších učitelů školy, spolupracující s odborníky a občany z místa a blízkého okolí.

Tištěná verze učebnice by měla zůstat pilířem regionální výuky. Nejvhodnější je, když jeden výtisk dostane každý žák co nejdříve darem a v průběhu školní docházky obsah rozkošatí rozmanitými výrobky a vlastními žákovskými pracemi. V ideálním případě regionální učebnice zůstává po ukončení školní docházky majetkem žáka. Stává se součástí jeho „školní paměti“ a dokladem propojení výuky a místa.

DOPORUČUJEME, ABY VÝUKA PODLE REGIONÁLNÍ UČEBNICE ROZVÍJELA:

1. naplňování výchovně-vzdělávacích cílů obecně – v šíři všech výchovně-vzdělávacích oblastí a v rovnováze dimenzí (vědomostí, dovedností, postojů a hodnot),
2. logické mezioborové, moderně řečeno průřezové propojení výuky s každodenním praktickým během života,
3. senzitivitu k přírodě, krajině, rodnému kraji,
4. porozumění zákonitostem přírodním i společenským,
5. výzkumné a badatelské dovednosti a znalosti,
6. dovednosti rozpoznat a řešit lokální problémy a možné konflikty, též vědomí kontinuity mezi lokálními a globálními problémy,
7. osvojování principů udržitelného života a občanské společnosti a schopnost uvádět je do praktické ochrany přírody, krajiny i života společnosti v místě, regionu i na Zemi.

REGIONÁLNÍ UČEBNICE VZNIKAJÍ ZA PODOBNÝM ÚČELEM JAKO INTERAKTIVNÍ TABULE:

Interaktivní výuka prostřednictvím interaktivních tabulí, tabletů a podobných zařízení je považována za moderní a progresivní metodu vzdělávání na základních a středních školách. Nabízí žákům zábavnější a méně stereotypní formu výuky ve snaze posílit motivaci k učení. Dalším cílem je vtáhnout žáky do procesu výuky – žáci při ní nemají být pasivními posluchači, ale aktivními spolutvůrci vzdělávacího procesu.

Interaktivní výuka prostřednictvím regionu školy též nabízí žákům zábavnější a méně stereotypní formu výuky ve snaze posílit motivaci k učení. I jejím cílem je vtáhnout žáky do procesu výuky, žáci při ní taktéž mají být

aktivními spoluvůrci vzdělávacího procesu. Přesto je doposud považována za progresivní metodu vzdělávání na základních a středních školách jen úzkou skupinou pedagogů.

Region školy je dnes v konkurenci interaktivních tabulí a počítačů popelkou mezi prostředky výchovy a vzdělávání. Je to logické, paradoxně i přirozené, přesto na pováženou. Lidé by měli být v první řadě dobrými hospodáři v místě, regionu, na planetě Zemi. K tomu je třeba fortel – fortel reálný, nikoli virtuální.

Vše nové je pro děti zajímavé a přitažlivé. Ale nezapomínejme, že platí jedno životem ověřené české rčení: Čeho je moc, toho je příliš! Po čase zase a znova přichází touha po změně, potřeba objevovat nové nebo zapomenuté. Pozoruhodným se stávají nejen novinky techniky, ale vedle nich i to neobyčejnější, co se za oponou pokroku a technických vymožeností stalo neobyčejným. Rozkvetlé louky, koruny mohutných stromů, místní pověsti, staré cesty i s jejich příběhy, osudy rodáků, díla místních lidových umělců, ale také dovednost žít v radosti – těšit se z drobností kolem nás, v nouzových podmínkách přežít a zajistit živobytí.

Zkoumat, bádát, prožívat skutečná, ne virtuální dobrodružství – věřte, že i nad těmito zázraky umí dnešní děti žasnout. Jen o nich mnozí nevědí, nevidí je, neznají k nim cestu. Pokusme se ve školách oživovat návraty k přírodě, krajině, kořenům, domovu a k praktickému životu, ukazujme dětem možnosti a příležitosti. Kterou z cest se vydají, nechejme na nich. Ani návrat ke kořenům, k přírodě a tradici není možný skokem. Buďme trpěliví, protože i u této výuky platí Komenského didaktické zásady – přiměřeně, postupně, ale soustavně. Domluvme se ve školách, jak na to půjdeme, přijmeme okolí školy jako její učebnu, společně navrháme školou a jejími pedagogy respektovaný systém, koncept regionální výuky.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE A DOPORUČENÍ PRO BUDOUCÍ AUTORY REGIONÁLNÍCH UČEBNIC

BEZ ČEHO SE NEOBEJDETE PŘI REGIONÁLNÍ VÝUCE

Rozhodnete-li se vyučovat s vazbou na okolí školy (dále regionální výuka), pak je žádoucí, abyste o okolí školy co nejvíce věděli. Jen stěží se obejdete bez základních znalostí terénu v okolí školy, bez povědomí o reáliích a místopisu a bez snadno dostupných zdrojů základních informací. Potřebujete trochu vládnout dovedností syntézy, jejímž prostřednictvím propojíte dílčí obory přírodních a společenských věd do jednoho logického celku.

JAK ZÍSKÁTE KOLEGY KE SPOLUPRÁCI A ZABRÁNÍTE JEJICH PŘETĚŽOVÁNÍ

Připravit se na kvalitní regionální výuku je zpočátku časově náročnější než příprava pedagoga na hodinu podle klasické učebnice a atlasu. Přetěžování pedagogů předejdete tím, že si zpracujete regionální učebnici. Její obsah a rozsah je plně v kompetenci školy. Zpracujte jen tolik, kolik je ve vašich silách, kolik jste schopni zvládnout v podmínkách školy, při skladbě pedagogického sboru a s ohledem na zdravě fungující vlastní rodiny. Regionální učebnici můžete vytvářet po částech, postupně, třeba i několik let. Vnímejte ji a přisuzujte jí prosím funkci celoškolského nebo regionálního portfolia – cílem není regionální učebnice sama, smysl jí dává především cesta k ní. Stmeluje kolegy ve škole i v regionu, rozšiřuje jejich obzory i dovednosti. Stmeluje (pozor, někdy také ne!), dbejte na spolupráci na principu dobrovolnosti, a hlavně lidově řečeno „netlačte na pilu“. Lepší je k cíli dojít pomalu, za delší čas, než se po cestě ztratit a regionální učebnici či jiné dílo nedokončit.

Regionální učebnice by měla být k užítu co největšímu počtu pedagogů. Nesmí je strašit, děsit „prací navíc“, nad rámec státem zadaných osnov. Proto by regionální učebnice měla v první řadě pomáhat naplňovat

záměry výchovně-vzdělávací koncepce školy nebo je vhodně a s kolegy v předem dohodnuté míře doplňovat, rozšiřovat v souladu s nabídkou volitelných a nepovinných předmětů, projektů, kroužků a jiných volnočasových aktivit, které v rámci výchovně-vzdělávacích strategií školy pomáhají organizovat i neziskové organizace, rodiče, místní samospráva apod. Bude výhrou autorů učebnice, pokud se do přirozeného běhu školního roku podaří zakomponovat systém, cyklus regionálně zaměřených aktivit, které se pravidelně opakují.

Z předchozího textu je zřejmé, že dříve, než se pustíte do přípravy regionální učebnice, je třeba váš záměr prodebatovat s kolegy a s vedením školy. Je nutné vyjasnit si, jaká část pedagogického sboru záměr sdílí a podporí, kdo z nich vám pomůže s tvorbou učebnice. Poté je vhodné ve společné debatě se zainteresovanou skupinou kolegů, nejlépe za přítomnosti ředitele, pojmenovat výchovně-vzdělávací cíle, které by regionální učebnice měla škole pomáhat naplnit (dovednosti, vědomosti i postoje a hodnoty), především konkretizovat tematické oblasti, jimž hodláte věnovat pozornost, prostředky výuky, které hodláte k regionální výuce použít.

Jak postupovat při přípravě regionální učebnice

A. Sestavte **realizační tým**, rozdělte si role, stanovte garanta celého procesu a garanty tematických či jiných sekcí.

Autorský tým je malá skupina pedagogů (do týmu mohou být přizváni i nepedagogové, mají-li například zkušenosti s přípravou jiné publikace), která navrhuje a s kolegy ve škole konzultuje obsah, strukturu, formu a prostředky a oslovuje další přispěvatele. Je vhodné, aby v autorském týmu převažovali budoucí uživatelé regionální učebnice, kteří pracují s cílovou skupinou.

Přispěvateli se mohou stát:

- › lidé s vazbou na region (kronikáři, pamětníci, významní rodáci apod.),
- › lidé příslušného profesního zaměření podle navrženého tematického obsahu učebnice (botanici, zoologové, historici, archiváři, lesníci, zemědělci aj.).

Jak oslovit přispěvatele? Doporučujeme upřednostňovat osobní návštěvu před telefonickým rozhovorem a e-mailovou korespondencí. Kontakty na zajímavé přispěvatele můžete získat mj. zveřejněním výzvy v regionálním tisku nebo místním rozhlasem, též prostřednictvím žáků, např. oslovením seniorů, rodinných příslušníků apod.

B. Hned na začátku procesu stanovte **časový harmonogram** tvorby s dílčími etapami, případně termíny porad a jmény odpovědných osob (co a do kdy bude hotovo, kdo za co v daném termínu zodpovídá).

C. Ve společné debatě realizačního týmu se shodněte na **cílové skupině** – pro koho regionální učebnici připravujete. Od toho se potom odvíjí obsah, struktura, forma i použité prostředky (uchopení regionu). Cílovou skupinou mohou být:

- › žáci ve škole,
- › učitelé,
- › veřejnost.

(Přispěje-li obecní úřad na regionální učebnici finančně, pak má tendenci vyvíjet na autory nátlak, aby učebnice sloužila i k propagaci obce, tedy jako regionální publikace. Vyhovět představám obou stran nelze, protože smysl regionální učebnice a regionální publikace je diametrálně odlišný – výuka x propagace.)

D. Včas kontaktujte **tiskárnu** a spolupracujte s editory, připravené materiály dejte k posouzení odborníkům z oboru (botanikům, geologům, historikům, etnologům apod.).

E. Dříve než začnete s tvorbou, doporučujeme vám absolvovat **seminář k tvorbě regionálních učebnic**. Pravděpodobně je doposud v České republice nabízen jen v Brně Lipkou – školským zařízením pro environmentální vzdělávání. Proškolením předejdete chybám a bloudění slepými uličkami. Na semináři vás lektori upozorní

na chyby autorů starších regionálních učebnic, představí vám aktuální novinky v oblasti autorských práv a dostupných mapových portálů, doporučí vám odborníky, kteří jsou ochotni poskytnout cenné rady a informace. Seznámí vás s finanční rozvahou regionální učebnice a náklady na různé verze tisku. Práci s realizačním týmem garantovi tvorby regionální učebnice usnadní, bude-li v něm zastoupeno více proškolených osob. Regionálnímu tématu se věnují také Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory „SEVER“, Chaloupky, o. p. s., školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání a Sluňákov – centrum ekologických aktivit města Olomouce, o. p. s.

JAK NASTARTOVAT SPOLUPRÁCI S OKOLNÍMI ŠKOLAMI

Při přípravě regionálního učitelského přírodovědného portfolia se osvědčilo nejprve se záměrem tvorby portfolia obeznámit ředitele všech škol (osobní návštěvou). Přitom byl každý ředitel vyzván, aby se s budoucím garantem školy (pedagogem z konkrétní školy, který koordinuje ostatní pedagogy při tvorbě učebnice) zúčastnil úvodní společné porady všech na přípravě regionálního portfolia zainteresovaných škol. Další postup byl stejný jako při koordinaci přípravy regionální učebnice v jedné škole. Výhodou při společné tvorbě více škol je tradice spolupráce a také skutečnost, že se podaří získat peníze nejen na tisk, ale též na odměny pro autory (což bohužel nebývá u všech regionálních učebnic obvyklé).

JAK ZÍSKAT POTŘEBNÉ FINANČNÍ ZDROJE

Finanční zdroje jsou velmi proměnlivé v čase. V praxi vaši důvěryhodnost pro získání finanční podpory zvyšují již zpracované materiály, které hodláte zařadit do regionální učebnice. Čím více jich dárcům a sponzorům představíte, tím pravděpodobnější je, že peníze získáte. Vydávání učebnic bylo v minulosti podporováno nejčastěji:

- › z dotací školských okresních nebo krajských úřadů,
- › z dotací Evropské unie,
- › částečně obecními úřady,
- › minimálně z darů od různých sponzorů, rodičů apod.

V rámci již zmíněného (neo)regionalismu jsou regionální učebnice finančně podporovány ze zdrojů tzv. místních akčních skupin (dále MAS). Problém nastává ve chvíli, kdy projekt administruje a žádost zpracovává jiný subjekt než škola. Pak se školy dostávají s MAS do nepříjemných situací, protože dobrá vůle z jejich strany není v rovnováze s potřebami školní praxe. Východiskem je včasná komunikace obou subjektů již při zpracování projektového záměru, nikoli až při jeho realizaci.

(Více viz příloha na CD – Zdroje finanční podpory na tvorbu regionálních učebnic.)

Ve většině škol se najdou pedagogové, kteří jsou skutečnými mistry svého oboru. S mnohými z nich máme tu čest se potkávat a spolupracovat při Lipkou organizovaných specializačních studiích k výkonu specializovaných činností v oblasti environmentální výchovy, tzv. studia pro koordinátory EVVO. Jsme přesvědčeni, že získají-li tito kreativní učitelé podporu a ocenění ze strany vedení školy nebo starosty obce, pak přes veškeré pracovní vytížení najdou odvahu a odhodlání pustit se do náročné přípravy kvalitní a podmínkám místní školy přiměřené a potřebné regionální učebnice. Regionální výuka se daří tam, kde se propojí škola a obec. Děti jsou pak na obecních úřadech vítány, když přicházejí zjišťovat pro ně důležité údaje, výstupy žákovské práce jsou starostou vyhledávány, vystavovány, publikovány a práce pedagogů je oceňována přinejmenším přítomností starostů a zástupců místních samospráv na žákovských konferencích, výstavách a podobných akcích.

Ukázky dokumentující tradici regionální výuky u nás

KATEŘINA MRÁZKOVÁ

Pohled do historie

Uplatnění regionální výuky umožňuje žákům a studentům poznávat konkrétní skutečnost, tedy místní krajinu a její jednotlivé složky, život a práci lidí v místní krajině. To jim umožňuje blíže chápat různé jevy a děje, poznávat vztahy a příčiny a srovnávat je s jinými a vzdálenými, které nemohou bezprostředně sledovat (Šupka – Hofmann 1990). Téma regionu a jeho postavení ve výuce ale není nic nového. Využíváním místní krajiny a místního regionu ve vyučování se zabývali pedagogové již ve středověku. Například představitel francouzské humanistické pedagogiky Francois Rabelais zdůraznil význam místního prostředí pro výchovu ve své knize *Gargantua a Pantagruel*. Angličan Thomas More požadoval, aby žáci studovali přírodní vědy též na základě pozorování skutečných jevů ve svém okolí. Významem místní krajiny pro výuku se zabýval také Jean Jacques Rousseau ve svém spise *Emil čili o výchově*. Velikým přínosem pro využívání místní krajiny ve výuce jsou názory Jana Amose Komenského, publikované v jeho *Velké didaktice*. Komenský využíval místního prostředí především jako prostředku názorného vyučování, které vede k chápání příčin pozorovaných jevů (Komenský 1948).

Místní krajina nám ukazuje svět v malém, se všemi jeho složitými vztahy a podmínkami a stává se pro nás i modelem pro obecné studium geografických jevů a procesů a pro poznávání jiných krajin a oblastí (Hofmann 1991).

Vývoj postavení místního regionu nebo také místní krajiny ve vyučování

Téma místního regionu se ve výuce objevuje už v době Rakouska-Uherska. K. S. Amerling šířil myšlenku využívání místního prostředí ve výuce prostřednictvím vzdělávacího ústavu Budeč. Uvádí, že „(...) učitel má shromažďovat dostupné přírodniny svého okolí a vytvářet přírodovědné sbírky, má zakládat místní muzea a seznamovat veřejnost s historií města.“ (Winter 1974: 1–2) A. Tille (1874) požadoval, aby vysvětlování učiva o světě navazovalo na vědomosti o vlasti (Turkota a kol. 1980). Toto dále doplňuje ve své práci K. David, který upozorňuje, že by žáci neměli pokládat poznatky a jevy ze svého nejbližšího okolí za něco izolovaného, ale měli by přes ně chápat i jevy vzdálené, především ty, které jsou podobného charakteru.

Příklad: „Domácí řeka má na jaře a na podzim více vody než za parného léta. V té době také méně prší než na jaře, na podzim a v zimě. Mnohé potoky vlekou se v létě jako nepatrné pramínky nebo naznačují směr toku jejich jen některé kaluže. – Na tomto pozorování mohou být založeny výklady o nedostatku vody v tropických řekách v době sucha a o podivuhodné hojnosti vody za doby deštivé.“ (David 1904: 7)

Po vzniku samostatné Československé republiky jsme převzali osnovy a metodiku výuky z rakousko-uherské monarchie. V našich zemích vzrostly nároky na učení o „domovině“, což výrazně posílilo uplatňování regionální výuky. Autoři a tvůrci metodik se v tomto období vraceli k zásadám, které formuloval již J. A. Komenský. O tom, že vzrostl význam přikládání domovědným vědomostem, nesvědčí jen práce pedagogů a autorů učebnic. Problematika výuky místního regionu vzbudila zájem také u mnoha učitelů z období první republiky, kteří začali vydávat řadu pomocných textů – za příklad stojí práce K. Vodrážky (*Republika Československá*), F. Homolky (*Domov*) nebo F. Balvína (*Naše obec a okolí*). Všechny tyto práce se týkaly místní krajiny a podávaly návod, jak a co by měli žáci znát a vědět o svém okolí.

Z období 30. let 20. století pochází také nové školské osnovy. Učivo zeměpisu je v těchto osnovách výrazně spjato s regionální výukou. Každý ročník podle těchto osnov začíná výukou o místní krajině a teprve poté přechází na učivo o vzdálenějších místech světa.

Hofmann uvádí, že po roce 1918 se ve velké míře uplatňoval regionální princip a výuka o místní krajině ve vyučování (Hofmann 1991). Díky tomu žáci mnohem lépe poznávali vlastní stát, intenzivně pracovali s mapou a prováděli pozorování a měření v místní krajině. Dále byly zavedeny vycházky do přírody a do místních výrobních závodů. Tento vývoj byl ale násilně přetržený druhou světovou válkou. Po roce 1948 se sice objevil požadavek, aby žáci získali podrobnější znalosti z místní krajiny a aby si k ní vypěstovali vztah, nikde se však neobjevila specifikace toho, co se mají žáci o místní krajině dozvědět (Fričová – Kühnl 1983). Nově vypracované učebnice navíc byly plné faktografie a vedly spíše k paměťovému učení.

V 60. letech došlo k přepracování školních osnov. Opět se zdůrazňují požadavky na podrobnější znalosti o místní oblasti. Vyžadovalo se, aby žáci pozorovali různé jevy v krajině, dokázali je vysvětlit a na jejich základě porozuměli prostředí, ekonomickým poměrům a výstavbě v oblasti, kde žijí (Kühnllová a kol. 1985).

V období 90. let 20. století se začínají objevovat první regionální učebnice, které si většinou vytvářejí učitelé sami. K prvním patří například *Prvouka pro 3. ročník ZŠ v Olešnici. Obec a okolí* (Peša 1994), *Čítanka vlastivědy Olešnicka pro žáky základní školy* (Peša 1994) a *Školní vlastivědné putování Poznej svůj kraj* (Peša 1994), z nejnovějších je to pak učebnice *Naše Tvarožná, regionální učebnice vlastivědy a přírodovědy* (Majerová 2008), *Bohdalice a okolí* (Martinková a kol. 2008), regionální učebnice *Perla Slezska – Hradec nad Moravicí a jeho okolí* (Šrom a kol. 2009), *Krajinou našeho regionu. Moravské Budějovice a okolí* (Vorlíček a kol. 2011), *Regionální učebnice Břežsko* (Holánek a kol. 2011). V roce 2007 byla vydána v nakladatelství Fraus první celorepubliková učebnice, zabývající se tématem regionu a regionální výuky – *Život v našem regionu* (Kühnllová 2007).

HELENA MARTINCOVÁ

Prvouka na škole venkovské

Protože jsem se v Machově narodila, chodila jsem do zdejší školy a žiji tu dodnes, mám ke kraji, obci i škole hluboký citový vztah. Jaroslav Petr, autor *Prvouky na škole venkovské*, v níž již před sto lety rozvinul princip regionalismu v pedagogice, mne učí a pomáhá mi předávat vědomosti, dovednosti a zkušenosti mladé generaci podle myšlenek J. A. Komenského *vycházeti od dítěte*. S jeho *Prvoukou* pracuji již téměř deset let. Vytvořila jsem si podle ní vlastní tematický plán pro žáky 1. ročníku ZŠ, který je nadstavbou našeho ŠVP Zdravá škola pro všechny. V současné době tvořím i vlastní pracovní listy, ze kterých mají žáci obzvláště velkou radost.

I v dnešní době platí to, co bylo řečeno téměř před sto lety Rudolfem Šimkem. Petrova *Prvouka* je pouze pro tvořivé a zapálené učitele, není to šablona, kterou lze použít bez jakýchkoli změn. Jde „pouze“ o příklad dobré praxe, kterých je stále jako šafránu. Knihu jsme získali od dcery žákyně Jaroslava Petra, která žije na druhém konci republiky a náhodou zaslechla v rádiu pořad o jednom z našich projektů. Její maminka právě díky přímlově pana řídícího u rodičů odešla z Nízké Srbské na měšťanku do nedaleké Police nad Metují. Jen proto mohla nakonec vystudovat pedagogický institut a stát se, po vzoru svého učitele, také učitelkou. Její dcera se proto rozhodla věnovat knihu machovské škole s vroucím díkem za to, že odkaz Jaroslava Petra byl oživen. Nikdy před tím jsem v ruce nedržela takový poklad, až teď. Kniha nás inspirovala k vytvoření první vlastivědné stezky na Machovsku. Zaujala nás zmínka o tom, že Jaroslav Petr byl pravděpodobně prvním učitelem, který se svými žáky podnikal výlety do okolních hor.

Pojetí tohoto předmětu prošlo složitým vývojem a jeho název se několikrát změnil. „Věcné vyučování“ bylo vůbec prvním předmětem, kterému se malé děti v obecných školách učily. Jeho úkolem bylo seznámit děti se základními přírodními a sociálními jevy, tedy se základy vlastivědy, zeměpisu, přírodopisu, přírodopytu a dějepisu. Je tedy celkem pochopitelné, že v roce 1898 přišel Josef Smrtka, blízký spolupracovník Petra, s návrhem, aby bylo věcné učení přejmenováno na prvouku. Tento název se rychle uchytil mezi učitelstvem. Oficiálně byl přijat až ve školních osnovách roku 1915. Problematika obsahu prvouky trápila učitele obecných škol již od počátku 2. poloviny 19. století. Učitelé venkovských škol si také brzy uvědomili, jaký je rozdíl mezi dítětem venkovským a městským. Na této myšlence založil své vyučování prvouce na škole venkovské Josef Tůma (1901).

Jarmark ve městě.

Kreslil žáček 2. škol. roku.

Žáček byl na jarmarce v městě a nakreslil, co mu jako charakteristické utkvělo v paměti: čtvercové náměstí s jednopatrovými domy kolem, chodník podél domů, zájezdní hostinec s širokými vraty, obchodní výklad. Naznačuje i vchod do náměstí z venku. Kramáři se zbožím a přicházející kupci dosti uměrně vyplňují prostor na náměstí.

Pozorujme, že žáček samočinně kreslí už v prostoru!

Klimánek na jarmarku.

Vandroval Klimánek
s Klimánkou na jarmark.

Koupil si na šaty
po pětadvaceti.

Dal si šít kabátek
od hlavy k patičce.

Pak mu ještě zbylo
na dvě rukavice.

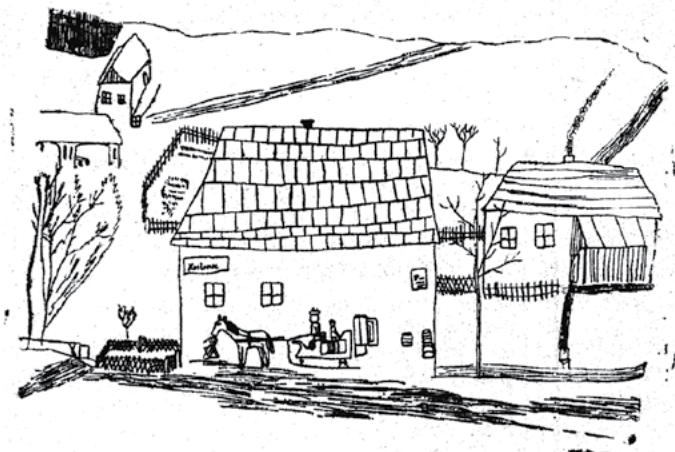
Rukavice zbyly —
palečku neměly.

Na dobrý jarmark.

(Říkadlo.)

Vitám vás, teto, na dobrý jarmark!
I nesu kohouta a mám ho prodat.
Co dělá vaše máti?
Mám ho za pět grošů dát.
Co dělá váš pan otec?
Mám za ně koupit ocet.
Ale teta, vy jste bez rozumu!
Když neprodám, ponesu ho domů.
Ale teta, vy jste blázen!
Dejž to pán Bůh! S pánem Bohem!

Hostinec ve vsi.

Z paměti kreslil žáček 3. škol. roku.

V obrázku máme příklad správné dětské kresby. Poloha hostince (pod strání u potoka blíže mostu), jako charakteri-

Učebnice byla až do 30. let 20. století nejužívanější učebnicí prvouky u nás. Petr byl v té době asi jediným, kdo podrobil oslavovanou Tůmovu prvouku ostré kritice. Zdálo se mu, že dostatečně nepřihlíží k dítěti a nedostává svým snahám po regionalizaci. Sám Petr chtěl jít ještě dál, rozdíl viděl nejen mezi městskými a venkovskými dětmi, ale také mezi broumovskými, polabskými či třeboňskými. Na této myšlence rozvíjí Petr svůj princip regionalismu v pedagogice.

Ve spolupráci s Josefem Smrtkou vydal Petr v roce 1912 sborník *Česká škola venkovská*. Obsáhlý úvod a doslov lze považovat za slabikář pedagogického regionalismu. Petr přikládal veliký vliv prostředí přírodního, krajinného i historického na člověka, především pak na dítě a jeho žákovskou charakteristiku. Zatímco ostatní „prvoukáři“ představují svým žákům pojmy ovoce nebo pes jako něco zcela obecného, Petr si s dětmi nejprve vypráví o konkrétních pejscích z rodin žáků, o konkrétních hrušních, na které děti lezou, o letním koupání v místních potocích, o konkrétních domech, v nichž žijí, o jejich konkrétním životě, o zaměstnání otců, o tom, co dělají ráno... S jistotou proto lze říci, že téměř pětisetstránková *Prvouka* z roku 1914 je doslova „prvoukou na škole nízkosrbské“. Obsahově se nezabývá nějakými vzdálenými, pro machovské děti neuchopitelnými tématy, která by byla stanovena celonárodně, ale prostředím, v němž se tyto děti narodily a v němž vyrůstají, tedy prostředím Machovska. Prvouka se skládá ze dvou částí nazvaných *O domově* a *V rodné vsi*. V první školní době se mají žáci věnovat tématu svého domova a rodiny. Děti hrají hry na mámu, na tátu, na bábu a dědu a učí se říkadla, přísloví, písně a básně tradované v rodinách. V druhé části se k výše zmíněným činnostem přidávají procházky po vesnici a okolí a „exkurze“ do různých řemeslných dílen ve vsi (tkalcovské, truhlářské, do kovárny, řeznictví). Žáci probírají například témata sousedé, bohatí a chudí, jarmark, mlýn a pila či hostinec.

Petrova škola je vlastně nositelkou činné školy, učí děti zajímat se o věc. Petrovi jde především o dítě, o člověka vůbec, o vztahy dítěte ke všemu, co jej obklopuje. Na rozdíl od svých kolegů Petr čerstvé prvňáčky nenutí mluvit spisovnou češtinou ani neupravuje dialektické či jinak expresivní výrazy v lidových říkadlech, které si děti do školy přinášejí z domu. Zatímco verbální komunikaci svých žáků Petr označuje jako podprůměrnou, jejich výtvarné produkty (příklady jsou publikovány v *Prvouce*) zarážejí svou detailní přesností.

Trefné vysvětlení, proč se Petrova *Prvouka* setkala zpočátku s neporozuměním a časem byla prakticky zapomenuta, podává Rudolf Šimek. Ten byl sice, na rozdíl od většiny Petrových současníků, Petrovou *Prvoukou* nadšen a ještě ve 30. letech ji považoval za nepřekonatelnou. Principů, na nichž je postavena, využil ve vlastní práci k vytvoření celonárodních osnov pro obecné školy. Zároveň ale chápe, proč se mezi učitelstvem neujala. Petrova *Prvouka* není univerzální šablonou, nýbrž podle ní si každý učitel musí svou prvouku vytvořit sám – na míru svým dětem a prostředí, v němž žijí. Z pohledu člověka 21. století lze samozřejmě k Petrovým myšlenkám kriticky poznamenat, že i mezi dětmi v jedné vesnici existují rozdíly. Nutno však říci, že Petr ve své době zašel ve snaze po určité míře specifikace (individualizace) opravdu nejdál. Tehdejší prostředí bylo mnohem homogennější než to dnešní: rodinné, sociální a ekonomické podmínky byly víceméně stejné – většina dětí na Machovsku pocházela z chudých tkalcovských rodin, které měly mnoho dětí, žily v dřevěných chalupách a po většinu času tkaly nebo dřely s rodiči na poli.

„*Policko je stejně krásné jako drsné, a to po stránce přírodní i lidské a kulturní,*“ píše o kraji, jenž se mu stal domovem, učitel Jaroslav Petr. „*(...) kraj náš má charakter vážný, až přísný (...) Vysocí lidé, kostnatí, hranáči a siláci, drsného a bezohledného charakteru. Policko vysazeno bylo každou dobu svízelným a útrapám válečným, to vše vytvářelo povahu zdejšího lidu, která je v základě mnohem tvrdší nežli měkká, přísná, málo hybná, houževnatá v dobrém i nedobrému (...)*“ (Petr – Smrtka 1912: 84) Taková charakteristika místního kraje a lidu byla pro osvětleného pedagoga Jaroslava Petra nadmíru důležitá: odvozoval od ní svůj vztah a přístup k dětem i dospělým, s nimiž se po čtyřicet let setkával dennodenně a jejichž ducha se snažil povznášet vzděláním.

Kromě pedagogického významu má Petrovo dílo velký význam i etnografický, neboť jsou v něm detailní a přesné popisy Nízké Srbské a Machova, různé místní reálie z přelomu 19.–20. století a záznamy místní lidové slovesnosti.

Osobnost učitele Jaroslava Petra

Jméno učitele Jaroslava Petra zná v Machově, ve Lhotě či Nízké Srbské opět každý. Dlouhá léta se však o životě a díle tohoto významného učitele a pedagogického spisovatele vůbec nemluvalo. Poslední pocta byla řídícímu učiteli vzdána v roce 1947, kdy byla na škole v Nízké Srbské odhalena pamětní deska. Až v roce 2009 žáci a učitelé machovské školy vytvořili v rámci projektu Škola pro udržitelný život první vlastivědnou stezku na Machovsku. Stezka, stejně tak jako její knižní podoba, nese jméno Jaroslava Petra. Jedna z deseti naučných tabulí, umístěná před zdejší základní školou, informuje veřejnost nejen o životě a díle řídícího učitele.

Jaroslav Petr se narodil 3. 3. 1862 v Opočně. Do machovské školy nastoupil v roce 1882 po studiu na učitelském gymnáziu v Hradci Králové. Vyučoval pravděpodobně v 1. třídě, která měla v roce 1882 přes 90 žáků, a jen proto, že denně 30–40 žáků chybělo, mohlo se tu vůbec vyučovat. Jaroslav Petr zde působil až do roku 1896, kdy byl ustanoven k zatímnímu řízení školy v Nízké Srbské. Petrovu pozornost poutala ovšem také literatura, která se dětem dostávala do rukou ve formě čítanek, učebnic či četby pro mládež. Byl předním kritikem literatury pro mládež. Stejně jako T. G. Masaryk, s nímž se stýkal a náruživě diskutoval na různá témata, věřil, že učitelé by měli mít široký záběr také mimo školu, měli by šířit vzdělání i mezi dospělými, organizovat a podílet se na kulturním dění v místě svého působiště, podílet se na lidové osvětě a vůbec na mnoha dalších mimoškolních aktivitách.

Nauka o domově v metodice zeměpisu v době (ne)dávno minulé

Nauka o domově, ať už ji budeme nazývat jakkoli, není ve vzdělávacím systému českých škol nic nového. Zdá se mi, že v minulých obdobích se na výuku o místním regionu kladl mnohem větší důraz, než je tomu dnes. Nahlédneme např. do *Metodiky zeměpisu* z roku 1929, jejíž autorkou je ve své době známá metodička Kamila Spalová. Ačkoli ve své knize mluví především o zeměpisu, vidí v nauce o domově základ pro vzdělávání žáků i v jiných předmětech. A to může být inspirací vlastně pro kteréhokoli učitele. Mnohé její myšlenky jako by byly dnes ještě naléhavější než v roce 1929. Výuku o domově vnímá především prakticky. Vyzývá k vycházkám do okolí, vlastnímu pozorování potoků, rybníků, kopců i počasí, k orientaci v obci, odhadům vzdáleností i vnímání působení člověka na tvářnost země od zakládání zahrádek, budování železnic až po průmyslové stavby. Je toho názoru, že by učitel měl své žáky vzít nejdříve na nejbližší kopec, odkud může přehlédnout celý svůj domov, než se pustí do výuky o cizích krajinách.

„Psychologické prostředí, v němž žije žák se svými zájmy a jež vyvolává dětské vztahy, jest jeho psychologický domov, tj. největší jeho obzor, krajina, kterou, s nejbližších kopců v našem okolí přehlédneme.“ „Do ovzduší tohoto psychologického domova žactva nutno vsaditi prostřednictvím vzájemných organických vztahů zeměpisnou látku. Nikdy neuložíme do vědomí žákovy suché, neživotné poznatky, ani z krajin vzdálených, ale pokaždé hledíme na ně z psychologického prostředí žákovy a pokaždé se vynasnažíme, aby nový poznatek, jako živý roub, vrostl do jeho duševního okruhu a byl jím asimilován, stal se jeho majetkem a zároveň nástrojem k nabývání nových poznatků.“ (Spalová 1929)

V kapitole o bezprostřední empirii Spalová naléhá, aby se domov stal podkladem veškeré školní práce. Uvádí dále, že *„(...) bezprostřední pozorování domácí krajiny nemá býti polem, v němž zapustila kořeny pouze vlastní nauka o domově v nižších třídách, nýbrž v jeho brázdách musí kořeny svými tkvěti i jiné obory učebné (...)“* Výuku o domově na nižším stupni také vnímá jako základ pro výuku ve vyšších ročnících, a to nejen venku, ale i ve velkoměstě. Cituje ve svém díle Pestalozziho, který praví: *„Kdo nezná své domoviny, kterou spatřuje, jak chce rozuměti cizině, které nevidí.“*

Jak Spalová uvádí, je už ve změně osnovy z roku 1898 zmíněno, že *„(...) cílem zeměpisu není pamatovati si pouhých jmen, nýbrž jde tu o porozumění plánům a mapám, především však o probuzení lásky k domovině, k užší a širší vlasti. (...) jest zvláště důležité, jsou-li na vyšším stupni vyučovacím, nabádati je, aby stále přirovnávali nové učivo k učivu již známému, zejména k tomu, co vědí o domově a užší vlasti.“* (Spalová 1929) Tehdejší pokrokové myšlenky podporovali metodiku činné školy, která *„(...) vůbec nepoučuje slovy, popisem, neukládá úkoly mechanické paměti, jako se dělo dříve, nýbrž vede žáka k činnosti tvořivé a proti probírání k prožívání učiva.“* Možná právě proto považuje za vhodnou formu výuky rovněž projektovou výuku, daltonský systém, ale třeba i dramatizaci či sběratelství a ruční práce.

Trefný je také citát J. Rousseaua z knihy *Emil čili o výchově*, který v *Metodice* použila: *„Chcete učit dítě zeměpisu a pořizujete mu zeměkoule, nebeskoule a mapy. Jaká to pořízení! K čemu ta zobrazení? Proč nepočínáte tím, abyste mu ukázali předmět sám. Město, v němž Emil bydlí, venkovský dům jeho otce, od těch počíná jeho zeměpis.“*

Na závěr se nemůžu vyhnout myšlence, že domov je v současnosti ohroženým jevem. Současný vzdělávací systém nabízí nauce o domovu jen malý prostor. A přidám-li k tomu současný styl života lidí v suburbiích sídelních kaší, mám neodbytný pocit, že domov je dokonce natolik ohrožený, že bychom ho měli vyhlásit za památku, podobně jako je tomu u kulturní památky nebo památky přírodní. Vnímám domov jako památku, na kterou se upínáme s nadějí, že ještě nějakou dobu přetrvá. Ovšem aby domov mohl přetrvat, je potřeba jej najít, poznat a usilovat o jeho zachování. A k tomu dnešní vzdělávací systém přispívá jen málo. Jsem přesvědčený o tom, že nauka o domově pomáhá dětem najít kořeny, které nevedou k pocitu připoutanosti, ale k pocitu zakotvení. Člověk bez kořenů je člověk bez vědomí sounáležitosti.

Příprava regionální učebnice pro tiskárnu – praktické tipy pro strastiplnou, ale krásnou cestu ke čtenáři

ZBYNĚK ZAVADIL

Člověk, který by chtěl sám zvládnout realizaci publikace od rukopisu až po finální podklad pro tiskárnu, by musel obstojně zvládat většinu z těchto řemesel a profesí: autor textu, redaktor a dobrý organizátor, vydavatel, ilustrátor, fotograf a počítačový grafik, korektor... Smiřme se tedy s tím, že tvorba publikace je dílo kolektivní a že se neobejdeme bez spolupráce s dalšími lidmi, jak při přípravě podkladů, tak při finální realizaci. To platí pro publikaci tištěnou, elektronickou i jejich vzájemnou kombinaci. Vzhledem k omezenému rozsahu této kapitoly se omezím pouze na výběr praktických tipů a rad, které vám mohou strastiplnou (ale krásnou) cestu ke čtenáři značně usnadnit.

Pro začátek doporučuji nepodcenit to, co vypadá zdánlivě jako samozřejmost: i při zpracování publikace platí, že *šéf je jenom jeden*. Stanovte tedy předem, kdo vše řídí a koordinuje, ale i ostatní **pozice v realizačním týmu**, zodpovědnost a další pravidla – termíny, formy komunikace.

Zpracujte si **časový plán**, který zahrne všechny fáze přípravy publikace. Jestliže se během realizace postupně nahromadí zpoždění, což se stává i při nejlepší vůli často, je tím nejméně šťastným způsobem dohánět vše až ve fázi finalizace. Grafické studio, webový odborník nebo tiskárna sice mohou leccos urychlit, ale zbytečný pokus ztěžuje vaši kontrolu, zvyšuje nervozitu a produkuje chyby, které zvláště u tištěných publikací mohou značně poškodit všechnu předchozí snahu. Držte se zásady *kontrolovat, kontrolovat, kontrolovat*. V každé fázi přípravy zhodnoťte úplnost, kvalitu a dodržení termínů a přijměte okamžitě opatření tam, kde vše neklape.

FINÁLNÍ REALIZACE PUBLIKACE

V následujících odstavcích shrnuji několik praktických poznámek ke komunikaci a spolupráci s finálními realizátory vaší publikace, kterou jste právě za cenu takřka totálního vyčerpání dovedli do fáze podkladů pro grafické studio.

S dostatečným předstihem pečlivě vyberte **grafika** či grafické studio a **tiskárnu**. Jste-li vázaní nějakým výběrovým řízením, držte se samozřejmě jeho podmínek. A pokud je to možné, nedoporučuji vybírat zpracovatele publikace zcela naslepo (například jen podle nejnižší nabídkové ceny). Je dobré poptat se a poohlédnout po firmě, se kterou má někdo ve vašem okolí dobrou zkušenost.

S vybraným realizátorem se co nejdřív domluvte, v jaké podobě (formátech, verzích programů) potřebuje dodat rukopisy a obrazové podklady. Pokud si nebudete jisti (některé běžně užívané profesionální formáty možná ve svém počítači ani neotevřete), požádejte studio, aby vám potvrdilo, že kvalita zaslaných podkladů vyhovuje. S požadavky zpracovatele seznámte autory. Není špatné také autory informovat, jaký textový editor a v jaké verzi použijete při redakčním zpracování – uživatelé jiných programů nebo vyšších verzí už mohou ukládat své podklady tak, abyste je mohli otevřít bez komplikací a vyhnout se jejich případnému zdeformování. Texty autoři nemusejí nijak zvlášť v textovém editoru upravovat, rozdělovat do sloupců apod. Stačí jednoduché přehledné členění, případně odlišení titulků a mezititulků tučně, větším písmem či kurzívou. Pokud i pro to stanovíte předem pravidla, nedodrží je sice všichni, ale i tak vám to ušetří dost času.

Délka rukopisu – to je žhavé téma každé redakční práce. Stanovte předem maximální rozsah textů. Z hlediska rozsahu je úplně jedno, jakým fontem, jakou velikostí a na jak zformátované straně je text autorem v editoru zpracován. Jediným spolehlivým měřítkem je počet znaků (včetně mezer; např. ve wordu stačí v menu vybrat Nástroje / Počet slov a program vám ukáže i přesný počet znaků). Každý autor si může rozsah kontrolovat už při psaní a vy během několika vteřin zjistíte, jestli k vám nedorazil od místního psavce trojnásobně dlouhý text, který je potřeba ihned vrátit ke zkrácení.

Velmi hrubý odhad rozsahu textů vám může dát i grafik, který bude znát výsledný formát tištěné publikace a velikost základního použitého písma. Nezapomeňte ovšem počítat s odpovídajícím místem pro titulky, a zejména obrazový doprovod.

Obrazové podklady požadujte od autorů buď elektronicky v tiskové kvalitě, nebo ve formě originálu k naskenování. V případě dokumentů, od kterých není možné získat kvalitní podklad, ale pro vaši publikaci jsou důležité, může na vaši žádost šikovný grafik předlohu až zázračně vylepšit (ale počítejte s tím, že si tuto práci nechá zaplatit). Fotografie raději předem upozorněte, aby si nezapomněli svůj fotoaparát nastavit na nejvyšší možné rozlišení fotografií. V případě použití na internetu vystačíme i s předlohami daleko méně kvalitními než pro ofsetový tisk, ale pokud to lze ovlivnit, vždy se vyplatí vytvářet podklady ve vysokém rozlišení. Někteří autoři také zbytečně vkládají originální obrazové předlohy do textového editoru nebo zmenšují obrázky, aby šly poslat v příloze e-mailu (pro předávání většího množství dat na dálku jsou ideální internetové úschovny).

Pozor na **loga**, která budou v publikaci umístěna. Zvláště důležité je to u vašich donorů, mnozí mají svým manuálem velmi přesně předepsána pravidla pro používání jejich loga včetně jeho zakázaných podob (často je nepřipustná např. inverzní forma, černobílá reprodukce barevné verze, bývá stanovena nejmenší možná velikost). Loga nevkładejte do textového editoru, ale dodejte je studiu ve formátu pro kvalitní reprodukci „v křivkách“ (to jsou obvyklé grafické formáty používané ve studiích, např. soubory s příponami eps, ai, crd). Možná je na svém počítači neotevřete, ale grafik si s nimi poradí. Pro kontrolu požádejte obratem o informaci, zda jsou loga v dostatečné kvalitě, abyste měli případně čas na dodání lepší verze.

Texty dodávejte podle požadavků studia, obvykle v jasně pojmenovaném (číslovaném) souboru bez vložených grafických prvků. Pokud mají být do textu v sazbě zařazeny obrázky na konkrétní místo, je dobré označit v textu tato místa výrazně odlišenou poznámkou pro grafika. Velmi užitečné je zpracovat si maketu zamýšlené publikace, pro sebe při redakční práci, ale i po jejím skončení (už přesnější) pro další zpracovatele. Praktickou maketu si můžete vytvořit v textovém editoru nebo jako jednoduchou tabulku rozdělenou podle stran publikace s vepsanými názvy textových a obrazových souborů. Klidně si kdykoli vytvořte i papírovou maketu, je to názornější a lépe si udržíte přehled.

Důležitou součástí redakční práce je nezbytná **jazyková úprava**. I dobře napsané texty často obsahují řadu překlepů, pravopisných chyb a stylistických prohřešků. Požádejte autory (ne pro všechny je to samozřejmost), aby si běžné překlepy zkontrolovali ve svém rukopise sami pomocí nástrojů kontroly jazyka v jejich programu (Pravopis, Automatické opravy). Vy, případně vámi pověřený jazykově fundovaný kolega, se tak budete moci více soustředit na jazykové a stylistické vyladění textu. Jazyk přizpůsobte s ohledem na cílovou skupinu – pan profesor, který je na slovo vzatým geologem, bude muset trochu ustoupit z ryze odborného stylu, pokud bude publikace určena mladším žákům. Anebo mu nabídněte roli odborného recenzenta, aby v textech stravitelněji písíciích kolegů vychytil případné nepřesnosti. Textu prospěje také například sjednocení jazykových jevů, které umožňují dvojí psaní (tzv. dublety).

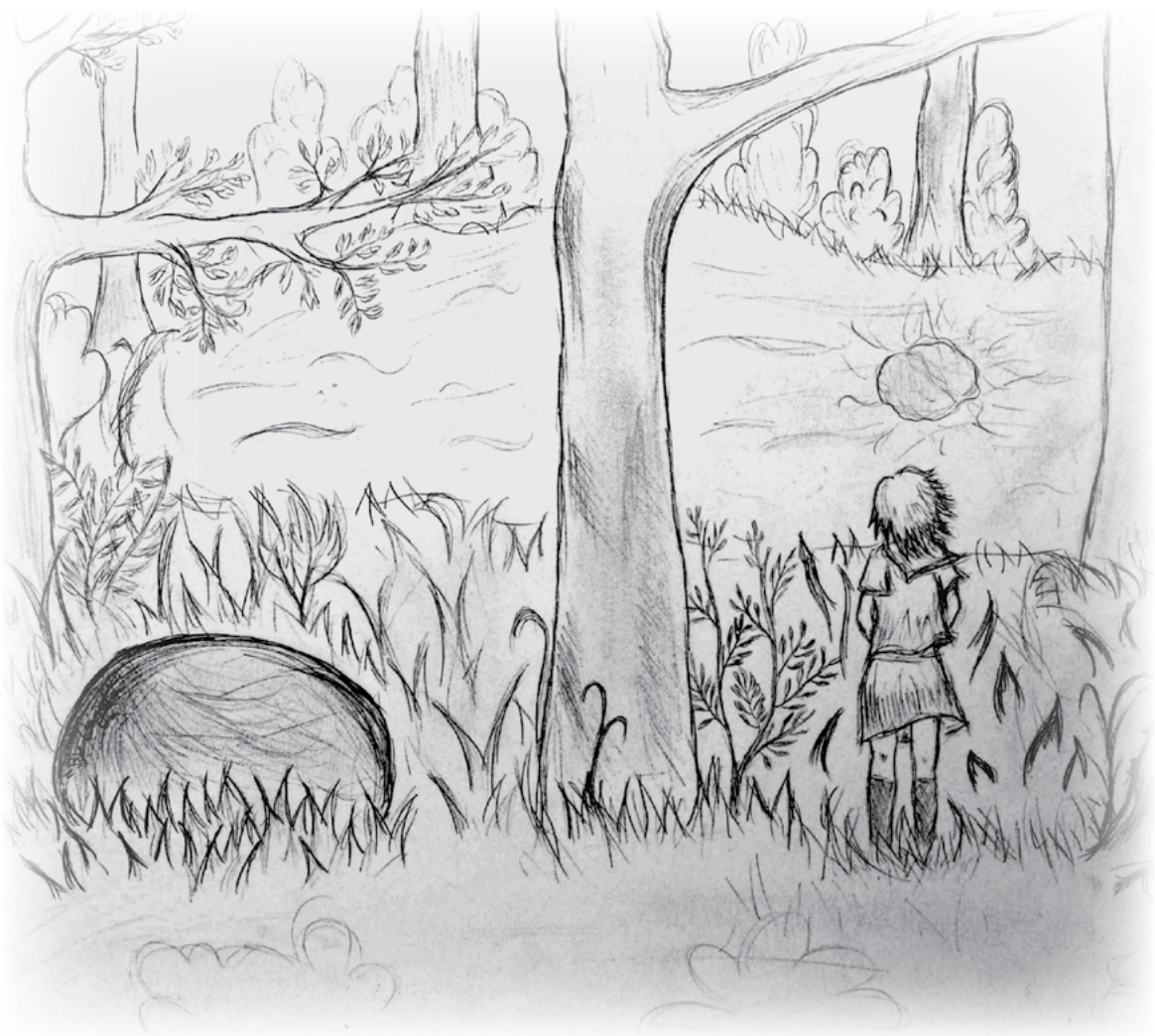
Od grafického studia si rozhodně vyžádejte **korektury sazby**. Opravy lze provést i bez znalosti profesionály používaných korekturních značek, důležité je opravy zaznačovat čitelně, a hlavně jednoznačně. Velice praktické je nechat si poslat korekturní náhled finální sazby ze studia ve formátu pdf. Do takového souboru můžete rovnou zaznačovat opravy a připisovat poznámky, takže podstatnou část korektur zvládnete e-mailem. Ale i tak se můžete domluvit předem na tištěném náhledu.

U tištěných publikací je třeba se rozhodnout, zda využijeme klasický ofsetový tisk, nebo digitální malonákladový. Klasický ofsetový tisk se vyplácí až někde kolem 200–500 kusů, s rostoucím počtem kusů klesají náklady na jeden výtisk. Při výrazně menším počtu výtisků se rozhodně vyplatí tisk malonákladový. Dnes už ho nabízí řada firem a technologie pokročily natolik, že kvalitní malonákladový tisk na pohled od ofsetového téměř nepoznáte.

Tisk vaší publikace můžete realizovat na některém z recyklovaných papírů, jejichž sortiment je dnes již poměrně široký. Publikací na recyklovaném papíru dáváte najevo svůj zájem o životní prostředí, a pokud se vám podaří vybrat papír se zajímavým odstínem, blíží se jeho atmosféra grafickým papírům. Běžný recyklovaný papír sice neumožňuje perfektní reprodukci fotografií, ale zkušený grafik ve studiu může podle zvoleného papíru fotografie částečně přizpůsobit. Navíc jsou v nabídce už i přírodní papíry s upraveným povrchem, na kterých fotografie vypadají velmi dobře.

Bud'te opatrní, abyste při realizaci své publikace nešetřili na nesprávném místě. Alespoň dva příklady z praxe: Mnoho zadavatelů už se spálilo, když zpracování publikace svěřili šikovnému synkovi svého kolegy, který *pořád dělá něco na počítači, stáhl si z internetu všelijaké programy a stačí mu pár kaček*. Takový nadšený amatér obvykle rozsáhlejší sazbu nezvládne a vy můžete začít znovu. Také pozor na nápadně levné zpracovatele mezi tiskárnami. Zadáte-li například třem firmám, aby vám nabídly cenu za zpracování publikace z dodaných podkladů po finální produkt, a jedna z nich bude s cenou o třetinu níže než zbylé dvě, znovu prověřte, jestli všechny firmy pracovaly se stejným zadáním (zadávejte výhradně písemně) a nechte si vysvětlit, jestli si zadání opravdu stejně vyložily. Typickým problémem při kalkulaci ceny tištěných publikací je například finální knihařské zpracování a použitý materiál: stačí, aby jedna firma kalkulovala místo brožované publikace knihu s pevnou vazbou nebo místo běžného ofsetového papíru speciální grafický, a cena je úplně jinde. Pokud se neorientujete v terminologii tiskařů a grafiků, je nejlepší přinést si na osobní schůzku s potenciálním realizátorem ukázkou publikace, která se vám líbí, a podle ní domluvit všechny parametry důležité pro kalkulaci (formát, rozsah, počet barevných stran, papír, knihařské zpracování, počet výtisků).

Vaši tištěnou publikaci bych rozhodně doporučil propojit s internetovými stránkami. V tištěné publikaci je dobré dát přednost „nadčasovým“ tématům a už v textu odkazovat na případné rozšíření a aktuality na webových stránkách projektu. Můžete začít na vlastních stránkách, ale je-li téma nosné, zaregistrujte si novou doménu s dobrým názvem na míru. Projekt pak lze v podstatě bez omezení rozvíjet, propagovat, přibírat spolupracovníky a partnery. Výhody internetu jsou zjevné: jednak prostor, na rozdíl od tištěných publikací v podstatě neomezený, jednak možnost podle potřeby aktualizovat informace, opravovat případné chyby a nedostatky. Výborně se osvědčilo doplnit publikaci i její internetovou prezentaci výzvou k místním obyvatelům a pamětníkům, aby přispěli svými vzpomínkami, zapůjčili staré fotografie a další dokumenty. Mnohokrát se touto cestou podařilo získat skutečné poklady. Vaše publikace se tak stane živým zdrojem informací a inspirace pro váš region.

INSPIRACE Z PRAXE

V závěru metodiky necháváme čtenáře nahlédnout do jednotlivých regionálních učebnic, dále nabízíme příležitost sdílet názory, zamyslet se nad zkušenostmi i pocity jejich autorů nebo garantů a realizátorů různých forem regionální výuky. Ukázky z praxe jsou míněny jako inspirace, též jako pozvánka do Lipky na pracoviště Kamená, kde vám po předchozí dohodě bude k dispozici celá sbírka regionálních učebnic, případně zkušený pedagog, s nímž můžete konzultovat a upřesnit nejasnosti.

Přibližujeme vám kapitoly a myšlenky, které jsou originální, neotřelé, z našeho pohledu přínosné pro výuku. Zcela záměrně vás seznamujeme jen se strukturou regionálních učebnic a dílčími ukázkami, nikoli s konkrétním obsahem, jelikož každá regionální učebnice je originál a nemá smysl tvořit ji podle šablony, byť by měla vysokou kvalitu. Nahlédněte do více regionálních učebnic, diskutujte s kolegy, s autorským týmem a zvolte si svůj obsah, strukturu a formu a zpracujte svoji originální regionální učebnici.

ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Klasicky pojatá výuka skrývá nebezpečí seznamování se s učivem jakoby „za sklem“

DAVID ŠROM

Před mnoha lety jsem dětem v naší škole položil nezáludnou otázku, jaká řeka protéká naší obcí. Dlouho ticho. Po delší době se ozvala nesmělá odpověď formou otázky: „Vltava?“ Někdy si nejsem jistý, jestli jsem děti v malebné obci Žimrovici, která leží pouhé čtyři kilometry od historického městečka Hradec nad Moravicí, něco naučil, ale vím, že dnes již naše děti s jistotou odpovídají, že přes obec teče řeka Moravice, do které se zleva vlévá potok Meleček. Když jsem v roce 2009 psal na závěr našeho ročního snažení úvod k regionální publikaci *Perle Slezska* (vždy píši úvod na závěr), uvedl jsem v textu věty: „Klasicky pojatá výuka skrývá nebezpečí seznamování se s velkými historickými etapami, vlastivědným, zeměpisným a přírodovědným učivem jakoby „za sklem“. Naše regionální učebnice má napomoci spojit tyto velké etapy, události a znalosti s konkrétními kapitolami historie a současného dění v městě Hradci nad Moravicí a jeho okolí. Díky popisu místa, ve kterém žáci žijí, dochází k mnohem konkrétnějšímu poznání a zároveň uchování důležitých informací. Jak jinak budovat v našich dětech hrdost k místu, ve kterém vyrůstají, nežli přes poznání.“ I po několika letech bych se pod tato slova znovu podepsal.

Naše regionální učebnice nevznikla z ničeho. Není to ani Fénix, který povstal z vlastního popele. Spíše se podobá poslednímu letokruhu kmene, který by nebyl, kdyby mu nepředcházely roční přírůstky směrem k jádru. Dříve, nežli jsme se pustili do psaní regionální publikace, jsme se několik let věnovali ekologickým projektům, realizovali jsme roční projekt Otevřená kniha aneb Historie a současnost Žimrovic očima dětí, snažili jsme se o návrat některých tradic a obyčejů do života vesnice (Martinská slavnost, Živý betlém, Vynášení Marie, Otvírání studánek atd.). Jedna aktivita nabaluje na sebe aktivity jiné, jedna předchází druhým. A jako letokruhy činí strom silnějším a košatějším, tak naše projekty a aktivity obohacují a košatí naše životy.

A ještě jeden aspekt se nám pojí při práci s regionální tematikou, děti i my dospělí se při práci docela dobře bavíme. Příkladem může být i chystaný putovní filmový festival, v rámci kterého s dalšími čtyřmi málotřídními školami budeme promítat dokumentární filmy o významných osobnostech z našeho kraje. Ty jsme točili s dětmi během celého školního roku. Zkrátka další letokruh, který košatí životy žáků i nás pedagogů.

● Ukázka na v příloze:

Regionální učebnice *Perla Slezska – Hradec nad Moravicí a jeho okolí* – ukázka studijního textu a na něj navazujícího pracovního listu

Regionální výuka jako součást výchovně-vzdělávací koncepce školy a prostředek výuky

DÁŠA ZOUHAROVÁ

Regionální výuka má v podomské škole dvacetiletou tradici, stala se běžnou součástí výuky, prostředkem respektovaným většinou pedagogů. Proto bylo možné ji zakomponovat i do výchovně-vzdělávací koncepce školy (nyní ŠVP).

ZÁKLADNÍ STRUKTURA REGIONÁLNÍ VÝUKY – PŘEHLED S KOMENTÁŘEM (PROSTŘEDKY A PŘÍNOSY)

Na prvním stupni realizujeme drobné projekty přiměřené věku žáků (terénní akce, návštěvy spádových obcí školy, besedy s rodáky apod.), na druhém stupni zařazujeme každoročně do výuky také dlouhodobější projekty.

5. TŘÍDA: MÁM RÁD – GENIUS LOCI

- › Povinný předmět Environmentální praktikum – celoroční seriál dílčích projektů, terénních výzkumů a expedic (přínos: vzdělávání na prvním stupni je završeno mezioborovým propojením znalostí, dovedností a postojů, žáci téměř ve všech ročních obdobích zkoumají krajinu kolem školy, seznamují se na konkrétních místech s geniem loci)

6. TŘÍDA: POZNÁVÁM DOMOV – TADY JSEM DOMA

- › Třídenní projekt na konci šesté třídy – žáci simulují reálnou situaci, stávají se zastupiteli své obce, v konkurenci čtyř sousedních obcí sami organizují a účastní se Soutěže o vesnici regionu, přihlášku do soutěže představují na závěrečné konferenci, na niž zvou rodiče, učitele, spolužáky, veřejnost i starosty obcí; konference se vždy účastní asi 30 posluchačů (přínos: žáci řeší reálný problém, organizují, mimo školu komunikují s občany regionu, seznamují se s přírodními i vlastivědnými zajímavostmi, tradicemi, zvyky i problémy širšího okolí školy – všech spádových obcí školy, navrhuji jejich řešení)

7. TŘÍDA: POROVNÁVÁM BIOTOPY RODNÉHO KRAJE

- › Celoroční projekt – součástí je např. více než měsíční monitorování biotopu u každé obce a srovnání biotopů při závěrečné prezentaci, celodenní exkurze do nedalekých chráněných území, kde žáci monitorují kontrast rozmanitosti biotopů (step, mokřad) a několik prezentací před spolužáky; převažuje skupinová práce, skupinu tvoří spolužáci docházející do školy ze stejné vesnice (přínos: žáci završují obory botanika a zoologie komplexním vnímáním biotopů v blízkém okolí školy, poznávají pestrost biodiverzity regionu, uvědomují si souvislosti i problémy míst)

8. TŘÍDA: UDRŽITELNÝ ROZVOJ REGIONU I – ÚVOD

- › Dvouměsíční projekt – v prvních měsících školního roku, žáci na projektu pracují v době vyučování i ve volném čase; zkoumají krajinu v okolí školy, problémy, které vnímají, se snaží řešit – navrhuji postupy řešení, konzultují je s pedagogem, docházejí na obecní úřady, aby se seznámili s územními plány obce; monitorují významné krajinné prvky, popisují jejich výchozí stav, navrhuji řešení a svůj možný podíl na něm; výsledky prezentují před spolužáky ze třídy (přínos: žáci se seznamují s principy udržitelnosti místa a občanské společnosti, problémy už nejen vnímají, jako v 7. třídě, ale snaží se je i řešit)

9. TŘÍDA: UDRŽITELNÝ ROZVOJ REGIONU II – JAK NA STRATEGII UDRŽITELNÉHO ROZVOJE OBCE, REGIONU

- › Měsíční projekt – v druhém pololetí 9. třídy; žáci vyhodnocují udržitelnost regionu vzhledem k současnému stavu společnou mentální mapou, která odpovídá věku žáků, poté společně popisují svoji představu o udržitelném rozvoji místa (co by tady mělo být a proč), následně navrhuji postupy, jak k realizaci představy dojít, na závěr řeší jeden konkrétní problém, který se jich samotných nejvíce týká, který je tzv. páli – organizují a prožívají na vlastní kůži simulaci veřejného projednání jednoho problému

(přínos: žáci mají povědomí o možnosti vlastního vlivu na život v místě, regionu; tréninkem si vyzkoušejí a snad i osvojí dovednosti kultivovaného řešení problémů i průvodních konfliktů; rozvíjejí dovednosti: poznávám, porovnávám, kriticky zvažuji, rozhoduji se – vybírám z několika variant možná řešení, řeším)

- › Diskuzní fórum na téma Jsem dobrý hospodář ve svém oboru – půldenní diskuzní blok, v němž žáci představují obor či profesi, kterou budou po ukončení základní školy studovat; zvažují, čím jejich profese může udržitelnosti regionu prospět, nebo uškodit, v druhém případě zvažují možné prostředky předběžné opatrnosti a řešení (přínos: žák si vytváří povědomí o tom, čím může jeho budoucí profese ovlivnit život v regionu a co on sám může udělat pro to, aby byl dobrým hospodářem v místě i regionu)

PRŮVODNÍ JEVY

Regionální knihovnička: ve škole byla vytvořena sbírka publikací a softwaru s regionální tematikou, která je dostupná všem pedagogům školy.

ŠVP respektuje požadavek učitelů:

- › na výuku ve vícehodinových blocích, na terénní výuku,
- › na zařazování dlouhodobějších projektů s regionální tematikou do výuky.

PUBLIKACE Z REGIONÁLNÍ KNIHOVNIČKY V ZŠ A MŠ PODOMÍ.

Spolupráce s obecními úřady:

- › výstavy žákovských prací na různých obecních akcích a slavnostech,
- › zvaní starostů a zástupců místních samospráv na žákovské konference, na prezentace produktů žákovských projektů,
- › poskytování produktů žákovských projektů obcím – k vystavení na obecních úřadech, k využití za účelem propagace obce v soutěžích aj.; oceněním práce žáků i pedagogů je, když si o zapůjčení žákovských výtvarů zažádá sám starosta obce,
- › zapojování žáků školy do místních společenských událostí.

Žáky lze zapojit do příprav pracovních sešitů, pracovních listů, výstav a jiných aktivit s regionální tematikou

SIMONA JAKEŠOVÁ

Velmi úspěšně se nám daří zapojovat žáky do tvorby různých materiálů, které naše škola vydává. Snažíme se žáky vtáhnout do všech tvůrčích aktivit. Pomocí konkrétních výstupů, na nichž se žáci aktivně podílejí, se učí pracovat s regionální tematikou. Jestliže žák vytvoří pracovní list či jiný výukový nebo naučný materiál, sám se při jeho tvorbě mnohému učí. A ostatní žáci se zálibou takový materiál využívají a dále ho prezentují např. ve svých rodinách nebo mladším dětem. Zdařilé materiály vystavujeme na školním intranetu a tiskneme ve školním časopise.

Velice se nám osvědčily projektové dny zaměřené na region. V hodinách environmentální výchovy a informatiky (volitelné předměty) zadáme téma, které žáci zpracovávají libovolnou formou. Pokud předem vědí, že jejich práce budou prezentovány či publikovány před veřejností nebo žáky ze školy naší i dalších škol z regionu, skutečně mají jejich práce vysokou úroveň. Za velký úspěch považujeme, že těchto činností se zodpovědně účastní i žáci se slabším prospěchem. Sebevědomí jim zvedá jejich vlastní fotografie na pohlednici, pexesu nebo na velkoformátové fotografii vyvěšené na chodbách školy. Na každý produkt necháváme tisknout jméno žáka – autora. Vydali jsme *Sborník námětů pro práci s regionální tematikou žáků základní školy v Kravsku*. Když děti viděly své výtvary v brožované podobě, úroveň jejich práce a radost se mnohonásobně zvedla a museli

jíme vydat druhý díl alespoň na CD. Získáváme tak materiál pro prezentaci práce žáků např. při dnech otevřených dveří, kam zveme i starosty obcí, a žáci se neostýchají své práce obhájit a komunikovat s dospělými. Také rádi tvoří digitální učební materiály včetně křížovek, kvízů a her, které využívají při výuce mladších spolužáků při projektových dnech. Mladší děti jejich aktivity nadšeně přijímají – aktivně tak pracují starší i mladší (samozřejmě pod neustálým dohledem a s neustálou pomocí pedagogů).

Od regionální učebnice k regionálnímu muzeu

DAGMAR MARTINKOVÁ

Když jsem před lety začala učit, hledala jsem způsob, jak učit děti co nejnázorněji a nejsrozumitelněji – zejména vlastivědu a dějepis. Odpověď jsem našla na semináři Lipky, který se zabýval tématem regionálních učebnic. Tehdy jsem si řekla: „*Ano, to je právě to, co chci*“. Po absolvování kurzu, plná dojmů, načerpaných vědomostí a poznání příkladů dobré praxe (jeden za všechny: PaedDr. Zdeněk Peša, učitel, později starosta města Olešnice, autor regionálních učebnic, sběratel pověstí a zakladatel místního muzea) jsem i já začala sbírat, psát, fotit, s žáky malovat, experimentovat, chodit po pamětnících a archivech, naslouchat, zkoumat zajímavosti regionu, oslovovat a tvořit. Výsledkem byla učebnice šitá na míru regionu Bohdalice, jejíž součástí byly vlastivědné vycházky, výtvarné práce žáků a dnes už i pracovní listy. Při sběru historického materiálu se brzy ukázalo, že i myšlenka muzea (kterou jsem se již delší dobu zabývala) by mohla být reálná. V podstatě se muzeum mělo stát takovou další názornou učebnicí dějepisu. A co víc, proč do této aktivity opět nezapojit žáky?

Od obce jsem získala prostory, a tak se mohlo začít. Postupně vznikala expozice z darovaných historických předmětů. Od samého počátku také vznikla muzejní dílna, kde žáci mohou vyrábět tak jako „pravěký člověk“ různé primitivní nástroje, nádoby, figurky, pracují na výrobě středověkých pečeti, vyrábějí svoje erby, učí se využívat přírodní materiály a jiné. Nyní pracujeme s dětmi na dlouhodobém projektu Děti muzeu a muzeum dětem, kdy vytváříme novou sklepní expozici, v níž se budou nalézat předměty vesnické každodennosti včetně odkazů na místní pověsti, ukázky rekonstruované dobové módy a dále to, co nás v průběhu experimentování ještě napadne.

VÝUKA PRAVĚKU V MUZEJNÍ DÍLNĚ (6. TŘÍDA).
FOTO Dagmar Martinková

Ukázka z regionálního žákovského portfolia

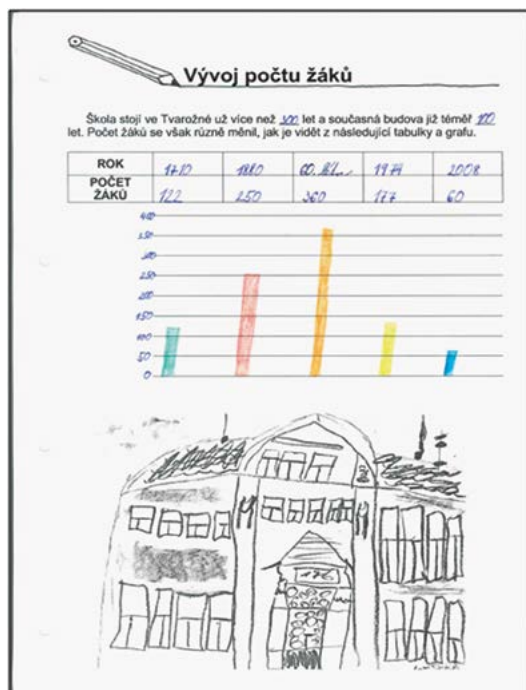
IVANA MAJEROVÁ

Regionální učebnice vlastivědy a přírodovědy *Naše Tvarožná* obsahuje základní texty přiměřené věku žáků. Jsou svázané ve formě kroužkového bloku, s nímž žáci pracují jako s portfoliem. Texty jsou určeny žákům 2.–5. ročníku (s těžištěm 3.–4. ročník přírodověda a 4.–5. ročník vlastivěda). Žáci si během školní docházky portfolio doplňují o své vlastní poznatky, výzkumy, projekty, mapy, kresby či fotografie. Cílem je naučit je aktivnímu přístupu k získávání a zpracovávání informací a posílení vztahu dětí k jejich obci (obec Tvarožná).

Ukázka v příloze:

Regionální učebnice *Naše Tvarožná* – ukázka studijního textu

Žáci 3. třídy se prostřednictvím zpracovávání údajů o počtu žáků naší školy naučili sestavit sloupkový graf. Jako ilustraci paní učitelka každému naskenovala jeho vlastní kresbu školy provedenou uhlím na formát A3.

Ukázka z Regionální učebnice Bítešsko

PAVEL HOLÁNEK

Regionální učebnice je formálně složená ze dvou kroužkových šanonů:

1. *Regionální učebnice Bítešsko* (přírodovědné a vlastivědné informace o regionu a čítanka)
2. *Metodika Regionální učebnice Bítešsko* (pracovní listy pro žáky, metodické listy pro učitele)

Proč to dělat obecně, když to jde adresně a o to zajímavěji...

Znáte to ze zkušenosti – většinou nás v textu, hudbě, filmu zaujme motiv, který se nás týká, je nám známý z vlastní zkušenosti. To ostatní nás nechává mimo, pokud nemáme „jiný zájem“ se problematikou zabývat. „Jiný zájem“ je u dítěte známka, motivace silná, ale pouze vnější, vynucená. Nebo jinak: Co nezajímá, to mě nezajímá. Co mě nezajímá, to mě ani nebaví. Co mě nebaví, to mi nejde. Začarovaný kruh.

Nic tak úplně. Každého z nás zajímá vlastní osoba a věci, které se týkají našeho života. Prvník hledá počítá čtení rodiny, řídí cestu do školy i kvalitu vlastní svačiny. Stačí jen poklepat do vyšších „úrovní“ – zabývat se realitou vlastního okolí. Není to nic nového, objevného. Není to dokonce nic navíc – stačí jen přenést obecné příklady do roviny využitelné pro nás samotné – vlastní životní prostředí, články do našich periodik, matematické příklady o našem obyvatelstvu, orientace v mapě našeho okolí, písničky z našeho regionu...

Nic se nemá přehánět a hledat úporně návaznost na vztah k regionu by také věci nepomohlo. Na druhé straně nám chybí ucelený souhrn informací vhodný pro žáky ZŠ, ze kterého by se dalo čerpat. A tím je právě sestavená regionální učebnice.

Vzniká na základě potřeby kvalitního vyučování a nadšení, je dílem mnoha lidí a jistě není zcela úplná. Nebude nikdy – život kolem se mění a s tím by se měla měnit a doplňovat i regionální učebnice. Zejména její metodická část, a to přispívám všem.

Jedna z mnoha možností využití regionální učebnice na malém příkladu z praxe:

Konkrétní hodina – přírodověda ve 4. ročníku: Kluky nebaví rostliny. Vlastně – ve 4. třídě nebaví rostliny nikdo, je to úžasně. Cílem zatím není rozoznat velké množství rostlin, ale uvědomit si jejich rozmanitost a závislost na prostředí. Atlas je plný obrázků, ale...

Vybíráme list regionální učebnice – louky. Úkol – najdi názvy a prohlédni si v internetovém atlasu, co roste u nás na louce. A už to jede: děti rostliny znají „od vidění“. Další krok, ověříme si jejich znalost na louce za školou. Přidáváme biotop pole. Hledají a třídí všichni, nejen tuto hodinu, ale i doma. Začínají si všimnout. Cíl hodiny je dosažen, ale má přestat i mimo hodinu, děti (občas) kouknou, po čem každý den šlapou...

Přání autorů:

Přistupujte k této knize jako k inspiraci, kterou dál budete rozvíjet. Věříme, že téma regionu bude pro žáky dobrou motivací při výuce.

Ať je pro vás tato publikace pomocníkem při využívání regionálních témat.

Z ÚVODU K Metodice Regionální učebnice Bítešsko.

Ukázka v příloze:

Metodika Regionální učebnice Bítešsko

– ukázka možností využití jednotlivých témat regionální učebnice ve výuce

Interaktivní cesta Moravským krasem přes Pálavu a Brno, komunikace tak trochu jinak

KAMILA TACHOVSKÁ

Projekt vychází z potřeby rozšířit spolupráci škol v regionu a podpořit místně zakotvené učení. Cílem projektu je vytvoření portálu, na kterém budou moci dotčené školy z oblasti sdílet výukové materiály. Tyto materiály jsou zaměřené na oblast společenskovední, přírodovědnou a geografickou. Cílem projektu je také vytvoření jednotné komunikační a vzdělávací úrovně se zaměřením na podporu elektronizace vzdělávání, tvorbu nových elektronických výukových materiálů a výměnu zkušeností mezi školami. Projekt reaguje na nové trendy ve výuce a klade důraz na zavádění průřezových témat, ve kterých žáci uplatňují své dovednosti a vědomosti. Vytvořený portál nabízí nejen inspiraci pro učitele, ale i možnost e-learningu pro žáky. Projekt svým zaměřením pokrývá žáky od 1. do 9. třídy. Žáci si rozšíří znalosti a dovednosti v oblasti ICT, rozvinou své jazykové kompetence, důležitý je rozvoj sociálních vazeb, osobnostní rozvoj a zatraktivnění výuky.

STŘEDNÍ ODBORNÉ ŠKOLY A STŘEDNÍ ODBORNÁ UČILIŠTĚ

IRENA POŘÍZKOVÁ

Mařatice Rochus – významná lokalita střední Evropy

Všichni žáci tříletých i čtyřletých oborů denního studia na Střední škole MESIT v Uherském hradišti mají v 1. ročníku povinný předmět Ekologie. Zvolili jsme formu projektové výuky, v níž žáci samostatně vyhledávají informace na internetu a v odborné literatuře, vypracovávají ve skupinách pracovní listy a pracují v terénu blízko školy – v evropsky významné lokalitě Rochus.

Ukázka v příloze:

Mařatice Rochus – významná lokalita střední Evropy – soubor pracovních listů

Trutnov na vlastní kůži (TUNAVLKU – Terénní výuka biologie na Gymnáziu Trutnov)

JIŘÍ SVOBODA

Od počátků své učitelské dráhy jsem se snažil přenést výuku z lavic do přírody a na práci venku žákům zároveň představit nejbližší okolí. Ať už na školní dvůr, do blízkého parku nebo k rybníku ve vzdálenosti pěti tramvajových zastávek. Obvykle se mi dařilo získávat i nějaké finance – ze školní, městské i krajské pokladny.

TITULNÍ STRANA PUBLIKACE
Trutnovem na vlastní kůži.

Po přestěhování z Liberce do Trutnova jsem chtěl ve svých nápadech pokračovat. Vymezil jsem si hrubý záměr a na něm jsem se snažil postavit funkční terénní výuku. Protože už ze začátku mi bylo jasné, že se práce rozeběhne do šířky i do hloubky, vtáhl jsem do přípravy své kolegy, a hlavně žáky. Důležitým cílem, který jsem společně s kolegy biologií chtěl naplnit, bylo funkční propojení Školního vzdělávacího programu Gymnázia Trutnov a plánovaných terénních aktivit. Další z požadavků, jež jsme si stanovili, byly spíše technického rázu – např. zvolit takové trasy a lokality, které budou snadno v dosahu, tedy v nejbližším možném okolí školy. Kolegové biologové mi poskytli některé své náměty a materiály a zároveň působili jako recenzenti nápadů, jež jsem měl já a žáci.

Z žáků tehdejší sexty jsem si vybral členy týmu tak, aby každý z nich dokázal svými znalostmi a dovednostmi přispět a prospět ke zdárnému průběhu projektu. Během prvního roku společné výuky jsme si totiž natolik lidsky sedli, že když jsem začal uvažovat o tom, že zapojím do práce na projektu žáky, byli oni ti první, kteří mě napadli. Nicméně jsem se svým nápadem oslovil i další žáky gymnázia. Nakonec pracovní tým čítal asi dvanáct žáků ze čtyř tříd. Byli to žáci se zájmem o biologii – navrhovali trasy a lokality a prováděli na nich výzkum. Ti, kteří se dlouhodobě věnují práci s dětmi, mi pomohli s přípravou aktivit. Fotografové a kameramani průběžně dokumentovali jednotlivé lokality a práci na projektu. Češtináři editovali veškeré zveřejňované výstupy. Jiný žák vytvořil a spravuje web celého projektu, další vytvořil mapy, jež jsou součástí vzniklých pracovních listů. Nejvíce je vidět práce žákyně, která jako grafička výtvarně zpracovala veškeré materiály.

Velmi důležitý byl pochopitelně postoj vedení školy k celému projektu. Na začátku ředitel školy pomohl se sepsáním grantové žádosti. Vyhověl také po stránce organizační – na konkrétní dny byli členové pracovního týmu uvolněni z výuky tak, aby mohli pracovat v terénu. Neméně přínosná byla i finanční pomoc, kdy škola vložila své peníze do jednoho z výstupů projektu, tedy do knížky pro trutnovskou veřejnost. Projekt v podstatě trvá od jara 2009, kdy jsme podali grantovou žádost. Během následujícího roku jsme nakoupili vybavení a vytvořili metodiku. Mezi vybavení patří náš průzkumnický batůžek, s kterým třídy vyrážejí na terénní výuku. Finančně byl projekt uzavřen v létě 2010. Jeho výstupy používáme ale na škole stále. A myšlenka se dále a dále rozrůstá.

Hlavním výsledkem je série deseti pracovních listů (PL) s náměty pro terénní výuku biologie na vyšším či nižším stupni gymnázia. Každý PL obsahuje přesahy do environmentálního vzdělávání. Jednotlivé trasy či lokality jsou vybrány a využívány podle zásady *poznej blízké a sám objev obecné*, přičemž „blízkým“ se rozumí těsné okolí svého domova a „obecným“ obecné zákonitosti a vazby. Obdobně „poznej“ vychází z vlastní práce žáka v terénu a „objev“ si klade za cíl vyvolat v žákovi odvozování obecněji platných procesů v krajině a přírodě.

Každá trasa předpokládá časovou dotaci 2 až 3 vyučovací jednotky, přičemž sám učitel se může rozhodnout, zda využije všechny nabízené aktivity. Trasy jsou v blízkém okolí školy, ale nejde o vyložené specifická území pro město Trutnov a okolí. Trasy a lokality (a aktivity v nich) jsou přenositelné i do jiných oblastí České republiky. Rybník, lesy, louky, řeky a skály nad nimi jsou takřka všude.

Projekt má i svoji webovou stránku. Na ní lze nalézt například pracovní listy (v sekci Pro školy) nebo popisy jednotlivých tras a lokalit (v sekci Pro veřejnost). Využili jsme vložených Google map, v nichž jsme upravili obsah, včetně průběhu jednotlivých tras, fotografií a popisů. Je to jednoduché a mohu doporučit těm, kteří mají zájem výstupy své práce prezentovat formou mapy. Máme i svůj kanál na YouTube, kam se nám zatím nepodařilo sestříhat všechna natočená videa, ale chystáme se na to. Další viditelným výsledkem je bohatá fotogalerie jednotlivých lokalit, volně přístupná přes aplikaci Picasa. Protože jsme projekt nazvali originálně – TUNAVLKU (Trutnov na vlastní kůži), objevují se po zadání tohoto novotvaru do Google vyhledávače vždy na prvních místech naše stránky. Vyzkoušejte sami. A použijte i u svých projektů, výborně to funguje.

Pracovní list - Pod Červeným vrchem

1

Zastavení první: Na Nivách
 - vlastními slovy vysvětlíte co nejjednodušeji a nejpochopitelněji uvedené pojmy

údolí	
svah	
koryto	
níva	
eroze	

Stojíme teď na parkovišti před vchodem do sportovního areálu. Vlevo vidíte násep železniční trati, vpravo pak parkoviště, za ním parčík a budovu, nad nimiž je již silnice nahoru do kopce - ulice R.A.Dvorského. Co je dále za železničním náspem si musíte představit.

- s pomocí mapky a čáry v ní se pokuste do připraveného rámečku nakreslit průřez údolím řeky Úpy, který bude sledovat přesně tuto čáru

- zakreslete koryto Úpy, nádraží, budovy

- pokuste se vymyslet, z jakého důvodu je koryto řeky Úpy vyzděné a zapuštěné pod okolní terén

1

PRVNÍ STRANA Z PRACOVNÍHO LISTU *POD ČERVENÝM VRCHEM*.
 DALŠÍ ČÁSTI NAJDETE NA PŘÍLOŽENÉM CD A NA WEBOVÝCH STRÁNKÁCH PROJEKTU.

Ukázka v příloze:

Projekt TUNAVLKU

– pracovní list Pod Červeným vrchem

Dá se říci, že vybraní žáci byli prací na projektu nadšeni. Převážilo v nich přesvědčení, že vytvářejí něco, co bude použitelné, praktické a uchopitelné. Byli nepředstavitelně tvůrčí, sami přinášeli své vlastní nápady, a to ze všech oborů a činností, na nichž se podíleli. Jejich přístup dospěl k tomu, co jsem očekával (a čeho jsem se trochu bál) – celý projekt nám začal kynout pod rukama. Ale protože každý nový nápad měl v sobě skutečný potenciál a nebyli jsme schopni ho jen tak založit či odsunout stranou, přidělávali jsme si další a další práci. To je snad jediné úskalí, dá-li se to tak nazvat, které nás při práci na projektu potkalo.

Projekt nám tedy utěšeně rostl pod rukama, místy nám z nich i přetékal. Ačkoli základní část projektu je již ukončena, tedy jsou navrženy trasy, vytvořeny pracovní listy a vyučující našeho gymnázia je využívají ve své výuce, celá myšlenka pokračuje dál. Sepsali jsme knížku *Trutnovem na vlastní kůži* pro mladé přírodovědce, jejich rodiče a psy (jak zní podtitul). Podle ní mohou rodiny s dětmi navštěvovat stejné lokality, a seznámit se tak s okolím města Trutnova. Knížečka je soutěžní – ke každé trase se váže jedna otázka, přičemž odpovědět na ni lze jen tehdy, když se lokalita navštíví. Za správnou odpověď se do knížky lepí odpovídající samolepka, jež je k dostání společně s knížkou. Kdo má všech deset tras prošlých, deset úkolů zodpovězených a deset samolepek nalepených, nechá si v infocentru nebo na trutnovském gymnáziu zkontrolovat správnost a je odměněn originální kartelní hrou s motivy přírody v okolí Trutnova. Nutno přiznat, že po počátečním nadšení trutnovské veřejnosti, charakterizované zvoláním „psali jste na webu, že knížky tu budou a dopoledne jsem tu byl a knížky tu nebyly,“ zájem o soutěž opadl. Na druhou stranu, soutěž, a hlavně procházení se po trutnovském okolí není nijak ukončeno a může probíhat i několik let. Knížek vyšlo 450 kusů, jsou k dostání v trutnovských infocentrech nebo na Gymnáziu Trutnov. Pár posledních mám doma v šuplíku. Zorganizovali jsme též hravé dopoledne pro mateřské školy, kdy žáci gymnázia zajistili několik drobných soutěží pro předškolní děti. Navštívili jsme i několik trutnovských základních škol, kde jsme pomocí drobných přírodovědných aktivit představili náš projekt učitelům a žákům (<http://www.trutnovinky.cz/index.php?gid=28133> nebo <http://www.trutnovinky.cz/index.php?gid=28261>).

ŠKOLÁCI I PŘEDŠKOLÁCI SI VYZKOUŠELI PROJEKT GYMNÁZIA TRUTNOVEM NA VLASTNÍ KŮŽI

Foto Nora Miháliková

Při plánování a uskutečňování uvedených „nadstaveb“ původního projektu nám opět vyšlo vstříc vedení gymnázia, a to jak finančně, tak i organizačně. A rozbíhají se i další a další nápady – jednotlivé trasy jsou pomocí GPS zaneseny na veřejně přístupných webech (www.everytrail.com, stačí zadat výše uvedené klíčové slovo TUNAVLKU, a plány tras máte před sebou i s fotografiemi a popisy), plánujeme umístění „kešek“ na tyto trasy a lokality, mateřské školky mají zájem o výlety na lokality včetně drobných her, přemýšlíme o instalaci jednoduchých informačních tabulí přímo v terénu.

Největším zadostiučiněním a štěstím je pro mě to, že jsem dokázal pro tuto činnost nadchnout žáky, získat podporu kolegů a ředitele školy. A pocit, že za námi, co jsme se na projektu podíleli, zůstal velký kus práce, která má praktický význam.

STŘEDISKA EKOLOGICKÉ VÝCHOVY A NEZISKOVÉ ORGANIZACE

Škola pro udržitelný život (ŠUŽ)

ZDEŇKA JIČÍNSKÁ

Příklady dobré praxe jednoho ze středisek ekologické výchovy, Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání, pracoviště Rychta

Hlavní myšlenkou programu je spolupráce školy a okolní komunity, otevření školy jejímu okolí a také vtažení rodičů a dalších lidí do života školy. V obecních kronikách se dočteme o škole jako o instituci iniciující změny, přinášející novinky, podporující kulturní život v obci. Není důvod, proč by tomu tak nemohlo být i dnes, protože škola je stále důležitou součástí svého okolí. Realizace programu ve škole prostupuje do mnoha předmětů a probíhá podle principů projektové místně zaměřené a praktické výuky. Žáci mají možnost pracovat postupy komunitního plánování, sestavit strategický plán, vybrat projekt k realizaci a se samotnou realizací pomáhat. Zapojení školy do programu má velký dopad nejen na žáky samotné, ale také na pedagogy, okolní komunitu, obec.

Rychta v Krásensku usiluje o dlouhodobější spolupráci se školami. Projekt Škola pro udržitelný život Nadace Partnerství a Střediska ekologické výchovy a etiky Rýchory – SEVER je vhodným prostředkem. Proto se Lipka stala krajským koordinátorem ŠUŽ. Od toho se odvíjí možnost Rychty spolupracovat na realizaci školních projektů, jako je například založení arboreta v Ostrově u Macochy, vybudování odpočívadla na úpatí Homolího kopce v Hustopečích a další.

RYCHTA

Historická budova s trámovými či klenbovými stropy, mohutnými zdmi, bohatou historií a specifickým geniem loci. Už deset let zde funguje pobytové středisko ekologické výchovy, jedno z pěti pracovišť Lipky, krajského školského zařízení. V následujícím textu uvádíme příklady regionálně zaměřené výuky či realizovaných projektů.

PROJEKTOVÉ FORMY VÝUKY – NAŠE VOLBA

V naší činnosti jsme se zaměřili především na pobytové programy – jde zpravidla o pět dní naplněných tematickými výukovými programy směřujícími k projektu zpracovávanému žáky ve skupinách. Ne každá školní skupina může přijet na celý pobyt, proto nabízíme kromě delších programů i jednodenní projektové dny, které ve zkrácené podobě umožňují stejný postup práce na projektu jako pobyty.

OBEC JAKO UČEBNICE

Budova Rychty se nachází v Krásensku přímo na návsi. Proto se snažíme při našich výukových programech plně využívat prostor samotné obce. Zajímá nás vývoj místní krajiny, vliv člověka na ni, hledání biologických, geografických a ekologických témat a souvislostí přímo v osídlené oblasti. Krásensko tak využíváme jako modelový

prostor. Například hydrobiologický průzkum potoka pro nás neznamená jen výuku technik odlovů a určování vodních bezobratlých živočichů, ale také určení kvality vody pomocí bioindikace a hledání konkrétních zdrojů znečištění. Nalezené skutečnosti potom zobecňujeme a zasazujeme do širších souvislostí.

Jako pedagogové pobytového střediska máme výhodu možnosti zvýšeného pohybu v terénu, jiných stylů výuky, praktických ukázek teoretických školních znalostí, nesvázanost naplánovaným probraným učivem a 45minutovými výukovými bloky. Na druhou stranu postrádáme možnost se skupinami pracovat dlouhodoběji. Proto by byla ideální dlouhodobá spolupráce se školami, domluva návaznosti výuky před pobytem a po pobytu u nás. Pak bychom mohli školám jejich pobyty u nás více přizpůsobit.

MAPOVACÍ PROJEKTY A VÝSADBA OBECNÍHO SADU

Rychta spolupracovala na několika mapovacích projektech – žáci středních škol a vyšších ročníků základních škol mapovali o prázdninách pod vedením odborníků staré odrůdy jabloní, studánky, zaniklé cesty a rybníky, drobné sakrální stavby a další prvky krajiny katastrálních území obcí mikroregionu Drahanská vrchovina. Výsledky mapování byly předány jednotlivým obcím. Mnohé z nich mapování použily jako podklady k dalším projektům, například k opravám vybraných sakrálních staveb nebo k obnově studánek. Obec Krásensko spolu s Rychtou realizovala výsadbu obecního sadu starých a regionálních odrůd ovocných stromů. Místní občané vysázeli na vybrané stráni během dvou let více než stovku jabloní, hrušní a také peckovin. Samozřejmě výsadbou stromů práce nekončí. Navazuje péče o stromy, snahy o další zvýšení biodiverzity místa a také využití sadu jako výukového a informačního prostoru.

Zkušenosti z realizace programu Škola pro udržitelný život jsou inspirací pro základní i střední školy ke komunitní práci a konkrétnímu směřování a praktičnosti projektové výuky. Příklady dobré praxe byly sepsány v publikaci *Škola pro udržitelný život* s podtitulem *Škola v regionu, region ve škole* (Jičínská a kol. 2012).

VÝSADBA OBECNÍHO SADU STARÝCH ODRŮD JABLONÍ V KRÁSENSKU.
FOTO archiv Lipky

Středisko ekologické výchovy může sehrát při tvorbě regionálních učebnic důležitou roli

MARTIN KRÍŽ

Získat peníze na koordinaci, tisk a autorské honoráře není jednoduché. Střediska ekologické výchovy jsou často v psaní grantů a získávání peněz úspěšnější než školy, často právě granty a projekty tvoří podstatnou část jejich příjmů, a jsou tak v projektovém fundraisingu zběhlejší. Zároveň je výhodou, garantuje-li středisko několik takových učebnic současně, protože může zajistit spolupráci a inspiraci napříč autorskými týmy. Pokud jsou učebnice součástí většího projektu, pak se dá sjednotit administrativa a levněji vyjde i tisk. Dají se dobře sdílet kresby i fotografie, to znamená, že autor kresby vlastně tvoří zároveň pro učebnice více škol či zájmových území. Nasmloouvá-li se však větší množství zakázek (tvoří se více učebnic zároveň), pak se musí vyhlašovat výběrová řízení. Středisko je také nezávislé, není členem pedagogického sboru, má nadhled a i tato skutečnost může být brána jako výhoda. Navíc umí najmout odborníky a didaktiky, kteří na psaní učebnice mají čas, což učitelé nejsou (přesto jsem přesvědčen, že v autorském kolektivu musejí učitelé z daných škol být zastoupeni, byť třeba jen jako oponenti). Rozhodně by učebnici neměl psát jeden člověk, měl by to být tým, každá kapitola by měla mít oponenta a učebnice pak editora, který texty i metodické a didaktické postupy sladuje. Je potom výhoda střediska či někoho zvenčí, nesvázaného klasickou školní frontální výukou. Středisko tak může pomoci nasměrovat učitele do nových forem výuky, nových předmětů a projektů nebo do terénní výuky. Nicméně rozhodně by nemělo učebnici psát středisko bez zázemí školy a učitelského sboru. Učebnice je živá věc, neměla by ležet v šuplíku, ale mělo by se podle ní učit, měla by se neustále doplňovat a vylepšovat. Je ideální, když pak sama škola bude mít garanta, který za další osud učebnice převezme odpovědnost. Výhodou také je, když se tvoří společná učebnice pro více škol v regionu, pak právě středisko EV funguje jako koordinační centrum.

Spolupráce se školami při tvorbě regionálních učebnic přináší středisku ekologické výchovy zajímavé příležitosti – více se otevře škole nebo školám v místě, kde působí. Už nepůjde o anonymní instituci, do které se místní škola ani nedostane na program, protože ve středisku je narváno, ale o partnera ve vzdělávání dětí i dospělých. Je to dobrý krok k navázání další spolupráce, přípravě školních projektů, dalšího vzdělávání učitelského sboru. Učebnice se vlastně stanou regionální literaturou, středisko se jejím prostřednictvím napojí na místní komunitu, která bude vidět, že dělá něco i pro ni, že se zajímá o své okolí. A v neposlední řadě tvorba učebnice všem spoluautorům přiblíží region, v němž působí.

KAŽDÁ UČEBNICE JE JINÁ, KAŽDÁ ŠKOLA JI UCHOPÍ PODLE SVÝCH POTŘEB A CÍLŮ

Pro regionální učebnice nejsou vhodné šablony, rámcové plány, ale spíše příklady dobré praxe. Každý region je jiný, stejně jako každý pedagogický kolektiv, každá škola. Každý region je jinak veliký, jinak budou vypadat učebnice pro město, jinak pro vesnici se spádovými (příškolenými) obcemi, jinak region Sudet a jinak vnitrozemí. Každý region má jiné problémy (socioekonomické, ekologické, dopravní aj.), každý autor je na jiné didaktické úrovni, má jinak probádaný region, tíhne k jiným formám výuky a metodám pedagogické práce, cítí se být odborníkem v jiném oboru. Některá škola bude mít problém s terénní výukou, jiná se slučováním předmětů či blokovou výukou. Proto i my jsme vytvořili tři učebnice naprosto nepodobné, a přitom si myslím, velmi zajímavé a inspirativní, a to právě třeba i tím rozdílným přístupem.

UČEBNICE, KTERÉ V RÁMCÍ PROJEKTU VZNIKLY

Krajinou našeho regionu. Moravské Budějovice a okolí (Vorlíček a kol. 2011)

Regionální učebnice Bítešsko (Holánek a kol. 2011)

Okříšky a okolí (Kříž a kol. 2012)

Propojení školy s místní neziskovou organizací při regionální výuce

MARIE HORÁKOVÁ

Spolupráce školy s neziskovou organizací usnadňuje realizaci smysluplných projektů. Produkty, které ze spolupráce vzejdou, mohou využít místní samosprávy k nastartování komunitních aktivit podporujících udržitelný život v regionu. Nezisková organizace může žáky školy zapojit do praktické péče o významné krajinné prvky v regionu nebo podpořit komunitní žákovské akce finančně.

Barvínek, občanské sdružení pro mimoškolní výchovu dětí a mládeže, působí patnáct let v regionu čtyř spádových vesnic místní základní školy. A právě propojení se školou bylo jedním z motivů pro založení sdružení. Od roku 1997 se tak sdružení podařilo vydat řadu materiálů, prostřednictvím kterých se snaží především místním lidem – učitelům a rodičům žáků školy – přiblížit přírodní a kulturní dědictví, též genia loci Dražanské vrchoviny.

Hned v prvním roce svého působení Barvínek vydal ve spolupráci s místním rodákem, univerzitním profesorem Ervínem Černým-Křetinským, publikaci *Dražanskou vrchovinou*, na niž volně navazovala stejnojmenná naučná stezka s pěti informačními tabulemi rozmístěnými v blízkém i vzdálenějším okolí školy na místech přírodovědně či historicky pozoruhodných. Bývalý žák podomské školy po deseti letech, již jako student Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, navrhl a zpracoval k informačním tabulím jako svoji diplomovou práci sadu pracovních listů pro žáky. Tím zprostředkoval jejich rodičům a pedagogům mnoho námětů pro terénní výuku v okolí školy.

Výraznějším počinem v činnosti Barvíneku byl přírodovědný klub Mraveniště. Ten vznikl v roce 2000 na popud dvou středoškoláků, čerstvých absolventů Letní školy Rezekvítku, a aktivně působil až do roku 2005. Klub byl založen na paralele života mravenců a lidí: *„Mravenec a člověk! Na první pohled nemají nic společného – jen planetu, na které žijí. Zamyslíme-li se hlouběji, uvědomíme si, že mravenci se musí dobře orientovat v labyrintu chodbiček, člověk zase v labyrintu informací. Oba neustále hledají cestu. Mravenci jsou pilní, stateční a nepřetržitě spolupracují.“*

Jeho členy se stali ve většině žáci místní podomské školy a několik dětí z Vyškova a okolí. Děti se tak prostřednictvím korespondenční soutěže, společných setkání a aktivit na víkendovkách, expedicích a letních soustředěních během čtyř ročníků hlouběji seznamovali s historií a přírodními zajímavostmi rodného kraje. Cílem

jejich usilování bylo nejenom vítězství v korespondenční soutěži, ale i vzájemné poznání, spolupráce, komplexní poznávání přírody, vztahů a zákonitostí, rozvinutí dovedností samostatně tvořit a pracovat s informacemi.

Další projektem, ve kterém byla propojena činnost občanského sdružení a školy, bylo mapování regionálních studánek. Ten v podstatě v roce 2004 navázal na činnost přírodovědného klubu, protože v něm využili svoje znalosti a zkušenosti právě děti, členové klubu, kteří se za dobu jeho fungování stali středoškolskými studenty. Tito v první fázi projektu zakreslili do základních map 1 : 10 000 nejdůležitější lokality. Zdrojem informací jim byly zejména rozhovory s místními pamětníky. Druhou fází (samotné mapování, zaměření souřadnic a zaznamenání údajů do mapovacích listů) již prováděli původní vedoucí klubu, v té době již studenti vysokých škol. Vycházeli z nákresů a údajů, které vypátrali středoškoláci, doplnili je a rozšířili o informace, jež získali přímo

OTVÍRÁNÍ STUDÁNEK.

v terénu či z historických map. Evidence studánek spolu s elektronickou mapou byla uspořádána podle jednotlivých katastrálních území a byla vytvořena jako elektronická publikace na CD. Výsledky mapování byly v roce 2005 dány k dispozici místním samosprávám a do obecních knihoven.

Na základě mapování se pak rozběhla řada komunitních projektů vedoucích k dlouhodobé a do současnosti trvající systematické péči o studánky Dražanské vrchoviny.

DRNKA je občanské sdružení působí v Drnovicích u Vyškova. V roce 2007 vydalo regionální čítanku pod názvem *Je to pravda pravdoucí... pověsti z mikroregionu Dražanská vrchovina*. Její pojetí je ve školách hodno následování. Sesbírané pověsti poslali autoři Pavel Klvač a Radek Mikulka do škol v regionu, do míst, kde se pověsti tradují. Učitelky je přečetly žákům ve výtvarné výchově, kresby dětí pak autorský tým zařadil do knihy jako ilustrace. Mladé kreslíře pozvali na slavnostní vernisáž stejnojmenné výstavy spojené s křtem čítanky.

TITULNÍ STRANA PUBLIKACE *JE TO PRAVDA PRAVDOUČÍ...*
POVĚSTI Z MIKROREGIONU DRAŽANSKÁ VRCHOVINA.

Interpretace místního dědictví

TOMÁŠ RŮŽIČKA

Regionální výuka je úzce spjatá s regionem, místem, kde škola působí. Místní dědictví, zajímavosti nebo přímo poklady za našimi humny jsou tím, co stojí za to přiblížit, ať už místním, nebo návštěvníkům přicházejícím odjinud. Naš malý rybníček, který se každé jaro probouzí skřehotáním žab, křížek připomínající tažení vojsk Napoleonovy armády nebo starý mlýn, kde se ještě občas točí mlýnské kameny poháněné silou vody, to vše jsou místa, která vyprávějí svůj jedinečný příběh. Disciplíně, jež se zabývá metodami, jak nejlépe přiblížit tyto příběhy návštěvníkům, se říká interpretace.

Nejde o pouhé předání informace. Jde o způsob, jakým danou informaci podáme. Interpretace nesdíluje pouze fakta, ale snaží se vyprávět příběh, který se vztahuje k určitému tématu nebo místu. Interpretace se snaží především provokovat myšlení návštěvníka, odkrývat skutečnosti, jež nejsou na první pohled zřejmé, a působením na smysly a city vytvářet vztah k danému místu či tématu.

Ve výuce můžeme zásady interpretace využít mnoha způsoby. Naši žáci mohou začít sběrem dat a informací o zajímavostech v našem městě, obci či širším regionu. Mohou začít studováním místní kroniky, rozhovory s místními pamětníky nebo jednoduše hledáním pokladů, které naše místo skrývá. V dalším kroku pak můžeme spolu s žáky přemýšlet o způsobu, jakým některá místa a jejich příběhy přiblížit místním nebo návštěvníkům, a nakonec se můžeme pustit do realizace naší interpretace. Ta může začít vytvořením mapy místních názvů a zajímavostí a končit třeba vydáním miniprůvodce po místních příbězích. Aktivity žáků se mohou rozvinout třeba až v naučnou stezku nebo organizování divadelního představení o historii obce. Kouzlo interpretace je v její otevřenosti a kreativitě, bez které nemůže být úspěšná. Přesto, nebo snad právě proto, vyžaduje od každého respektování určitých „zlatých“ pravidel. Tak jako každá disciplína, i interpretace potřebuje, abychom ctili její zásady.

Především musíme vědět, ke komu hovoříme, kdo je naším publikem, cílovou skupinou, a jí přizpůsobit naše metody komunikace. Nemůžeme nikdy sdělit všechno, co víme, a musíme si vybírat. Musíme si ujasnit hlavní sdělení, které chceme, aby si naši posluchači z naší interpretace odnesli, a pak prezentovat pouze ty informace, jež jsou k našemu sdělení relevantní. Až pak se dostáváme k tomu nejzajímavějšímu, ale zároveň nejtěžšímu, totiž k výběru formy, jakou chceme na naše posluchače působit. Zapojuje co nejvíce smyslů, nejenom zrak. Vyprávíme poutavý příběh a oslovíme city našich posluchačů. Nesnažíme se poučovat nebo učit. Podělme se o naše nadšení pro místo, které interpretujeme, a dopřejme našim posluchačům toto nadšení sdílet.

Interpretace je báječnou příležitostí k tomu, aby si žáci sami našli v okolí to, co považují za významné a zajímavé pro ostatní. Ať již jde o místo, které patří do kulturního, historického nebo přírodního bohatství, jež máme tady, v místě, kde žijeme. Interpretace může být prostředkem, jak podpořit hrdost žáků na toto místo. Je i příležitostí pro školu, jak více působit v komunitě a jak využít místní zdroje historie a přírodních podmínek pro inspiraci žáků, místních i návštěvníků.

DOPORUČENÁ LITERATURA

CLARK, D. *Učíme se dobře rozhodovat pro budoucnost*. Horní Maršov: SEVER a Partnerství, o. p. s., 2010.

CARTER, J. *Interpretace místního dědictví: Příručka pro plánování a tvorbu prezentací místních zajímavostí*. Brno: Nadace Partnerství 2004.

PTÁČEK, L. *Příklady dobré praxe v interpretaci místního dědictví*. Slavonice: Slavonická renesanční, o. p. s., 2010.

PTÁČEK, L. *Manuál místního průvodce*. Slavonice: Slavonická renesanční, o. p. s., 2010.

KDO SE INTERPRETACÍ MÍSTNÍHO DĚDICTVÍ U NÁS ZABÝVÁ

Nadace Partnerství a Partnerství, o. p. s. (www.partnerstvi-ops.cz, Mgr. Tomáš Růžička)

Sdružení pro interpretaci místního dědictví (Grymov č. 26, 751 21 Prosenice, Ing. Ladislav Ptáček)

Slavonická renesanční společnost (www.zdrojislavonice.cz, Olga Žampová)

Muzeum v přírodě i filmový dokument

BOHUMÍR DRAGOUN

Jak reagují děti na naše muzeum v přírodě

Sdružení Villa Nova Uhřínov již takřka dvacet let buduje v Uhřínově pod Deštnou stejnojmenné archeologické muzeum v přírodě. Tento původně uzavřený projekt se v průběhu let stále více otevírá veřejnosti a jednou z cest jsou i výukové programy pro druhý stupeň základních škol a gymnázia pod názvem Okno do minulosti. Ač je to pro nás k nevíře, tak Okno do minulosti již absolvovalo takřka 50 tisíc dětí.

ARCHEOLOGICKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ VILLA NOVA UHŘÍNŮV.

FOTO Iva Rolencová

Cílem tohoto projektu je přimět děti k úvahám mimo jiné o využívání přírodních zdrojů, ekologických vazbách, životě středověké komunity a změnách, jakými za pár století lidská společnost prošla. Děti jsou velmi přísnými hodnotiteli naší práce. Areál muzea v přírodě je budován metodou archeologického experimentu, a tak se nás děti často snaží nacytat. Mnohdy nevěří fortelu zručných řemeslníků, například že lze stavět dřevěné domy bez hřebů.

S ohledem na velký a rychlý technický pokrok se nám některé věci, technologie a dovednosti zdají prastaré, přestože od jejich zániku nás mnohdy dělí jen sedm či osm desetiletí.

Veškeré naše aktivity vycházejí z regionálního kontextu, nejsou to obecné informace z učebnic, které mají hodnotu mýtu, ale informace k danému prostoru a času.

FILMOVÝ DOKUMENT, REGION A VÝUKA – SÍLA TOHOTO MÉDIA A PROBLEMATIKA JEHO UCHOPENÍ

Jako skupina vlastivědných pracovníků jsme dlouho hledali cestu, jak nejlépe oslovit veřejnost, a především žáky a studenty. Shodou okolností se k nám dostaly výsledky veřejného průzkumu, z něhož vyplývalo, že mladá generace si utváří pohled na minulost především podle filmové produkce. Dost šokující. A tak jsme se s přáteli rozhodli prezentovat regionální problematiku pomocí krátkých filmů.

Nejdříve v roce 2008 přišla na svět šestice dokumentů pod názvem *Kraj, kde se zastavil čas*. Poté další šestice dokumentů *Umělci z Orlických hor*.

Protože jsme cítili potřebu vytvořit materiál pro školy se základním pohledem na vývoj Orlických hor a podhůří, pustili jsme se do náročného projektu. Byly natočeny dva 40minutové dokumenty. Začínají pravěkem a končí neohraničeně současností. A jako u všech našich dokumentů, lze i zde spatřit jako průvodce místní obyvatele. Záměrně se vyhýbáme odborným veličinám z centrálních institucí a žádáme o pomoc lidi, které můžete běžně potkat u nás v Orlických horách na cestách: hajné, pamětníky, koňáky v lese a další. Filmy promítáme na besedách, přednáškách a v podstatě je rozdáváme zájemcům. Tak se pomalu šíří mezi lidi i do škol. Náš projekt je poměrně finančně náročný, protože využíváme kvalitní filmové studio, ale tato investice se z dlouhodobého hlediska vyplatí. Svědčí o tom i stovky rozdaných filmových nosičů.

INSPIRACE ZE ZAHRANIČÍ – MÍSTNĚ ZAKOTVENÉ UČENÍ

BLAŽENA HUŠKOVÁ

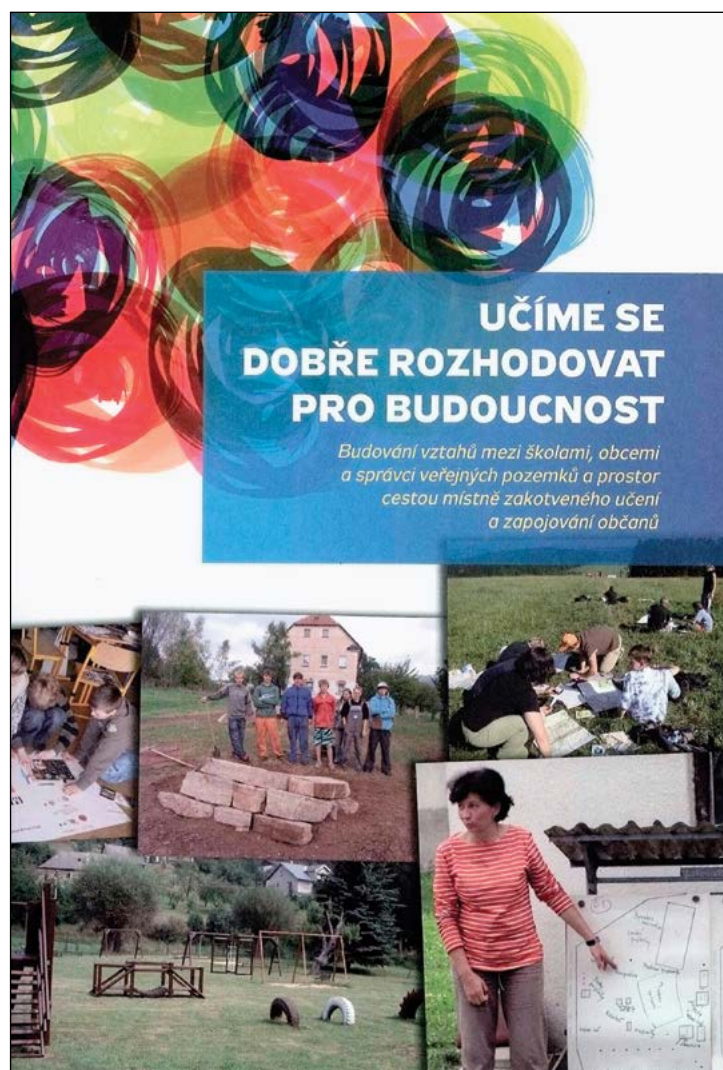
Místně zakotvené učení je způsob výuky využívající místních reálií – okolí školy, obec, region. Autoři metody místně zakotveného učení vycházeli ze svých dlouholetých zkušeností s environmentální výchovou, ochranou životního prostředí a zapojováním veřejnosti do komunitního rozvoje. Hlavním cílem místně zakotveného učení je budovat a posilovat vztah žáků k místu, kde žijí, a vybavovat je takovými znalostmi, zkušenostmi a dovednostmi, jež jim pomohou stát se aktivními, zodpovědnými občany. Propojuje školu a obec, boří zdi mezi výukou a praktickým životem, obec se stává prostorem učení a škola vysoce ceněnou institucí, která významně přispívá ke kvalitě života místních obyvatel.

Pedagog, jenž využívá metody místně zakotveného učení, je s obcí v úzkém kontaktu. Zpočátku hledá možnosti, jak pro výuku využít nabídky v místě: o vodní flóře a fauně se žáci více dozvědí během vycházky k rybníku za vsí, při dějepisu se hodí nahlédnout do obecní kroniky, hodinu češtiny lze učinit zajímavější prací s tištěným obecním zpravodajem, při výtvarné výchově dobře poslouží návštěva místní galerie.

Dalším krokem může být zapojení externistů do výuky: o ekosystému les se žáky diskutuje lesník, přednášku o historii místní židovské komunity si připraví historik z městského muzea, o chemických postupech při úpravě pitné vody ví nejvíce pracovník vodárny. Externí odborníci s praktickou zkušeností v oboru se takto zapojují do výuky, která přestává být výhradním zadáním pro školu a pedagogický sbor, ale stává se úkolem, na němž se podílí více lidí z obce či regionu.

Nejpokročilejším způsobem místně zakotveného učení je tzv. servisní učení: žáci v rámci výuky pomáhají řešit problém či naplňovat potřebu obce. Při tomto způsobu výuky dochází k rozmělnění hranic mezi jednotlivými předměty, výuka je mezioborová a výsledkem práce žáků je nejen potřebná znalost a dovednost, ale také praktický přínos pro obec. Chystá se obnova místního parku? Do práce se mohou, v souladu se školním vzdělávacím programem, zapojit žáci různých tříd a v rámci různých předmětů. Je třeba provést mapování dřevin a prověřit jejich zdravotní stav, získat informace o historii parku, zpracovat článek do obecního zpravodaje, pořídit fotodokumentaci a uveřejnit ji na obecním webu, zjistit názory uživatelů parku na umístění laviček, navrhnout skladbu rostlin pro bylinkový záhon a spočítat, kolik vody bude zapotřebí pro závlahový systém. Za pomoci pedagogů a místních odborníků se tak žáci přímo podílejí na obnově parku a výsledné dílo bude také jejich úspěchem. Současně se učí a získávají potřebné kompetence například v oblasti komunikace, týmové práce, identifikace problémů a návrhů jejich řešení, práce s médii a prezentačních dovedností.

Více než deset let nezávislého hodnocení výsledků místně zakotveného učení v USA ukazuje, že žáci dosahují lepších studijních výsledků a mají méně kázeňských problémů, učitele jejich práce více uspokojuje a méně často odcházejí ze školství, škola je vnímána jako důležitá součást obce a snáze se daří najít pro ni podporu v obci, včetně finanční. Škola přispívá ke kvalitnějšímu životu v obci po stránce ekonomické, sociální i environmentální. Žáci jsou hrdí na praktický výsledek své práce, která je současně učení, a jako sebevědomí a zodpovědní občané své obce lépe ob stojí i v okolním světě.

TITULNÍ STRANA PŘÍRUČKY O MÍSTNĚ ZAKOTVENÉM UČENÍ, JEŽ VZNIKLA V RÁMCI PROJEKTU ŠKOLA PRO UDRŽITELNÝ ŽIVOT.

DALŠÍ UŽITEČNÉ INFORMACE A TIPY

JAROSLAV BIS

Tato kapitola se věnuje tvorbě učebních materiálů na příkladu projektů OPVK 1.4 Peníze do škol, tzv. „šablon“ ve vztahu k Zákonu č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).

Jedním z výstupů projektů EU – Peníze školám, realizovaných v této době na základních i středních školách celé ČR, jsou mimo jiné i digitální učební materiály (DUM). Tyto výukové materiály musejí být následně autorem, resp. školou zveřejněny, a to hned dvěma způsoby – jako příloha monitorovací zprávy a také na webových stránkách školy, popř. na jakémkoli veřejně přístupném úložišti. Tímto aktem se autor dopouští tzv. užití díla (zveřejnění, rozmnožení, vystavení, sdělování díla veřejnosti apod.).

Pokud při tvorbě vlastního díla používáme pouze své materiály – texty, obrázky, fotografie, zvukové nahrávky, videozáznamy a další autorská díla, měli bychom si jako autoři ošetřit vlastní autorská práva. Jinými slovy, je třeba stanovit podmínky, za jakých může být s naším dílem nakládáno jinými uživateli. Vlastní zdroje ovšem velmi často nestačí, a proto nezbývá, než k tvorbě vlastních výukových materiálů využít autorských děl jiných autorů. V tomto případě musíme bezpodmínečně dodržet podmínky stanovené tzv. autorským zákonem. Zjednodušeně řečeno, musíme respektovat vůli autora, jehož dílo ve svém materiálu užíváme. Kdy tedy můžeme cizí autorská díla použít a za jakých podmínek? Obecně lze říci, že cizí autorské dílo můžeme použít v případě, kdy znám vůli autora a budu ji respektovat. Zároveň jsem povinen využít takzvaných bezúplatných zákonných licencí, nejčastěji citací. Citace se obecně dělí na:

- › **Malé** – do práva autorského nezasahuje ten, kdo cituje ve svém díle v odůvodněné míře výňatky ze zveřejněných děl jiných autorů. Pojem odůvodněná míra je naprosto nekonkrétní a vždy je potřeba posuzovat konkrétní situaci a vztah mezi dílem, ze kterého je citováno, a dílem, do kterého je citováno. V praxi to tedy znamená, že pokud budu chtít seznámit studenty s dílem Josefa Škvoreckého, mohu v rámci citace použít takovou část jeho textu, která povede k dosažení mnou stanoveného vzdělávacího cíle.
- › **Velké** – do práva autorského nezasahuje ten, kdo zařadí do svého samostatného vědeckého, kritického, odborného díla nebo do díla určeného k vyučovací účelům pro objasnění jeho obsahu drobná celá zveřejněná díla. Tato situace se pak týká např. básní z básnických sbírek, obrázků apod.

Autorský zákon však připouští možnost citací coby zákonných licencí pouze pro účely kritiky, recenzí a dále k vyučovací a vědecké účelům, to však pouze pro nekomerční užití. Zde nastává otázka, zda výukové materiály vytvořené v rámci projektu EU – Peníze školám jsou, či nejsou komerčními díly, když za jejich tvorbu dostává pedagog-tvůrce zapláceno. Dle výkladu právních zástupců MŠMT ČR není tvorba DUM považována za komerční aktivitu. Za komerční by byla považována až v okamžiku, kdy by škola měla z těchto výstupů finanční prospěch (např. je prodávala).

Další otázkou je, jak má správná citace vypadat. Zákon žádnou specifickou formu citace nepředepisuje. Říká pouze, že je potřebné uvádět název díla, pramen a autora, jsou-li tyto údaje k dispozici. Doporučuje se proto tyto údaje uvádět způsobem obvyklým v daném oboru. Pokud neexistuje žádná zvyklost, stačí tyto údaje uvést na viditelném místě jako součást citovaného díla nebo v jeho blízkosti. V případě citací textu lze citovat prostřednictvím poznámky pod čarou nebo pomocí číselné citace a seznamu citací na konci díla. Každé citované dílo musí totiž být jednoznačně identifikovatelné a dohledatelné. Pro projekty OPVK se doporučuje citovat podle normy ISO 690.

Příklady citací:

CITACE MONOGRAFIE

Autor (autoři):. Název (podnázev). Vydání, místo vydání, rok vydání. ISBN.

Anděl, J., Mareš, R.: Evropa. 1. vyd., Olomouc, 2001. ISBN 80-7182-115-2.

CITACE ČLÁNKU (PERIODIKA)

Autor. Název článku. Název zdrojové publikace. Rok vydání, ročník, číslo, citované strany. ISSN.

Kubeš, T.: Ukryté kláštery Moldavska. Lidé a Země. 2010, roč. 59, č. 01, 98–105. ISSN 0024-2896.

CITACE SBORNÍKU

Autor příspěvku: Název příspěvku. In Autor sborníku: Název sborníku. Místo vydání: vydavatelství, rok vydání, strana. ISBN.

FOUČKOVÁ, M.: Reinkarnace a hlubinná terapie. In WHITTON, J. L. a FISHER, J. Život mezi životy. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14. ISBN 80-7040-200-1.

CITACE ČLÁNKU V ELEKTRONICKÉM PERIODIKU

Autor: Název článku. Název periodika [online], rok vydání, č. vyd. URL:. ISSN.

Pacner, K. Jak zemřel Gagarin? Nová podivná verze. Neviditelný pes [online], 2010, no. 14. URL: http://neviditelnypes.lidovky.cz/historie-jak-zemrel-gagarin-nova-podivna-verze-flo-/p_zahranici.asp?c=A-100113_113050_p_zahranici_wag. ISSN 1212-673X.

Jednotlivé citace řadíme abecedně, podle jmen autorů, resp. chronologicky.

Spolehlivým pomocníkem pro tvorbu citací může být každému autorovi generátor citací (www.citace.com).

V jakých případech může autor použít díla chráněná autorským zákonem?

1. Využije-li tzv. bezúplatné zákonné licence, nejčastěji citace (viz výše), a to pouze u zveřejněných děl. Tyto citace smí autor zařadit do svého díla vědeckého, kritického, odborného nebo do díla určeného k vyučovací účelům za účelem objasnění jeho obsahu.
2. Použije-li vlastní díla, např. vlastní fotografie v prezentaci.
3. Použije-li dílo volné. Volným dílem se rozumí dílo, kterému již uplynula doba trvání majetkových práv. Majetková práva trvají po dobu života autora a 70 let po jeho smrti.
4. Použije-li dílo, které je z ochrany autorského zákona vyloučeno – zejména úřední dokumenty (např. zákony, vyhlášky), státní a městské symboly (znaky, hymny, vlajky a prapory), kroniky, politické projevy přednesené na veřejnosti (novoroční projev prezidenta, řeč přednesená při úředním jednání), výtvary tradiční lidové kultury. Seznam takových děl je obsažen v § 3 autorského zákona.
5. Použije-li dílo se souhlasem autora nebo jiného nositele autorských práv. Zákon sice nevyžaduje mít takovýto souhlas písemně, nicméně písemná forma je vždy vhodnější a průkaznější. Je nutné dodat, že souhlas autora je nutný i v případě, že poskytnutí práv k užívání je bezplatné. Licenční smlouva (souhlas autora) by měla obsahovat tyto údaje: název díla, jméno autora, rozsah práv, délka trvání smlouvy, jmenovitě komu jsou práva vyhrazena a za jakým účelem. Vždy je nejlepší poradit se s právníkem. Za určitých okolností se však obě strany ani nemusejí poznat. To platí zejména v případě využití tzv. open source galerií (otevřených galerií), kde jsou jednotlivá díla zveřejňována samotnými autory, včetně vyjádření jejich vůle týkající se dalšího užití jejich děl. Zde je pak dohoda s autorem vyjádřena pomocí PD či CC licencí.

LICENCE PD (PUBLIC DOMAIN – VOLNÉ DÍLO)

(Viz bod 3. výše uvedeného výčtu.)

LICENCE CC (CREATIVE COMMONS)

Autor díla prostřednictvím CC licencí plošně uzavírá se všemi potenciálními uživateli díla smlouvu, na základě které jim poskytuje některá svá práva k dílu a jiná si vyhrazuje. Tyto licence jsou mezinárodně srozumitelné, neboť autor vyjadřuje svoji vůli pomocí jednoduchých piktogramů (viz tabulka níže). Tyto licence umožňují vždy dílo dále šířit (i když za různých podmínek). Vyžadují naopak uvedení údajů o díle (dle vůle autora) a při šíření díla i uvedení URL odkazu na CC licenci. CC licence jsou neodvolatelné. Autorem požadované údaje musí být vždy uvedeny jako součást citovaného díla, neboť, jak již bylo řečeno, každé dílo musí být jednoznačně identifikovatelné a dohledatelné.

Největší a nejkomplexnější otevřenou galerií je Wikimedia Commons. Níže uvádíme také odkazy na další, většinou už ale specializované otevřené galerie:

- › www.commonswikimedia.org
- › www.flickr.com/creativecommons
- › www.freefoto.com
- › <http://openphoto.net>
- › <http://pdphoto.org>
- › <http://gimp-savvy.com/PHOTO-ARCHIVE>
- › <http://build.tripod.lycos.com/imagebrowser/photos>
- › www.edupics.com
- › openclipart.org
- › www.nps.gov/yell/press/images
- › www.visipix.com

Označení licence	Práva	Povinnosti	Název licence
BY	 		Uveďte autora
BY-SA	 	 	Uveďte autora – Zachovejte licenci
BY-ND		 	Uveďte autora – Nezasahujte do díla
BY-NC	 	 	Uveďte autora – Nevyužívejte komerčně
BY-NC-SA	 	 	Uveďte autora – Nevyužívejte komerčně – Zachovejte licenci
BY-NC-ND		 	Uveďte autora – Nevyužívejte komerčně – Nezasahujte do díla

PIKTOGRAMY POUŽÍVANÉ V CC LICENCÍCH. ZDROJ: GRUBER, L. TYPY CC LICENCÍ. 2012. [CIT. 19. 3. 2012]. DOSTUPNÉ Z WWW: <[HTTP://WWW.CREATIVECOMMONS.CZ/ZAKLADNI-INFORMACE-O-CC/TYPY-CC-LICENCI](http://WWW.CREATIVECOMMONS.CZ/ZAKLADNI-INFORMACE-O-CC/TYPY-CC-LICENCI)>.

Jelikož podle autorského zákona se autor nemůže vzdát svých autorských práv, ani kdyby chtěl, je vždy třeba ošetřit i vlastní autorská práva. Proto je vhodné ve všech vytvářených materiálech uvádět autora, název díla a datum jeho vzniku, popř. vyjádření vlastní autorovy vůle. Příklad: „*Materiály jsou určeny pro bezplatné používání pro potřeby výuky a vzdělávání na všech typech škol a školských zařízení. Jakékoli další využití podléhá autorskému zákonu.*“ Tuto formulaci lze uvést na konci díla, spolu se seznamem literatury, pramenů a poznámkovým aparátem.

Autorský zákon je z pohledu laika velmi nepřehledný, navíc některé pojmy v něm užití (např. odůvodněná míra) jsou těžko exaktně definovatelné a často záleží na konkrétní situaci a výkladu daného pojmu. Cílem tohoto textu je alespoň trochu tuto „mlhu“ projasnit, a usnadnit tak tvůrčí práci veškeré, nejen pedagogické veřejnosti. Na druhou stranu, budeme-li alespoň elementárně ctít práva ostatních autorů a hodnotu jejich práce, lze předpokládat, že i oni budou respektovat práva naše. A učiníme-li tak v rámci vyučovacího procesu, stane se respektování autorského práva jedním z vedlejších, avšak velmi podstatných výsledků naší pedagogické práce. Vždyť to, že zveřejněné ještě neznamena moje a že normální je nekrást, ví přece každý.

POUŽITÁ LITERATURA

Zákon ČNR č. 121/2000 Sb. ze dne 7. dubna 2000 o právu autorském. [cit. 19. 3. 2012]. Dostupný z WWW: <<http://zakony-online.cz/?s4&q4=all2>>.

DANIELISOVÁ, T. *Praktické otázky z autorského práva pro učitele*. 2011. [cit. 19. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskaskola.cz/2011/11/tereza-danielisova-prakticke-otazky-z.html>>.

EU peníze školám: *Pozor na chybný výklad komerčního díla!* 2011. [cit. 19. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskaskola.cz/2011/11/eu-penize-skolam-pozor-na-chybny-vyklad.html>>.

HAWIGER, D. „DUMky“ v EU PES a autorský zákon. 2011. [19. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskaskola.cz/2011/11/david-hawiger-dumky-v-eu-pes-autorsky.html>>.

MAPY A DATABÁZE: INFORMACE PRO REGIONÁLNÍ UČEBNICI ON-LINE

JAN TRÁVNÍČEK, JAKUB TROJAN

S tvorbou regionální učebnice souvisí řada činností, závislých na našem rozhodnutí o formě, rozsahu, autorském kolektivu, počtu výtisků apod. Postupně se nám (případně alespoň těm šťastnějším z nás) zpravidla podaří propracovat se i k vlastní tematické náplni – k odstavcům, kapitolám s obrázky, pracovním listům a dalším výstupům. V této fázi už sáhneme po odborných článcích, kronikách, komunikujeme s místními znalci a hledáme další strategie získávání informací. Tato kapitola přináší stručný přehled zdrojů, které mohou obohatit právě tuto „informačně shromažďovací“ fázi tvorby regionální učebnice. Soustředíme zde pozornost čtenáře na dynamický fenomén spojený s všeobecným rozšířením dostupného webu: na zdroje informací dostupné on-line.

Web v posledních letech, mimo řady dalších důsledků spojených s jeho vývojem, prakticky odboural časové a prostorové bariéry v přístupu k informacím. V současnosti jsme svědky doslova laviny nových map, databází a dalších volně přístupných podkladů, které představují novou příležitost (nejen) pro získání či prohloubení informací o okolí školy. Tato data jsou často zdrojem kvalitních aktualizovaných informací a mají pro vzdělávání značný potenciál, zatím poměrně málo využívaný. Na místo cesty do archivu či na úřad můžeme řadu informací získat i v teple domova. Návštěva archivu jistě stále poskytuje řadu výhod (např. rozhovor s archivářem nebo náhodná setkání s lidmi či s prameny), které web nabídnout nemůže. Nicméně je dobré o této alternativě vědět a umět ji v případě potřeby využít.

Pracovně můžeme rozlišit dva základní druhy on-line dostupných informačních zdrojů: **datové báze** (např. tabulka s vývojem počtu obyvatel v obci) a **prostorová data vyjadřovaná v mapách** (např. územní plán

ke stažení na stránkách obce), jež jsou často zpřístupněna prostřednictvím mapových serverů (viz dále). Obě zmíněné formy se často kombinují a doplňují (např. interaktivní mapový server s možností dotazování na databázi připojenou k bodům, kterou vyvoláme kliknutím myši).

Mapové servery představují specializované internetové stránky umožňující práci s mapami. Zpravidla se omezují na prosté zobrazování map s jednoduchými funkcemi (např. www.mapy.cz, <http://maps.google.com> apod.). Pokročilejší mapové servery dokáží pružně reagovat na dotazy uživatelů a umožňují tvořit např. i vlastní mapové kompozice. Na tyto vzdálené servery se připojujeme prostřednictvím webu ze svého počítače, na kterém zadáme dotaz (klikneme) a vzdálený server vybere z databáze geografických dat požadovanou informaci a zobrazí ji. Tento trend dálkového přístupu je v současnosti stále zjevnější – již prakticky není reálné shromažďovat veškerá dostupná data na disku vlastního počítače. Výhodnější strategií je stahovat pouze to, s čím právě pracujeme. Tento princip platí i v případě datovýchází jako takových (např. statistik): ani v tomto případě si nebudeme na disk ukládat statistická data z celého sčítání lidu, ale ve vzdálené databázi vyhledáme, zobrazíme, a případně i stáhneme jen to, co aktuálně potřebujeme.

Pro práci s informacemi na internetu potřebujete prakticky jen:

- › běžný stolní počítač, notebook nebo např. i tablet či moderní mobilní telefon,
- › internetový prohlížeč (např. Mozilla Firefox, Opera, Internet Explorer, Google Chrome atp.),
- › připojení k internetu (pro práci s mapovými servery obzvláště platí, že čím rychlejší připojení, tím snadnější práce),
- › motivaci a vytrvalost.

Z hlediska dovedností lze hovořit o potřebném základním povědomí o práci ve webovém prostředí. V případě databází je od uživatele vyžadována dovednost ovládat s pomocí vhodně volených klíčových slov vyhledávací nástroje. I přesto, že vyhledávání v databázích bývá intuitivní a v různých zdrojích srovnatelné, je vhodné využívat (pokud to daný zdroj nabízí) pokročilé metody vkládání vyhledávacích parametrů (např. omezovat hledané výdaje časově, prostorově či tematicky). U mapových serverů je pak vhodné naučit se ovládat základní nástroje práce s (digitální) mapou. Ovládacích prvků nebývá mnoho, jsou napříč mapovými portály obdobné a jejich vizuální identita (ikona) nám napovídá jejich funkci.

PŘÍKLADY NEJČASTĚJI VYUŽÍVANÝCH NÁSTROJŮ STYLIZOVANÝCH DO PODOBY IKON S JASNĚ PŘÍDĚLENOU FUNKCÍ; JEJICH VÝZNAM JE ANALOGICKÝ K OBDOBNÝM IKONÁM POUŽÍVANÝM NAPŘ. VE WEBOVÉM PROHLÍŽEČI NEBO V TEXTOVÉM EDITORU.

Odkazy uváděné v následujícím textu odpovídají stavu v době přípravy textu (duben 2012). Vzhledem k častým změnám ve webovém prostoru je možné, že konkrétní odkaz nepovede k dané stránce. V tomto případě využijte její dohledání prostřednictvím kvalitního vyhledávače (především Google): zadejte pouze část adresy webové stránky či jméno instituce, která daný zdroj vytváří, spravuje či zveřejňuje. Výčet je pracovně členěn na podklady vztahované primárně ke společnosti a k jevům s ní souvisejícím a na informační zdroje zaměřené především na přírodu, přírodní složky a jejich ochranu. Toto členění jistě není jediné či správné – dost možná je přímo nešťastně zvolené, protože podporuje přehnanou polaritu mezi těmito skupinami jevů (např. nelze jednoduše tvrdit, že krajina je tím „kulturnější“, čím více v ní „přírodní prvky krajiny“ ovlivnil člověk). Toto členění však respektuje dnešní zažitou praxi, na oddělování „přírody“ na straně jedné a „společnosti“ či „kultury“ na straně druhé často založenou. Při používání uvedených podkladů nezapomínejte dodržovat citační etiku, respektovat licenční podmínky a legislativní omezení vyplývající z autorského zákona, kterými se podrobně věnuje předchozí kapitola o autorském zákonu.

Data o okolí školy: společnost

Největší objem dat zveřejňuje na svých webových stránkách Český statistický úřad (ČSÚ, www.czso.cz). Základním zdrojem jsou výsledky sčítání lidu (www.scitani.cz). Jedná se o nejkomplexnější data sbíraná dle mezinárodně

jednotné metodiky, k jednomu dni a za všechny obyvatele ČR. Sčítání lidu se opakuje jednou za deset let a data s přibývajícím časem od každého sčítání zastarávají. V době vydání publikace jsou zpřístupňovány výsledky sčítání z roku 2011. Veřejná databáze ČSÚ (<http://vdb.czso.cz/vdbvo/uvod.jsp>) pokrývá data za území celé České republiky a umožňuje export dat pro práci v tabulkovém editoru, vytváření grafů nebo export mapové vizualizace v podobě kartogramu. Z hlediska informací pro konkrétní města a obce lze doporučit tzv. Městskou a obecní statistiku (<http://vdb.czso.cz/xml/mos.html>). Statistický profil libovolné obce se pak pro vás stane otázkou několika minut.

Nejznámějším příkladem mapového serveru jsou www.mapy.cz nebo <http://maps.google.cz>. Orientují se na obecně nejvíce využívané informace – např. zobrazení nalezení místa na mapě či na leteckém snímku, plánování cesty či vyhledání objektu. Na celostátní úrovni je v současnosti nejrozsáhlejším zdrojem volně dostupných prostorových dat Národní geoportál INSPIRE (<http://geoportal.gov.cz>). Obsahuje rozsáhlý datový archiv tematicky dělený do složek: životní prostředí, voda, přírodní prvky a jevy, socioekonomické prvky a jevy, doprava, správní členění a podkladová data. Fakt, že do geoportálu přispívají veřejné instituce celé České republiky (organizační složky státu, nestátní neziskové organizace, profesní asociace, města a obce, vyšší územně samosprávné celky a další), z něj činí nejrobustnější webový mapový portál v České republice. Mapovým serverem však disponuje každý kraj České republiky i většina měst (příkladem je geoportál územního plánování pro Jihomoravský kraj dostupný na <http://up.kr-jihomoravsky.cz>). Na národním geoportálu najdeme také rozcestník dalších geoportálů – včetně regionálních mapových serverů (viz obrázek níže). Regionální mapové servery mají různou úroveň zpracování a odlišný datový fond, nicméně pro potřeby regionální výuky mohou mít větší význam než data na celostátní úrovni.

NÁRODNÍ GEOPORTÁL INSPIRE. ZDROJ: [HTTP://GEOPORTAL.GOV.CZ](http://GEOPORTAL.GOV.CZ)

Zajímá-li nás vývoj krajiny (např. v okolí školy), získáte s využitím webu skutečné poklady. Česká republika má, díky příslušnosti k vojenství i správě Rakouského mocnářství, vzhledem k bohaté kartografické tradici i k enormnímu úsilí řady jednotlivců a institucí, ve světovém měřítku ojedinělý soubor volně dostupných starých map. Při hledání historických mapových podkladů lze doporučit především mapy 2. vojenského mapování (1. polovina 19. století) na serveru www.mapy.cz. Jednu z nejlepších veřejných elektronických databází historických map na světě najdete na stránkách <http://oldmaps.geolab.cz> (databáze je navíc zaměřena přímo na území České republiky). Letecké snímky z 50. let 20. století, které zobrazují stav před intenzivním nástupem kolektivizace krajiny a socializace venkova, zpřístupnil veřejnosti projekt „Národní inventarizace

kontaminovaných míst“ (mapová aplikace je dostupná na <http://kontaminace.cenia.cz>). Rozsáhlý archiv kvalitně digitalizovaných (tedy z papírových tisků skenovaných) barevných císařských otisků stabilního katastru, který detailně přibližuje naši krajinu a hospodaření v ní před téměř 200 lety, je možné prozkoumat na stránkách <http://archivnimapy.cuzk.cz>.

Data o okolí školy: příroda

Řadu konkrétních mapových vrstev najdete na již zmíněném Národním geoportálu INSPIRE. Máte-li však o téma hlubší zájem, vyplatí se zavítat na portály specializované na určité přírodní složky či jejich aspekty. Pro informace o geologii, včetně možnosti tisknout geologickou mapu, studovat sbírky virtuálního muzea či seznámit se s podrobnou dokumentací k nejzajímavějším exkurzním lokalitám na území České republiky, doporučujeme navštívit server České geologické služby (www.geology.cz). Zemědělským půdám je věnovaný projekt „GIS for Soil and Water Conservation“. Charakteristiky půdní bonity, ohrožení vodní a větrnou erozí či půdní typologie a ceny půd – to jsou jen některé vybrané dostupné informace (www.sowac-gis.cz). Potřebujete-li hydrologickou mapu, informace o rozsahu záplavového území nebo o zdrojích a kvalitě podzemních vod, navštivte stránky Výzkumného ústavu vodohospodářského TGM (<http://heis.vuv.cz>). Hledáte-li plány péče chráněných území, ověřujete-li předmět ochrany či chcete získat lokalizace a informace o památných stromech, nabízí se Ústřední seznam ochrany přírody (<http://drusop.nature.cz>). Jde o vydařený příklad propojení digitálního registru (databáze) s mapovou aplikací.

Závěr

Zmíněný výčet není ani v nejmenším vyčerpávající. Pro další inspiraci doporučujeme zmíněný rozcestník na národním geoportálu INSPIRE či číslo časopisu Vesmír (Vesmír 10/2009) věnované tematice geografických informačních systémů. Chcete-li sami zveřejnit data dalším uživatelům, můžete buď na tuto možnost myslet už při stanovení projektového rozpočtu při přípravě záměru na vytvoření regionální učebnice, nebo se můžete zapojit do již existujících projektů. Zdárným příkladem je komunitně pojatá možnost návrhu nových prvků databáze Ekomapy Ekologického institutu Veronica (www.veronica.cz/ekomapa). Uživatelé se tak stávají spoluautory databáze zobrazované na mapovém serveru. Toto přístupné a otevřené řešení, osvědčené i v jiných případech (viz projekt svobodné a komunitou uživatelů vytvářené mapy světa „Open Street Map“, dostupný na <http://openstreetmap.cz>), stírá hranice nejen mezi databází a mapou, ale především mezi svými uživateli a autory.

ZAKOTVENÍ VÝUKY S VAZBOU NA MÍSTO A REGION V RÁMCOVÝCH VZDĚLÁVACÍCH PROGRAMECH JEDNOTLIVÝCH TYPŮ ŠKOL

KATEŘINA MRÁZKOVÁ, DÁŠA ZOUHAROVÁ

Regionální učebnice by měla být živým dokumentem, který neleží ve skříni, ale pedagogovi i žákovi v praxi usnadňuje výchovně-vzdělávací proces. Jejím prostřednictvím by měla být výuka pro žáka zajímavější a smyslnější. Regionální učebnice by pro pedagoga neměla být břemenem, nýbrž pomocníkem. Jak dosáhnout toho, aby regionální učebnice získala ve sborovnách tento kredit? Jednou z cest je propojení obsahu regionální učebnice s výchovně-vzdělávací koncepcí školy, která ve školách platí, je pedagogy přijatá a respektovaná. Osnovy nastavené státem jsou v čase proměnlivé, jinak alternativní a limitované – každá kurikulární reforma nabízí

jiný prostor pro kreativitu a tvořivost pedagoga. Nyní jsou učitelé všech typů škol povinováni dostát závazkům rámcových vzdělávacích programů (RVP), respektive školních vzdělávacích programů (ŠVP). Proto jsme právě RVP jednotlivých typů škol podrobili analýze – pokusili jsme se nalézt vzdělávací oblasti či obory a průřezová témata, která přímo svými očekávanými výstupy předpokládají, že pedagog propojí výuku s regionem, s okolím školy. Nejvíce příležitostí nabízí RVP základního vzdělávání, méně RVP gymnázií. Sporadicky RVP středních odborných škol a učilišť (vzhledem k tomu, že RVP pro střední odborné školy je mnoho, nabízíme dále pro inspiraci zkušenost z jedné školy, kde se podařilo regionální výuku do vzdělávání žáků zakomponovat).

Analýza Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání

Téma regionu se do určité míry odráží také v RVP ZV. Největší vazbu v učení o místním regionu lze vidět především na prvním stupni, kde v rámci vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět je vymezen stejnojmenný vzdělávací obor. Svojí charakteristikou se tento vzdělávací obor zaměřuje na následující okruhy: Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás, Lidé a čas, Rozmanitost přírody. Všechny tyto tematické okruhy se orientují na okolí školy, domov, místní a okolní krajinu. V rámci prvního období (podle RVP ZV 1.–3. ročník) žáci vyznačí místo svého bydliště a školy na jednoduchém plánu, začlení svou obec do kraje, rozliší přírodní a umělé prvky v okolní krajině, pojmenují některé rodáky, kulturní či historické památky a interpretují pověsti a báje spjaté s místem, v němž žijí. V rámci druhého období (4.–5. ročník) žáci určí a vysvětlí polohu svého bydliště vzhledem ke krajině a státu, vyhledají typické regionální zvláštnosti přírody, osídlení, hospodářství a kultury a posoudí jejich význam z hlediska přírodního, historického, politického, správního a vlastnického, poukážou v nejbližším společenském a přírodním prostředí na změny a některé problémy a navrhnou možnosti zlepšení životního prostředí obce (města), zkoumají základní společenstva ve vybraných lokalitách regionů, zdůvodní podstatné vzájemné vztahy mezi organismy, nacházejí shody a rozdíly v přizpůsobení organismů prostředí, zhodnotí některé konkrétní činnosti člověka v přírodě a rozlišují aktivity, které mohou prostředí i zdraví člověka podporovat, nebo ho poškozovat.

Na druhém stupni je učivo o místním regionu zmíněno ve dvou vzdělávacích oblastech: Člověk a společnost a Člověk a příroda. V rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost se jedná o vzdělávací obor Výchova k občanství, kde je jedním z očekávaných výstupů: žák posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci. Učivo se zaměřuje na naši školu, naši obec, region, kraj. V rámci vzdělávací oblasti Člověk a příroda je téma místního regionu ukotveno ve vzdělávacím oboru Zeměpis. V tematickém okruhu Česká republika se učivo zaměřuje přímo na místní region, jeho vymezení a lokalizaci, vztahy k okolním regionům, fyzickogeografické a socioekonomické charakteristiky, vymezení specifík regionu a možnosti jeho dalšího rozvoje. Téma místního regionu, respektive místní krajiny, se dále objevuje v tematickém okruhu Terénní výuka. Zde jsou zdůrazňována cvičení a pozorování terénu místní krajiny a geografické exkurze.

Významné postavení má téma místního regionu v průřezovém tématu Environmentální výchova. V rámci jednotlivých tematických okruhů je téma místního regionu spojeno s různými environmentálními problémy, jako jsou změny okolní krajiny vlivem člověka, význam a způsoby získávání a využívání přírodních zdrojů v okolí, zajišťování ochrany životního prostředí v obci nebo řešení aktuálního lokálního ekologického problému.

Analýza Rámcového vzdělávacího programu gymnázií

Zatímco výuka na základní škole je podle RVP ZV orientována na region, okolí bydliště a místní krajinu, v RVP G je místní region zmíněn pouze ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda, konkrétně potom ve vzdělávacích oborech Geografie a Geologie. Celé pojetí této vzdělávací oblasti vychází z přírodovědného poznání, z pochopení a využívání přírodních zákonitostí, a to v mnohem vyšší míře, než tomu bylo na základní škole. V rámci Geografie se téma místního regionu objevuje ve třech tematických okruzích. V rámci okruhu Přírodní prostředí je region zmiňován v učivu o systému fyzickogeografické sféry na regionální i planetární úrovni. V rámci okruhu Životní prostředí je jedním z očekávaných výstupů, že žák zhodnotí některá rizika působení přírodních a společenských faktorů na životní prostředí na lokální, regionální a globální úrovni. Největší prostor je regionu věnován v tematickém okruhu Regiony. Mezi očekávané výstupy patří, že žák vymezí místní region (podle bydli-

ště, školy) na mapě podle zvolených kritérií, zhodnotí přírodní, hospodářské a kulturní poměry mikroregionu a jeho vazby k vyšším územním celkům a regionům. V rámci učiva je věnována pozornost možnostem rozvoje mikroregionu a strategickému a územnímu plánování.

Vzdělávací obor Geologie se problematikou místního regionu zabývá v tematických celcích Voda a Člověk a anorganická příroda. K očekávaným výstupům patří, že žák hodnotí využitelnost různých druhů vod a posoudí možné způsoby efektivního hospodaření s vodou v příslušném regionu, určí základní vlastnosti vzorku půdního profilu a navrhne využitelnost a způsob efektivního hospodaření s půdou v daném regionu, posoudí význam i ekologickou únosnost těžby a zpracovatelských technologií a vyhodnotí bezpečnost ukládání odpadů a efektivitu využívání druhotných surovin v regionu.

Průřezové téma Environmentální výchova se zabývá tematikou regionu pouze v rámci tematického okruhu Životní prostředí regionu a České republiky – S kterými problémy z hlediska životního prostředí se ČR a region nejvíce potýká.

Rámcový vzdělávací program základního vzdělání – výtah

1. stupeň

Vzdělávací oblast	Vzdělávací obor	Tematický okruh	Očekávané výstupy Žák:	Učivo
Člověk a jeho svět	Člověk a jeho svět	Místo, kde žijeme (žáci se učí na základě poznávání nejbližšího okolí; důraz je kladen na praktické pozorování místních a regionálních skutečností a na utváření přímých zkušeností žáků; různé činnosti a úkoly by měly přirozeným způsobem probudit v žácích kladný vztah k místu jejich bydliště)	<p>1. období</p> <ul style="list-style-type: none"> › vyznačí v jednoduchém plánu místo svého bydliště a školy, cestu na určité místo a rozliší možná nebezpečí v nejbližším okolí, › pozoruje a popíše změny v nejbližším okolí, v obci (městě), › rozliší přírodní a umělé prvky v okolní krajině a vyjádří různými způsoby její estetické hodnoty a rozmanitosti. <p>2. období</p> <ul style="list-style-type: none"> › určí a vysvětlí polohu svého bydliště nebo pobytu vzhledem ke krajině a státu, › vyhledá typické regionální zvláštnosti přírody, osídlení, hospodářství a kultury a posoudí jejich význam z hlediska přírodního, historického, politického, správního a vlastnického. 	<p>Obec (město), místní krajina – její části, poloha v krajině, minulost a současnost obce, význačné budovy, dopravní síť</p> <p>Okolní krajina (místní oblast, region) – zemský povrch a jeho tvary, vodstvo na pevnině, rozšíření půd, rostlinstva a živočichů, vliv krajiny na život lidí, působení lidí na krajinu a životní prostředí</p>
		Lidé kolem nás	<p>2. období</p> <ul style="list-style-type: none"> › poukáže v nejbližším společenském a přírodním prostředí na změny a některé problémy a navrhne možnosti zlepšení životního prostředí obce (města). 	

Vzdělávací oblast	Vzdělávací obor	Tematický okruh	Očekávané výstupy Žák:	Učivo
Člověk a jeho svět	Člověk a jeho svět	Lidé a čas (podstatou tematického okruhu je vyvolat u žáků zájem o minulost, o kulturní bohatství regionu i celé země. Proto je důležité, aby žáci mohli samostatně vyhledávat, získávat a zkoumat informace z dostupných zdrojů, především od lidí v nejbližším okolí, aby mohli společně navštěvovat památky, sbírky regionálních i specializovaných muzeí, veřejnou knihovnu apod.)	1. období › pojmenuje některé rodáky, kulturní či historické památky, významné události v místním regionu, interpretuje některé pověsti nebo báje spjaté s místem, kde žije.	Regionální památky – péče o památky, lidé a obory zkoumající minulost Báje, mýty, pověsti – minulosti kraje, předků, domov, vlast, rodný kraj
		Rozmanitost přírody (na základě praktického pozorování okolní krajiny a dalších informací se žáci učí hledat důkazy o proměnách přírody, učí se využívat a hodnotit svá pozorování a záznamy, sledovat vliv lidské společnosti na přírodu, hledat možnosti, jak ve svém věku přispět k ochraně přírody, zlepšení životního prostředí a k trvale udržitelnému rozvoji)	1. období › pozoruje, popíše a porovná viditelné proměny v přírodě v jednotlivých ročních obdobích, › roztřídí některé přírodniny podle nápadných určujících znaků, uvede příklady výskytu organismů ve známé lokalitě. 2. období › zkoumá základní společenstva ve vybraných lokalitách regionů, zdůvodní podstatné vzájemné vztahy mezi organismy a nachází shody a rozdíly v přizpůsobení organismů prostředí, › zhodnotí některé konkrétní činnosti člověka v přírodě a rozlišuje aktivity, které mohou prostředí i zdraví člověka podporovat nebo poškozovat.	

2. stupeň

Vzdělávací oblast	Vzdělávací obor	Tematický okruh	Očekávané výstupy Žák:	Učivo
Člověk a jeho svět	Výchova k občanství	Člověk ve společnosti	<ul style="list-style-type: none"> posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci. 	<p>Naše škola – život ve škole, práva a povinnosti žáků, význam a činnost žákovské samosprávy, společná pravidla a normy, vklad vzdělání pro život</p> <p>Naše obec, region, kraj – důležité instituce, zajímavá a památná místa, významní rodáci, místní tradice, ochrana kulturních památek, přírodních objektů a majetku</p>
Člověk a příroda	Zeměpis	Česká republika	<ul style="list-style-type: none"> vymezí a lokalizuje místní oblast (region) podle bydliště nebo školy, hodnotí na přiměřené úrovni přírodní, hospodářské a kulturní poměry místního regionu, možnosti dalšího rozvoje, přiměřeně analyzuje vazby místního regionu k vyšším územním celkům. 	<p>Místní region – zeměpisná poloha, kritéria pro vymezení místního regionu, vztahy k okolním regionům, základní přírodní a socioekonomické charakteristiky s důrazem na specifika regionu důležitá pro jeho další rozvoj (potenciál x bariéry)</p>
		Terénní geografická výuka, praxe a aplikace		Cvičení a pozorování v terénu místní krajiny, geografické exkurze

Průřezové téma	Tematické okruhy
Environmentální výchova (přínos k rozvoji osobnosti žáka: umožňuje pochopení souvislostí mezi lokálními a globálními problémy a vlastní odpovědnosti ve vztazích k prostředí, napomáhá rozvíjení spolupráce v péči o životní prostředí na místní, regionální, evropské i mezinárodní úrovni)	<p>Ekosystémy – les (les v našem prostředí), pole (změny okolní krajiny vlivem člověka), lidské sídlo – město – vesnice (umělý ekosystém, jeho funkce a vztahy k okolí, aplikace na místní podmínky)</p> <p>Základní podmínky života na zemi – energie (místní podmínky), přírodní zdroje (význam a způsoby získávání a využívání přírodních zdrojů v okolí)</p> <p>Vztah člověka k prostředí – naše obec (zajišťování ochrany životního prostředí v obci), aktuální (lokální) ekologický problém</p>

Rámcový vzdělávací program gymnázií – výtah

Vzdělávací oblast	Vzdělávací obor	Tematický okruh	Očekávané výstupy Žák:	Učivo
Člověk a příroda	Geografie	Přírodní prostředí		Systém fyzickogeografické sféry na planetární a regionální úrovni
		Životní prostředí	<ul style="list-style-type: none"> zhodnotí některá rizika působení přírodních a společenských faktorů na životní prostředí v lokální, regionální a globální úrovni. 	
		Regiony	<ul style="list-style-type: none"> vymezí místní region (podle bydliště, školy) na mapě podle zvolených kritérií, zhodnotí přírodní, hospodářské a kulturní poměry mikroregionu a jeho vazby k vyšším územním celkům a regionům. 	Místní region – možnosti rozvoje mikroregionu, strategické a územní plánování
	Geologie	Voda	<ul style="list-style-type: none"> zhodnotí využitelnost různých druhů vod a posoudí možné způsoby efektivního hospodaření s vodou v příslušném regionu. 	
		Člověk a anorganická příroda	<ul style="list-style-type: none"> určí základní vlastnosti vzorku půdního profilu a navrhne využitelnost a způsob efektivního hospodaření s půdou v daném regionu, posoudí význam i ekologickou únosnost těžby a zpracovatelských technologií v daném regionu, vyhodnotí bezpečnost ukládání odpadů a efektivitu využívání druhotných surovin v daném regionu. 	

Průřezové téma	Tematické okruhy
Environmentální výchova	<p>V oblasti postojů a hodnot má průřezové téma žákovi pomoci vnímat místo, ve kterém žije, a změny, jež v něm probíhají, a cítit zodpovědnost za jeho další vývoj, a to nejen z hlediska životního prostředí.</p> <p>V oblasti vědomostí, dovedností a schopností má průřezové téma žákovi pomoci znát z vlastní zkušenosti přírodní a kulturní hodnoty ve svém okolí, uvažovat o nich v souvislostech a chápat příčiny a následky jejich poškozování.</p> <p>Životní prostředí regionu a České republiky – S kterými problémy z hlediska životního prostředí se ČR a region nejvíce potýká</p>

Příklad uchopení regionu ze Střední školy MESIT, o. p. s.

IRENA POŘÍZKOVÁ

Praktická škola jednoletá

Vzdělávací obsah vzdělávacího okruhu Společenskovědní základy je v RVP rozdělen do čtyř tematických celků – jeden má název Místo, kde žijeme. Žáci se učí na základě poznávání nejbližšího okolí chápat organizaci života v rodině a obci. Je kladen důraz na praktické poznávání místních a regionálních zvyklostí, na přímé utváření zkušeností žáků.

VÝSLEDKY VZDĚLÁVÁNÍ:

- › žák zvládá orientaci v okolí bydliště,
- › žák zná důležitá místa ve městě, obci.

Tento obor je určen pro žáky s těžkým stupněm mentálního postižení, postižení s více vadami a autismem.

Klasické tříleté učební obory: Obráběč kovů, Elektrikář

V RVP těchto oborů jsem zmínku o regionu, místě, kde žáci žijí, nenašla. Žáci tříletých učebních oborů mají výuku rozdělenou na sudý a lichý týden, hodně hodin je věnováno odbornému výcviku a výuce odborných předmětů. Přesto se na naší škole podařilo zařadit regionální výuku do ŠVP těchto oborů alespoň částečně.

Všichni žáci tříletých i čtyřletých oborů denního studia mají v prvním ročníku povinný předmět Ekologie. Vyžadovat po budoucích soustružnících a elektrikářích biflování definic ekologických pojmů by asi bylo trochu nesmyslné a trápili by se žáci i učitel. Zvolili jsme tedy formu projektové výuky, kdy žáci samostatně vyhledávají informace na internetu a v odborné literatuře, vypracovávají ve skupinách pracovní listy a pracují v terénu blízko školy – v evropsky významné lokalitě Rochus. Tak se seznamují se základními ekologickými pojmy, působením člověka na krajinu, ochranou životního prostředí, ale také s historií a tradicemi přímo v regionu, v němž žijí. Pohybují se v terénu, komunikují spolu a prezentují své výsledky před spolužáky ve třídě. Diskutují o environmentálních problémech a navrhuji řešení daných problémů z regionu. Taková výuka je příjemnější pro všechny zúčastněné.

Učivo ekologie prvních ročníků tříletého a čtyřletého denního studia všech oborů na naší škole je rozděleno do tří tematických celků: Základy biologie, Ekologie, Člověk a životní prostředí. K posledním dvěma uvádím učivo a výsledek vzdělávání:

1. Základní ekologické pojmy – žák vysvětlí základní ekologické pojmy.
2. Vztahy mezi organismy – žák charakterizuje základní vztahy mezi organismy ve společenstvu.
3. Potravní řetězec – žák uvede příklad potravního řetězce.
4. Typy krajiny – žák charakterizuje typy krajiny a její využívání člověkem.
5. Vzájemné vztahy mezi člověkem a životním prostředím – žák popíše historii vzájemného ovlivňování člověka a přírody v regionu, kde žije.
6. Dopady činností člověka na životní prostředí – žák hodnotí vliv činností člověka na jednotlivé složky životního prostředí v regionu, kde žije.
7. Ochrana přírody a krajiny – žák uvede příklady chráněných území svého regionu.
8. Odpovědnost jedince za ochranu přírody a životního prostředí – žák zdůvodní odpovědnost každého jedince za ochranu přírody, krajiny a životního prostředí, na příkladech z občanského života a odborné praxe navrhne řešení vybraného environmentálního problému.

Dále je v naší střední škole vyučováno nástavbové studium pro dospělé žáky, kteří již obdrželi výuční list. V tomto studiu se již žádné učivo s vazbou na region nevyučuje.

LITERATURA

SEZNAM VYDANÝCH REGIONÁLNÍCH UČENIC A VÝSTUPŮ REGIONÁLNÍ VÝUKY

Uvádíme přehled regionálních učebnic a zajímavých výstupů regionální výuky, které se nám podařilo shromáždit v Knihovně Aleše Záveského k 31. květnu 2012 (Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání, pracoviště Kamenná, Kamenná 20, Brno, www.lipka.cz/kamenna). Učebnice jsou zájemcům k dispozici k nahlédnutí po dohodě se zaměstnanci Kamenné. Sbírka je průběžně doplňována o další tituly.

BARTOŠEK, A. – JORDÁN, R. *Velkoopatovicko. Učebnice pro základní školy*. Velké Opatovice: ZŠ Velké Opatovice 1999.

BEZOUŠKOVÁ, J. *Region v environmentální výchově na 1. stupni základní školy. Diplomová práce*.

Brno: Masarykova univerzita v Brně 2009.

BOREK, P. a kol. *Rudice. Regionální vlastivědná čítanka pro základní školy*. Rudice: ZŠ Rudice 1997.

BRETŠNAJDR, A. a kol. *Lysice a okolí, učebnice pro základní školy. Příroda, lidé, hospodářství, historie*.

Lysice: ZŠ Lysice 1999.

ČERNÝ-KŘETÍNSKÝ, E. – ZOUHAROVÁ, D. *Drahanskou vrchovinou*. Podomí: Barvínek 1998.

DOSTÁL, L. *Kunštát domov můj* [CD]. Kunštát: CK LADOS 1994.

DOSTÁL, L. *Čítanka vlastivědy Kunštátska pro žáky základní školy*. Blansko: Školský úřad Blansko 1995.

DOSTÁL, L. *Prvouka. Město, obce a okolí pro 3. ročník základní škol*. Blansko: Školský úřad Blansko 1995.

FAJFROVÁ, M. *Jedovnice a okolí. Regionální učebnice vlastivědy*. Olomučany: ZŠ Jedovnice 2001.

FEŘTEKOVÁ, J. (ed.) *Kapličky, zvoničky a křížky v okolí Jankova 2*. Jankov: ZŠ Jankov 2002.

FEŘTEKOVÁ, J. (ed.) *Kapličky, zvoničky a křížky v okolí Jankova 3*. Jankov: ZŠ Jankov 2003.

FEŘTEKOVÁ, J. (ed.) *Kapličky, zvoničky a křížky v okolí Jankova 4*. Jankov: ZŠ Jankov 2004.

GRIC, J. *Ostrov u Macochy. Příroda a lidé. Regionální učebnice a čítanka pro základní školy*. Blansko: ZŠ Ostrov u Macochy 2001.

GOTTVALD, J. – ZOUHAROVÁ, D. *Čtení v krajině Drahanské Vrchoviny. Pracovní listy. Diplomová práce*.

Brno: Masarykova univerzita v Brně 2008.

GOTTVALD, J. – ZOUHAROVÁ, D. *Pracovní listy k naučné stezce Barvíňku. Pro školy i rodiče s dětmi*.

Podomí: Barvínek 2009.

HLAVÁČEK, B. a kol. *Sloupsko. Učebnice pro ZŠ. Příroda, lidé, hospodářství, historie*. Sloup 1999.

HOLÁNEK, P. a kol. *Příroda Velké Bíteše a okolí* [pexeso]. Velká Bíteš: ZŠ Velká Bíteš 2007.

HOLÁNEK, P. – KÁŇA, V. *Minerály Velké Bíteše a okolí* [pexeso]. Velká Bíteš: ZŠ Velká Bíteš 2009.

HOLÁNEK, P. a kol. *Metodika Regionální učebnice Bítešsko*. Brno: Chaloupky, o. p. s., 2011.

HOLÁNEK, P. a kol. *Regionální učebnice Bítešsko*. Brno: Chaloupky, o. p. s., 2011.

JIČÍNSKÁ, Z. *Studánky v okolí obce Olšany*. Olšany: Obecní úřad Olšany 2008.

KALASOVÁ, M. – VAŠÍČKOVÁ, M. *Prvouka město Rájec-Jestřebí a okolí. Manerov, Pavlovice, Kozlany, Bohaté Málkovice, Kučerov, Hlubočany, Lysovice, Rostěnice-Zvonovice, Kojátky, Nové Hvězdlice, Dražovice, Tučapy. Regionální učebnice pro základní školy*. Rájec-Jestřebí: ZŠ Rájec-Jestřebí 1997.

Ke kořenům aneb čtème, pišme a vzpomínejme... Pardubice: ZŠ Čeperka 2009.

- KLVAČ, P. – MIKULKA, R. *Je to pravda pravdoucí... pověsti z mikroregionu Dražanská vrchovina*. Drnovice: Drnka 2006.
- KLVAČ, P. (ed.) *Pospolitosti nikdy dosti*. Drnovice: Drnka 2010.
- KROJZLOVÁ, H. (ed.) *Mikroregionální školství Kyjovska 1*. Kyjov: ZŠ J. A. Komenského 2005.
- Doplněno o:
- › FIALA, K. (ed.) *Čítanka pro všechny, co rádi čtou*. Kyjov: ZŠ J. A. Komenského 1999.
 - › KROJZLOVÁ, H. (ed.) *Mikroregionální školství Kyjovska 1. Pracovní listy. Obrazová příloha*. Kyjov: ZŠ J. A. Komenského 2005.
 - › KROJZLOVÁ, H. (ed.) *Mikroregionální školství Kyjovska 1. Pracovní listy. Správné řešení*. Kyjov: ZŠ J. A. Komenského 2005.
 - › *Kyjov a okolí. Fotografie 73–96*. Kyjov: ZŠ J. A. Komenského 2009.
- KŘÍŽ, M. (ed.) *Okříšky a okolí. Metodika k regionální učebnici. Kněžice: Chaloupky, o. p. s., 2012.*
- KŘÍŽ, M. (ed.) *Okříšky a okolí. Regionální učebnice pro II. stupeň ZŠ. Kněžice: Chaloupky, o. p. s., 2012.*
- KUNCOVÁ, J. a kol. *Jaroměřice nad Rokytnou. Místní části a spádové obce. Pracovní listy k regionální učebnici*. Jaroměřice nad Rokytnou: ZŠ Otokara Březiny 2011.
- KUNCOVÁ, J. a kol. *Jaroměřice nad Rokytnou. Místní části a spádové obce. Regionální učebnice*. Jaroměřice nad Rokytnou: ZŠ Otokara Březiny 2011.
- KÜHNLOVÁ, H. *Tady jsem doma aneb Poznej dobře svoje bydliště*. Praha: Nakladatelství MOBY DICK, s. r. o., 1998.
- KÜHNLOVÁ, H. *Život v našem regionu. Pracovní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus 2007.
- MAJEROVÁ, I. *Naše Tvarožná. Regionální učebnice vlastivědy a přírodovědy*. Brno: Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání 2008.
- MARTINÍK, A. a kol. *Hádecké lesy – Průvodce naučně-vzdělávací trasou*. Brno: Rezekvítek 2009.
- MARTINKOVÁ, D. (ed.) *Bohdalice a okolí*. Bohdalice: ZŠ a MŠ Bohdalice, p. o., 2008.
- MARTIŠKO, J. *Přírodní parky Jihomoravského kraje*. Brno: Jihomoravský kraj 2007.
- Můj region. Sborník námětů pro práci s regionální tematikou žáků základní školy v Kravsku 2009–2010*. Znojmo: ZŠ Kravsko 2010.
- Nápadník. Praktické rady nejen pro tvorbu regionálních učebnic*. Hradec nad Mor.-Žimrovic: ZŠ Hradec nad Mor.-Žimrovic 2011.
- Nepomuk*. [Kalendář]. Nepomuk: Obecní úřad v Nepomuku u Rožmitálu pod Třemešínem 1998.
- NEŠPOROVÁ, J. *Sbírka minerálů I*. [Pexeso]. Brno: Gymnázium Intergra, s. r. o., 2010.
- OCHMANSKÝ, V. *Okres Blansko. Regionální učebnice zeměpisu pro 2. stupeň základních škol a nižší ročníky gymnázií*. Knínice u Boskovic: ZŠ Knínice u Boskovic 1997.
- PAKOSTA, P. – PONÍŽILOVÁ, B. *Procházka Brnem: troška historie Brna hrou*. Brno: Rezekvítek 2001.
- PELÁNOVÁ, V. a kol. *Dopis se známkou srdce aneb Neobyčejně obyčejní lidé*. Jaroměřice nad Rokytnou: Městské kulturní středisko Jaroměřice nad Rokytnou, městská knihovna 2006.
- PERNICOVÁ, P. a kol. *Proměny Rousínovska, životního prostředí, osobností žáků a pedagogů*. Rousínov: Základní škola Rousínov 2009.
- PEŠA, Z. *Čítanka vlastivědy Olešnicka pro žáky základní školy*. Olešnice: ZŠ Olešnice 1994.
- PEŠA, Z. *Prvouka pro 3. ročník ZŠ v Olešnici. Obec a okolí*. Olešnice: ZŠ Olešnice 1994.
- PEŠA, Z. *Školní vlastivědné putování. Poznej svůj kraj. Pro žáky ZŠ v Olešnici*. Olešnice: ZŠ Olešnice 1994.

- PEŠA, Z. *Čítanka vlastivědy Olešnicka*. Olešnice: Městský úřad Olešnice 2000.
- PEŠA, Z. *Prvouka Olešnice a okolí. Pro 3. ročník základní školy v Olešnici*. Olešnice: Městský úřad Olešnice 2000.
- PEŠA, Z. *Mikroregion Olešnicko*. Olešnice: Dobrovolný svazek obcí mikroregionu Olešnicko a město Olešnice 2005.
- PETR, J. *Prvouka na škole venkovské*. Velká Čermná nad Orlicí: Josef Smrtka 1914.
- Podomí* [kalendář]. Podomí: Obec Podomí a ZŠ Podomí 2011.
- Pověsti z našeho kraje slovem i obrazem*. Hradec nad Mor.-Žimrovice: ZŠ Hradec nad Mor.-Žimrovice 2009.
- Projekt Zahrada poznání a hry po roce*. Hradec nad Mor.-Žimrovice: ZŠ Hradec nad Mor.-Žimrovice 2005.
- ŠEFČÍKOVÁ, A. *Toulky historií regionu naší školy. Regionální učebnice vlastivědy Kravsko, Plenkovice, Hluboré Mašůvky, Mramotice, Kasárna, Žerůtky, Obramkostel, Vranovská věž, Hostěrádky, Pavlice*. Kravsko: ZŠ a MŠ Kravsko 2011.
- Školní zahrada ZŠ Žimrovice. Malý manuál velkých proměn*. Hradec nad Mor.-Žimrovice: ZŠ Hradec nad Mor.-Žimrovice 2006.
- ŠROM, D. a kol. *Perla Slezska – Hradec nad Moravicí a jeho okolí. Regionální učebnice pro ZŠ*. Hradec n. M. Žimrovice: ZŠ Hradec n. M.-Žimrovice 2009. Dostupné z WWW: <http://www.zsimrovice.cz/21-perla-slezska>.
- ŠROM, D. a kol. *Perla Slezska. Procházka krajem, který vás vezme za srdce* [stolní hra]. Hradec n. M.-Žimrovice: ZŠ Hradec n. M.-Žimrovice 2009.
- ŠROM, D. – ŠROMOVÁ, A. *Ke kořenům aneb Tradice a zvyky nejen z Opavského Slezska*. Hradec n. M.-Žimrovice: Základní škola a Mateřská škola Žimrovice 2012.
- VÁVRNOVÁ, K. – MIHÁLIKOVÁ, N. – SVOBODA, J. *Trutnovem na vlastní kůži. Průvodce okolím Trutnova pro malé přírodovědce, jejich rodiče a psy*. Trutnov: TNVK 2011.
- VENCÁLEK, J. a kol. *Valašsko. Geografie místního regionu pro základní školy*. Český Těšín: Olza, spol. s r. o., 1993.
- VENCÁLEK, J. a kol. *Severní Morava a České Slezsko. Geografie místního regionu pro základní školy*. Český Těšín: Olza, spol. s r. o., 1995.
- VENCÁLEK, J. a kol. *Haná a Horní Pomoraví. Geografie místního regionu pro základní školy*. Český Těšín: Olza, spol. s r. o., 1997.
- VENCÁLEK, J. a kol. *Slovácko. Geografie místního regionu pro základní školy*. Český Těšín: Olza, spol. s r. o., 1999.
- VORLÍČEK, J. (ed.) *Krajinou našeho regionu. Moravské Budějovice a okolí: Metodika k poznávání místního regionu nejen pro gymnázia*. Kněžice: Chaloupky, o. p. s., 2011.
- VYKYDALOVÁ, M. *Letovice a okolí pro žáky základní školy. I. Díl*. Letovice: ZŠ Letovice 1996.
- Zahrada poznání a hry II*. Hradec nad Mor.-Žimrovice: ZŠ Hradec nad Mor.-Žimrovice 2006.
- ZOUHAROVÁ, D. a kol. *Regionální portfolio. ZŠ a MŠ Podomí a ZŠ Lipovec, ZŠ a MŠ Ostrov u Macochy a ZŠ Sloup*. Podomí: ZŠ Podomí 2009.
- ZŠ Tvarožná* [kalendář]. Tvarožná: ZŠ Tvarožná 2011.

DALŠÍ POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE

- BIČÍK, I. – KUPKOVÁ, L. Dlouhodobé změny využití krajiny Česka: Metody, výsledky problémy výzkumu. In: *Historická geografie*. 2005, roč. 33, č. 1., s. 346–365.
- BUKÁČEK, M. *Poznejme Vysočinu nástroji GIS*. Nové město na Moravě: Gymnázium Vincence Makovského 2011. [cit. 20. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://gynome.nmm.cz/gisvysociny/>>.
- BUREŠOVÁ, K. a kol. *Učíme se v zahradě*. Kněžice: Chaloupky, o. p. s., 2007.
- CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, s. r. o., 2005.
- CÍLEK, V. – LOŽEK, V. a kol. *Obraz krajiny. Pohled ze středních Čech*. Praha: Dokořán 2011.
- ČERNÝ-KŘETÍNSKÝ, E. *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 1992.
- DANIELISOVÁ, T. *Praktické otázky z autorského práva pro učitele*. 2011. [cit. 19. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskaskola.cz/2011/11/tereza-danielisova-prakticke-otazky-z.html>>.
- DAVID, K. *Jak vyučovati zeměpisu s oporou nových čítanek. Část 1*. Velké Meziříčí: Nakladatelství A. Šaška 1904.
- DAY, CH. *Duch a místo: uzdravování našeho prostředí, uzdravující prostředí*. Brno: Era 2004.
- EU peníze školám: Pozor na chybný výklad komerčního díla! 2011. [cit. 19. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskaskola.cz/2011/11/eu-penize-skolam-pozor-na-chybny-vykklad.html>>.
- FORMAN, R. T. T. – GORDON, M. *Krajinná ekologie*. Praha: Academia 1993.
- GIS do škol. Průvodce učitele geografickým informačním systémem na základních a středních školách*. [cit. 20. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://gisdoskol.fp.tul.cz/>>.
- GIS ve škole*. [cit. 20. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://radyne.fpe.zcu.cz/web/skola/index.htm>>.
- FRIČOVÁ, H. – KÜHNEL, K. Regionální geografie, její didaktické ztvárnění a význam pro všeobecné vzdělání 1.–3. In: *PVŠ*. 1983, roč. 34, č. 10, s. 387–391.
- GRUBER, L. *Typy CC licencí*. 2012. [cit. 19. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.creativecommons.cz/zakladni-informace-o-cc/typy-cc-licenci>>.
- HAWIGER, D. „DUMky“ v EU PES a autorský zákon. 2011. [19. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskaskola.cz/2011/11/david-hawiger-dumky-v-eu-pes-autorsky.html>>.
- HERLING-GRUDZIŃSKI, G. *Benátský portrét a jiné prózy*. Praha: Academia 2004.
- HOFMANN, E. *Regionální princip ve vyučování zeměpisu na základní škole. Disertační práce*. Brno: Masarykova univerzita v Brně 1991.
- HOFMANN, E. *Integrované terénní vyučování*. Brno: Paido 2003.
- HORKÁ, P. *Krabice plná vody*. Brno: Rezekvítek 1995.
- HRÁDEK, M. Geologické a geomorfologické podmínky zaniklé vsi. In: BELCREDI, L. *Bystřec: O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi Bystřec 1975–2005*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost 2006.
- CHROMÝ, P. Region a regionalismus. In: *Geografické rozhledy*. 2009/2010, roč. 19, č. 1, s. 2–5.
- CHROMÝ, P. Region a regionalismus. In: *Geografické rozhledy*. 2009/2010, roč. 19, č. 4, s. 2–5.
- CHROMÝ, P. Nezodpovězené otázky regionální geografie. In: *Geografické rozhledy*. 2009/2010, roč. 19, č. 4, s. 10–11.

- JIČÍNSKÁ, Z. (ed.) *Škola pro udržitelný život*. Brno: Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání 2012.
- KUČERA, Z. Jak vnímáme krajinu a její paměť. Genius loci. In: *Geografické rozhledy*. 2008/2009, roč. 18, č. 4, s. 6–7.
- KOŠTÁLOVÁ, H. a kol. *Školní vzdělávací program krok za krokem*. Praha: Verlag Dashöfer 2006.
- KRATOCHVÍL, Z. *Filozofie živé přírody*. Praha: nakl. Herrmann a synové 1994.
- KÜHNLOVÁ, H. a kol. *Zeměpis pro 6. ročník základní školy*. Praha: SPN 1985.
- LINDNER, G. A. Didaktický materialismus a koncentrace vyučování. In: *Pedagogium. Měsíčník pro zájmy výchovatelské*. 1880, roč. II., č. 4, s. 146–148.
- MAJEROVÁ, I. *Naše Tvarožná. Regionální učebnice vlastivědy a přírodovědy*. Brno: Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání 2008.
- MAŇÁK, J. – ŠVEC, V. *Výukové metody*. Brno: Paido 2003.
- MATOUŠEK, R. Nezodpovězené otázky regionální geografie. In: *Geografické rozhledy*. 2009/2010, roč. 19, č. 1, s. 10–11.
- MENZEL, J. *Ostře sledované vlaky* [film]. Praha: Filmové studio Barrandov 1966.
- Metodický portál RVP. Inspirace zkušenosti učitelů*. [cit. 20. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <www.rvp.cz>.
- Národní geoportál INSPIRE*. [cit. 20. 4. 2012]. Dostupný z WWW: <http://geoportal.gov.cz>.
- NĚMEC, J. – POJER, F. (ed.) *Krajina v České republice*. Praha: Consult 2007.
- PETR, J. – SMRTKA, J. *Česká škola venkovská: Průvodce čes. učitele praxí školskou i v působení veřejném: souborná práce znalců čes. venkova, jeho kultura a národohospodářských potřeb*. Čermná nad Orlicí: Jos. Smrtka 1912.
- PETŘÁČKOVÁ, V. a kol. *Akademický slovník cizích slov I a II*. Praha: Academia 1995.
- PLATZ, J. *Baronka Sidonie Nádherná aneb Konec šlechty v Čechách* [film]. Praha: Česká televize 2003. [cit. 25. 3. 2012]. Dostupný z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1115486697-baronka-sidonie-nadherna-aneb-konec-slechty-v-cechach/>.
- PONÍŽILOVÁ, B. *Krabice jehličí*. Brno: Rezekvítek 1996.
- PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál 2009.
- PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 2009.
- SÁDLO, J. Duše krajiny. In: *Geografické rozhledy*. 2008/2009, roč. 18, č. 4, s. 2–3.
- SPALOVÁ, K. *Metodika zeměpisu*. Velké Meziříčí: Nakladatelství Aloise Šaška 1929.
- ŠUPKA, J. – HOFMANN, E. *Vybrané kapitoly z regionální geografie*. Brno: Pedagogická fakulta MU 1990.
- TILLE, A. *O mapách. Jaké a kolikere jsou, jak ve škole jich užívati a je kresliti*. Praha: Fr. A. Urbánek 1984.
- TOUŠEK, V. a kol. *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň: Aleš Čeněk 2008.
- Universum – Všeobecná encyklopedie*. Praha: Euromedia Group, k. s., a Odeon 2002.
- TREML, V. Krajinný ráz. In: *Geografické rozhledy*. 2008/2009, roč. 18, č. 4, s. 12–13.
- TURKOTA, J. a kol. *Základy všeobecnej didaktiky geografie*. Bratislava: SPN 1980.
- VENCÁLEK, J. Genius loci. In: *Geografické rozhledy*. 2008/2009, roč. 18, č. 4, s. 4–5.
- Vesmír*. 2009/1, roč. 88, č. 10, s. 601–688.

VOREL, I. Krajinový ráz a jeho ochrana. 1. část – Charakter, ráz a identita krajiny. In: *Ochrana přírody*. 2006, roč. 61, č. 9, s. 262–265. Dostupné z WWW: <http://hostetin.veronica.cz/docs/OPAK/ucebni%20materialy/blok%202/doplující%20materialy/Vorel_-_Krajinny%20raz_1.pdf>.

VORLÍČEK, J. *Zeměpis (rubrika GIS a Mapy)*. [cit. 20. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.zemepis-vorlicek.estranky.cz>.

VORLÍČEK, J. – KABELKA, K. Krajinou našeho regionu I: Regionální metodika pro střední školy. In: *Geografické rozhledy*. 2011/2012, roč. 21, č. 3, s. 12–13.

WAGNEROVÁ, A. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Praha: Argo 2010.

Zákon ČNR č. 114/1992 Sb. ze dne 19. února 1992 o ochraně přírody a krajiny. [cit. 19. 4. 2012].

Dostupný z WWW: <[http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e-8900296e32/58170589E7DC0591C125654B004E91C1/\\$file/zakon%20114-1992_uplne%20zneni%20\(2.1.2011\).pdf](http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e-8900296e32/58170589E7DC0591C125654B004E91C1/$file/zakon%20114-1992_uplne%20zneni%20(2.1.2011).pdf)>.

Zákon ČNR č. 121/2000 Sb. ze dne 7. dubna 2000 o právu autorském. [cit. 19. 4. 2012].

Dostupný z WWW: <<http://zakony-online.cz/?s4&q4=all2>>.

ZUKAL, O. *Rozvoj kartografických znalostí a dovedností pomocí map na orientační běh. Bakalářská práce*.

Brno: Masarykova univerzita 2011. [cit. 19. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/322433/pedf_b/>.

PŘÍLOHY: UKÁZKY Z REGIONÁLNÍCH UČEBNIC

REGIONÁLNÍ UČEBNICE PERLA SLEZSKA – HRADEC NAD MORAVICÍ
A JEHO OKOLÍ
UKÁZKA STUDIJNÍHO TEXTU A NA NĚJ NAVAZUJÍCÍHO PRACOVNÍHO LISTU

TÉMA : 2.3.2 Papírny, pily a elektrárny v regionu

Vzdělávací oblast	Prvouka, vlastivěda					
Průřezová témata	OSV	VDO	VGS	MV	EV	Ročník 3.-5.
Mezipředmětové vztahy a přesahy	přírodověda					

Faktografické údaje:

V hradeckém regionu se v minulosti nacházela na místě dnešní malé vodní elektrárny na Mariánských loukách **papírna na Stránci** (viz obrázek z roku 1913). V roce 1670 ji založil hrabě Pruskovský. Do poloviny 19. století se v ní zpracovával papír ze starých hadrů. Až do roku 1870, kdy se zde začala vyrábět pouze šedá knihařská a lisovací lepenka, továrna produkovala

dopisní, kancelářské a balicí papíry. Papírna zanikla roku 1920. K papírně v roce 1908 majitel hradeckého panství Karel Max Lichnovský přistavěl **elektrárnu**, která dodávala stejnosměrný proud o napětí 110 voltů především do knížecího zámku. Během přechodu fronty za druhé světové války došlo k značnému poškození zařízení elektrárny včetně elektrického vedení, ale zásluhou pěti místních elektrikářů byla znovu brzo uvedena do provozu. V roce 1950 byla elektrárna zrušena.

Žimrovická papírna - německý podnikatel Carl Weissshuhn začal v roce 1890 s výstavbou papírny a papírenského náhonu v Žimrovicích. První papír byl vyroben 29. srpna 1891. Papírenský náhon dlouhý 3,6 km postavili italští dělníci firmy Migliarini. Náhon přivádí řeku z Moravice 45 metrů dlouhým tunelem pod Kozím hřbetem, vede třemi tunely a dvěma akvadukty s minimálním spádem 6 cm na 100 m. Náhon zajišťoval svým převýšením 22,5 m hladiny řeky v objektu továrny levnou energii. Od roku 1892 až do roku 1966 se tímto vodním dílem plavila metrová polena. Kromě hnědého dřevitého papíru vyráběla továrna i jemný balicí papír. Po první světové válce se začaly vyrábět papírové pytle na cement a hnojiva, papírové

hadice, velmi úspěšné papírové koberce a kuchyňský papír. Toaletní skládaný papír a jemný balicí papír se vyvážel do mnoha zemí celého světa. V současnosti se papír vyrábí výhradně ze starého sběrového papíru a nosný program výroby jsou papírové obaly z vlnité a strojní plně lepenky

Pily v regionu- v minulosti se dříví z hradeckých lesů zpracovávalo na několika pilách. V roce 1862 koupil Albrechtický mlýn Carl Weissshuhn a brzy ho přestavěl na pilu. V Žimrovicích byla pila na Mlýnské ulici, Panská pila se nacházela na levém břehu Moravice v prostoru mezi dnešní pilou a dílnami firmy Trlica. Je pravděpodobné, že existovala již před rokem 1722, zanikla po první světové válce. Počátky dnešní pily na Žimrovické ulici č.34 v Hradci sahají do roku 1907, patřila majitelům hradeckého zámku Lichnovským. V roce 1933 byla pila po velkém požáru obnovena již novým majitelem v daleko větším rozsahu.

Metodické návody k aktivitě: Děti mají při práci zjistit, která výroba je v regionu tradiční, čím byla průmyslová výroba ovlivněna. **Úkoly PL:** 1. čistá nebo také obnovitelná energie, 2. Moravice, výroba energie, výroba papíru, 3,6 km, Kozí hřbet, 3. hamr, pila, mlýn, elektrárna, 4. do sběrné nádoby nepatří voskovaný papír, použité kapesníky a fólie.

Použitá a doporučená literatura:

Grim, T.: Příležitostný tisk Matice slezské – odbor v Hradci nad Moravicí, 2002

Jančaříková, K.: Ekolistky, Praha 2004, str.37

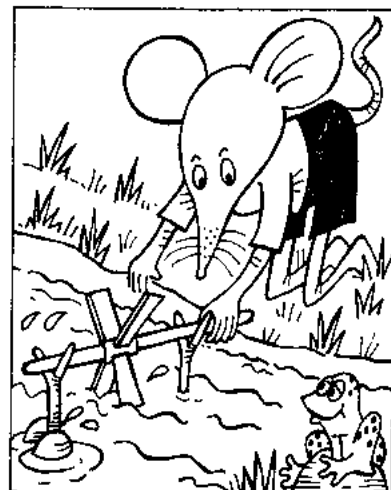
Sonek, L.: Naučná stezka Přírodní park Mariánské louky, MÚ Hradec nad Moravicí 2003

Odkazy na použité internetové stránky: <http://www.env.cz/ris/ais-ris-info-copy.nsf/6d13b004071d0140c12569e700154acb/30e65e1696652601c1256c370073196b?OpenDocument>

2.3.2 Papírny, pily a elektrárny v regionu

Kateřina Jančařiková popisuje v knize Ekolísky využití vodního náhonu ve svém kraji. Její slova však platí i pro náhony v našem regionu.

„Voda je vedena úzkým dlouhým náhonem, který teče skoro po rovině. Díky přirozenému spádu krajiny voda v náhonu tak získává nad samotnou řekou docela slušné převýšení. A právě to dodává vodě sílu. Celá stavba je vymyšlená přímo geniálně. Je zasazena do krajiny, mezi kopce a dva vodní toky tak dokonale, že si vodu na chvíli půjčuje, vydobývá její pomocí svým majitelům značný užitek, aby ji zase nepoškozenou neznečištěnou bez jakýchkoliv ztrát řece vracela.“

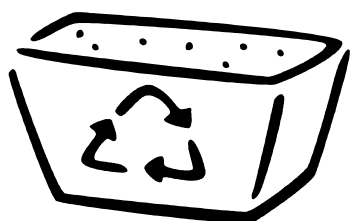

1. Jak říkáme takto získané energii? _____
2. Papírenský náhon v Žimrovicích přivádí vodu z řeky do papíren. Z které řeky náhon si vodu „půjčuje“? _____ K čemu byl náhon využíván? _____ Jak dlouhá je tato stavba? _____ Jak se jmenuje kopec, přes který náhon protéká 46 metrů dlouhým tunelem? _____

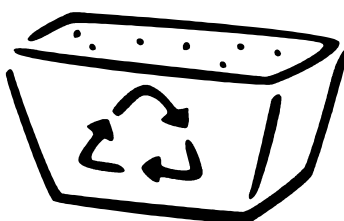
3. V minulosti lidé využívali vodní energii při různých činnostech. Když přeházená písmena ve slovech správně seřadíš, dostaneš názvy objektů, kde se voda jako obnovitelný zdroj energie využívala.

H M A R	L A P I	M Ý N L	K T E L R E Á R N A
*			

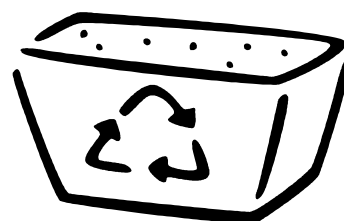
4. Papírny v Žimrovicích vyrábějí papír výhradně ze sběrového papíru. Umíš třídít odpad? Vybarvi sběrné nádoby správnou barvou, stejnou barvou vymaluj v nabídce ten papírenský výrobek, který patří do kontejneru s papírem.

PAPÍR

PLASTY

SKLO

školní sešity	knihy (bez vazby)	použité papírové kapesníky	lepenka
papírové obaly od vajec	fólie	letáky	voskovaný papír na pečení

*Hamr= kovářská dílna, která je vybavena stroji poháněnými vodním kolem.

REGIONÁLNÍ UČEBNICE NAŠE TVAROŽNÁ
UKÁZKA STUDIJNÍHO TEXTU

Škola

Zásluhou našich předků byla Tvarožná mezi vesnicemi, které již v 18. století pamatovaly na vzdělávání svých dětí. Jak zaznamenávají kroniky, byla první školní budova ve Tvarožné vybudována již před rokem 1710 v místech dnešního obecního úřadu. Do tvaroženské školy chodily v té době i děti z Velatic, Horákova, Mokré a Holubic. Škola měla jednu třídu a chodilo do ní 122 žáků.

V roce 1880 byla škola rozšířena o poschodí a měla tři třídy. V té době bylo zapsáno přes 250 žáků, ale mnoho z nich často chybělo, protože v létě museli pomáhat rodičům na poli a v zimě ti nejchudší neměli boty ani kabát, aby mohli přijít do školy.

Školní budova nebyla v dobrém technickém stavu, byla vlhká a napadená dřevomorkou, a nestačila ani svou velikostí. A tak tehdejší představitelé obce a patron školy hrabě Belcredi rozhodli o stavbě nové školní budovy, a to na novém místě, na panském pozemku u kostela. Stavba byla zahájena v březnu roku 1911 a již 20. listopadu téhož roku se v ní začalo vyučovat.

V průběhu necelých sta let prošla budova různými úpravami. Byla do ní zavedena elektřina, voda, plyn a zmodernizováno vybavení, a tak dětem a jejich učitelům slouží dodnes.

budova školy

Kdybychom se podívali zpátky, kolik do tvaroženské školy chodilo dětí, tak nejvíce jich bylo v šedesátých letech, kdy měla škola přes 360 žáků ve dvanácti třídách devíti ročníků. Do budovy školy se všichni nevešli, a tak se směnovalo (jednotlivé třídy chodily jeden týden na ráno a druhý na odpoledne) a vyučovalo se také v budově obecního úřadu a v budově kina. Do školy v té době chodily děti z Tvarožné, Blažovic, Velatic, Horákova a Mokré. Po otevření nové školy v Mokré v roce 1974 se počet žáků zmenšil na 177 a škola vzdělávala děti jen z Tvarožné a Blažovic. Výrazná změna přišla v roce 1979, kdy byla zrušena úplná škola a ve Tvarožné zůstala pouze málotřídní škola pro žáky 1. stupně ZŠ. Starší děti začaly dojíždět do školy v Pozořicích. V současné době má tvaroženské škola okolo 60 dětí ve čtyřech třídách pěti ročníků.

Kdo chce vědět víc:

700 let Tvarožné u Brna, str. 140

Tvarožná, Santon a bitva tří císařů, str. 34

METODIKA REGIONÁLNÍ UČEBNICE BÍTEŠSKO

UKÁZKA MOŽNOSTÍ VYUŽITÍ JEDNOTLIVÝCH TÉMAT REGIONÁLNÍ UČEBNICE VE VÝUCE

Učebnice byla zhotovena v rámci projektu Semínka environmentálního vzdělávání pro Vysočinu, č. CZ.1.07/1.1.01 /02.0086 operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost EU. Projekt administrovaly Chaloupky, o. p. s., školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání (www.chaloupky.cz).

Proč to dělat obecně, když to jde adresně a o to zajímavěji...

Znáte to ze zkušenosti – většinou nás v textu, hudbě, filmu zaujme motiv, který se nás týká, je nám známý z vlastní zkušenosti. To ostatní nás nechává mimo, pokud nemáme „jiný zájem“ se problematikou zabývat. „Jiný zájem“ je u dítěte známka, motivace silná, ale pouze vnější, vynucená.

Nebo jinak: Co neznám, to mě nezajímá. Co mě nezajímá, to mě ani nebaví. Co mě nebaví, to mi nejde. Začarovaný kruh.

Ne tak úplně. Každého z nás zajímá vlastní osoba a **věci, které se týkají našeho života**. Prvňák hrdě počítá členy rodiny, řeší cestu do školy i kvalitu vlastní svačiny. Stačí jen pokračovat do vyšších „úrovní“ – zabývat se reáliemi vlastního okolí. Není to nic nového, objevného. Není to dokonce nic navíc – stačí jen přenést obecné příklady do roviny využitelné pro nás samotné – vlastní životní prostředí, článek do našich periodik, matematické příklady o našem obyvatelstvu, orientace v mapě našeho okolí, písničky z našeho regionu...

Nic se nemá přehánět a hledat úporně návaznost na vztah k regionu by také věci nepomohlo. Na druhé straně nám chybí ucelený souhrn informací vhodný pro žáky ZŠ, ze kterého by se dalo čerpat. A tím je právě sestavená regionální učebnice.

Vznikla na základě potřeby kvalitního vyučování a nadšení, je dílem mnoha lidí a jistě není zcela úplná. Nebude nikdy – život kolem se mění a s tím by se měla měnit a doplňovat i regionální učebnice. Zejména její metodická část, a to přispěním vás všech.

Jedna z mnoha možností využití regionální učebnice na malém **příkladu z praxe**:

Konkrétní hodina – přírodověda ve 4. ročníku: Kluky nebaví rostliny. Vlastně – ve 4. třídě nebaví rostliny nikoho, je to učivo. Cílem zatím není rozeznat velké množství rostlin, ale uvědomit si jejich rozmanitost a závislost na prostředí. Atlas je plný obrázků, ale...

Vybírám list regionální učebnice – louky. Úkol – najdi názvy a prohlédni si v internetovém atlase, co roste u nás na louce. A už to jede: děti rostliny znají „od vidění“. Další krok, ověříme si jejich znalost na louce za školou. Přidáváme biotop pole. Hledají a třídí všichni, nejen tuto hodinu, ale i doma. Začínají si všímat. Cíl hodiny je dosažen, ale má přesah i mimo hodinu, děti (občas) kouknou, po čem každý den šlapou...

Přání autorů:

Přistupujte k této knize jako k inspiraci, kterou dál budete rozvíjet. Věříme, že téma regionu bude pro žáky dobrou motivací při výuce.

Ať je pro vás tato publikace pomocníkem při využívání regionálních témat.

Ukázka možností využití jednotlivých témat regionální učebnice ve výuce

Kapi- tola č.	Téma kapitoly	RU str. číslo	3. ročník	4. ročník	5. ročník	6. ročník	7. ročník	8. ročník	9. ročník	Pracovní listy v metodice a na DVD	Metodika str. číslo
	Úvod, obsah	1,2,3									
1.	Poloha	5	Ns	Ns			ČJ Pravopis vlastních jmen – region. názvy	Z Oblasti ČR		PL č. 1 Poloha města Z 8,9	9
2.	Příroda kolem nás	5	Ns	Ns			ČJ Pravopis vlastních jmen – region. názvy	Z ČR		PL č. 2 Přírodní poměry Z 8	9
2.1.	Horopisné členění	6					ČJ Pravopis vlastních jmen – region. názvy	Z ČR		PL č. 3 Geomorfologie – typy krajiny Z 8	10
2.2.	Klimatické podmínky	6	Ns	Ns			ČJ Pravopis vlastních jmen – region. názvy	Z ČR			9
2.3.	Vodstvo	8	Ns	Ns			ČJ Pravopis vlastních jmen – region. názvy	Z ČR		PL č. 4 Vodstvo regionu Z 8	10
2.4.	Geologická stavba	10							Př Geologická stavba regionu	PL č. 7 Využití hornin Př 9	13, 15
2.4.1.	Horniny	10	Ns						Př Horniny	PL č. 7 Využití hornin Př 9	13
2.4.2.	Nerostné suroviny	12	Ns					Z ČR	Př Nerostné suroviny	PL č. 6 Minerály Břeštska – muzeum Př 9	12, 14
2.4.3.	Minerály	15	Ns						Př Minerály	PL č. 5 Minerály Břeštska Př 9 PL č. 6 Minerály Břeštska – muzeum Př 9	11
2.5.	Půda	18	Ns					Z ČR	Př Půda		9
2.6.	Krajina	19				Z Krajina	Vv Kresba, malba	Z Krajina	Vv Práce v pleněru	PL č. 8 Krajina 8R	16
2.7.	Ekosystémy Břeštska	20		Ns, Vv		Př Ekosystémy	Př Ekosystémy			PL č. 9 Ekosystémy okolí Př 6	18
2.7.1.	Lesy	21		Ns		Př Lesy	Př Lesy				18
2.7.2.	Louky, pastviny a pole	24		Ns		Př Louky	Př Louky			PL č. 10 Přírodní společenstva – pole Ns 4	16, 20, 17
2.7.3.	Voda a její okolí	27		Ns		Př Voda	Př Voda				18, 19
2.7.4.	Lidská sídla, zahrady, parky	29		Ns		Př Lidská sídla	Př Lidská sídla				
2.8.	Biodiverzita	30				Př Rozmanitost	Př Rozmanitost				
2.9.	Ochrana přírody	32	Ns	Ns			Př Ochrana přírody	Z ČR		PL č. 11 Ochrana přírody Př 7	21
2.9.1.	Chráněná území	32	Ns				Př Ochrana přírody	Z ČR		PL č. 11 Ochrana přírody Př 7	21
2.9.2.	Chráněné druhy	35				Př Chráněné druhy bezob- ratlých	Př Chráněné druhy obratlovců a rostlin			PL č. 11 Ochrana přírody Př 7	22
2.9.4.	Ochrana dřevin a památné stromy	37	Ns				Př Stromy			PL č. 12 Významné stromy regionu Př 7	22
2.10.	Příroda a člověk	38	Ns	Ns	Ns				Př Vliv člověka na ZP, Ov a Z Globální a lokální problémy		23

Kapitola č.	Téma kapitoly	RU str. číslo	3. ročník	4. ročník	5. ročník	6. ročník	7. ročník	8. ročník	9. ročník	Pracovní listy v metodice a na DVD	Metodika str. číslo
3.	Historie Velké Bíteše	41	Ns Naše obec	M		Ov Naše obec	D Středověk		ČJ Obecné poučení o jazyce - vývoj ČJ	PL č. 13 Historie města D 7,8 PL č. 15 Historie pro zábavu D 9 PL č. 16 Minulost města a architektura D 9 PL č. 18 Časová osa D 6 PL č. 20 Opakování – shrnutí historie Velké Bíteše D 9 PL č. 21 22 Vývoj č. jazyka ČJ 9 PL č. 39 Čas a časová osa M 4	24, 27, 29
3.1.	Nejstarší osídlení	41		Ns			D Středověk				24
3.2.	Středověk, vznik města	42		Ns		Ov Naše obec	D Středověk			PL č. 14 Středověk v našem městě D 7	24, 25
3.3.	VB v letech ... Období novověku	44		Ns				D		PL č. 17 Historie ve srovnání D 8	26
3.4.	VB v letech ... 1. republiky	49			Ns				D	PL č. 19 Nejnovější dějiny D 6	
3.5.	VB za 2. světové války	50			Ns				D	PL č. 19 Nejnovější dějiny D 6	30
3.6.	1945–1989	52			Ns				D	PL č. 19 Nejnovější dějiny D 6	30
3.7.	Další střípky z historie	54			Ns						
4.	Památky VB	57	Ns Naše obec Vv Kresba, Malba			Ov Naše obec	Vv Architektura, D	D	D	PL č. 35 Městská památková zóna NS 3	31
4.1.	Kostel	57				Ov Naše obec					31
4.2.	Další významné stavby	59				Ov Naše obec					31
4.3.	Zaniklé technické objekty	62				Ov Naše obec					31
4.4.	Kapličky, kříže, smírčí kameny	64				Ov Naše obec					31
4.5.	Sochy a pomníky	65				Ov Naše obec					31
5.	Struktura a funkce obce, města Úvod k obcím	67	Ns Cj Vv	Ns M Cj		Ov Naše obec		Ov Územní samospráva, volby	Z Sídla, struktura města	PL č. 23 Život v našem městě Z 6,9 PL č. 24 Život na vesnici Z 9 PL č. 37 Městský znak Vv, Ns 3 PL č. 38 Názvy ulic Čj, Ns 3,4 PL č. 40 Práce s tabulkou a grafem M3,4,5 Pomůcky do hodin Ov 8	32, 33
6.	Obce regionu Bítešska	72	Ns	Ns, M		Ov Naše obec		Z			34
7.	Lidé	106		M		Ov Naše obec			Z Obyvatelstvo	PL č. 25 Obyvatelstvo Z 9 PL č. 26 Obyvatelé města Z 8 PL č. 27 Obyvatelstvo II Z 8,9 PL č. 40 Práce s tabulkou a grafem M 3,4,5	35, 36
7.1.	Osobnosti	107	Ns			Ov Naše obec		Čj Regionální spisovatelé			37, 47, 48
7.2.	Spolky	113	Ns								

Kapitola	Téma	RU str. číslo	3. ročník	4. ročník	5. ročník	6. ročník	7. ročník	8. ročník	9. ročník	Pracovní listy v metodice a na DVD	Metodika str. číslo
7.3.	Lidová kultura	118				Ov Kultura, Cyklus roku Vv, lidové tradice					
7.3.1.	Vesnické sídlo a dům	118		Ns			D				
7.3.2.	Zaměstnání a obživa	119		Ns			D				38, 39
7.3.3.	Lidový kroj	120		Ns		Ov Naš region, Kultura					
7.3.4.	Lidové zvyky	121	Ns Vv Čj	Ns Vv Čj	Ns Vv Čj	Vv Ov Cyklus roku	Vv	Vv	Vv		39
7.3.5.	Lidová zbožnost	121									41
7.3.6.	Lidová hudba a tanec	122	Hv Lidová píseň	Hv Lidová píseň	Tv Tanec					PL č. 41 Lidová píseň Hv 3,4,5	40, 41
7.8.7.	Nářečí	124				Čj Jazyk a jeho útvary		Čj Obecné výklady o Čj	Čj Obecné po- učení o jazyce – Vývoj Čj		44
8.	Práce	125	Ns					Projekt Čím budu	Z Práce	PL č. 28 Hospodářství Z 9	42
8.1.	Zemědělství	125						Projekt Čím budu		PL č. 29 Zemědělství Z 9	42
8.2.	Lesnictví	127				Tabulky a grafy	Př Les	Projekt Čím budu		PL č. 30 Lesnictví Inf. M 6	43
8.3.	Průmysl	129						Projekt Čím budu		PL č. 31 Průmyslová výroba Z 8	43
8.4.	Služby	130	Ns					Projekt Čím budu	Ov Výroba, obchod, služby		
9.5.	Doprava	131						Projekt Čím budu			
10.	Základní škola Velká Bíteš	132				Ov Naše škola					
	Použité zdroje	4									
	Regionální čítanka	134	Čj	Čj	Čj	Čj Jazyk a jeho útvary, literatura – pověsti, pohádky Ov – Cyklus roku	Čj literatura – Regionální spisovatelé	Čj literatura – Regionální spisovatelé	Čj literatura – čes. lit. 20. stol.	PL č. 36 Literární žánry – Pověsti Čj 3,4	45, 46, 47, 48
Přílohy	Turistická mapa	Přílohy	Ns	Ns		Z, Ov	Z	Z	Z		32
	Plán města	Přílohy		Ns		Z, Ov		Z	Z		
	Geologická mapa a mapa surovin	Přílohy						Z			12–15
	Rybník + organismy	Přílohy		Ns							18, 19
	Les	Přílohy		Ns		Př					18
	Louka	Přílohy		Ns		Př					16, 20
	Potok	Přílohy		Ns		Př					18, 19
	Historická mapa	Přílohy				Ov		D	Př		
	Nálepky s organismy	Přílohy									18–20
Napříč kapitoly	Napříč kapitoly regionální učebnice		Čj	Čj	Čj	Čj, Ov	Čj	Čj, D, Z	Čj, D, Z	PL č. 33 Naše obec Velká Bíteš Ov 6 PL č. 34 Velká Bíteš a český jazyk Čj 6-9 PL č. 32 Velká Bíteš Naše město Z,D 8,9 PL č. 42 pomůcky do hodin Ov 6,8	28, 44

MAŘATICE ROCHUS – VÝZNAMNÁ LOKALITA STŘEDNÍ EVROPY
SOUBOR PRACOVNÍCH LISTŮ

MAŘATICE ROCHUS – VÝZNAMNÁ LOKALITA STŘEDNÍ EVROPY

Pracovní list č. 1: Vodní ekosystém – Vinohradský potok

Bylo podpořeno Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci rozvojového programu Podpora environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO) ve školách v roce 2009.

Zdroje: Ponížilová B.: Vodní čarování I. Brno 2008.
Bezděčka P., Rašticová B. a kol.: Mařatice Rochus, významná přírodní lokalita Evropy, Uherské Hradiště, 2008.
www.mapy.cz

Zpracovali: kolektiv autorů, Střední škola MESIT, o. p. s., 2009.

Členové pracovní skupiny:

Použitá literatura a zdroje:

1) Co vyčteme z mapy

Vydejte se s vybranou skupinou na určenou lokalitu a vyhodnoťte daný úsek.

Zdroj: www.mapy.cz

- a) Vyznačte na mapě:
- Polohu sedimentační nádrže
 - ★ Polohu slepého ramene řeky Moravy, do kterého ústí Vinohradský potok
- b) Určete vzdušnou vzdálenost sedimentační nádrže a slepého ramene řeky Moravy

.....

- c) Křížkem vyznačte na mapě místa zásahů člověka v krajině v okolí Vinohradského potoka, stručně tato místa popište.

.....

.....

.....

.....

2) Pojmy

Pokud se zabýváte vodním ekosystémem, můžete se setkat s pojmy, kterým nemusíte úplně rozumět. Vyhledejte ke každému pojmu správnou definici, napište příslušné písmeno do okénka vedle odpovídajícího pojmu. Tajenka se čte shora dolů a objevíte v ní latinské jméno obojživelníka lokality Rochus. Určete české rodové i druhové jméno.

poldr		závlaha nebo odvodnění půdy, slouží ke zlepšení úrodnosti U
dehydratace		drobné organismy vznášející se ve vodě O
meandr		prostor poblíž vodního toku zadržující přebytečnou vodu B
plankton		věda, která se zabývá vodou O
niva		rovinaté, často zaplavované území B
meliorace		ztráta vody v organismu U
vodní eroze		přírozený zákrut řeky F
hydrologie		rozrušování půdy vodou F

3) Vodní biotopy

Voda tvoří různá prostředí vhodná k životu. Vodním biotopem může být menší množství vody i vodní plochy velkých rozměrů.

- V uvedeném přehledu podtrhněte vodní biotopy, se kterými jste se setkali při terénní exkurzi v lokalitě Rochus: *studánka, jezírko v lomu, slepé rameno řeky, rašeliniště, potok v nížině, horský potok, řeka, přehrada, korálový útes, sedimentační nádrž, tůňka*.
- Popište zajímavé vodní biotopy, které jste navštívili o prázdninách, nebo se nachází v blízkosti vašeho bydliště.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4) Obojživelníci v lokalitě Rochus

Obojživelník je živočich, který tráví část života ve vodě a část života na souši. Vyberte z nabídky dva druhy obojživelníků, které můžete pozorovat u Vinohradského potoka. Stručně je popište (velikost, vzhled, dýchání, rozmnožování, potrava). Který druh je chráněn v kategorii silně ohrožený druh?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

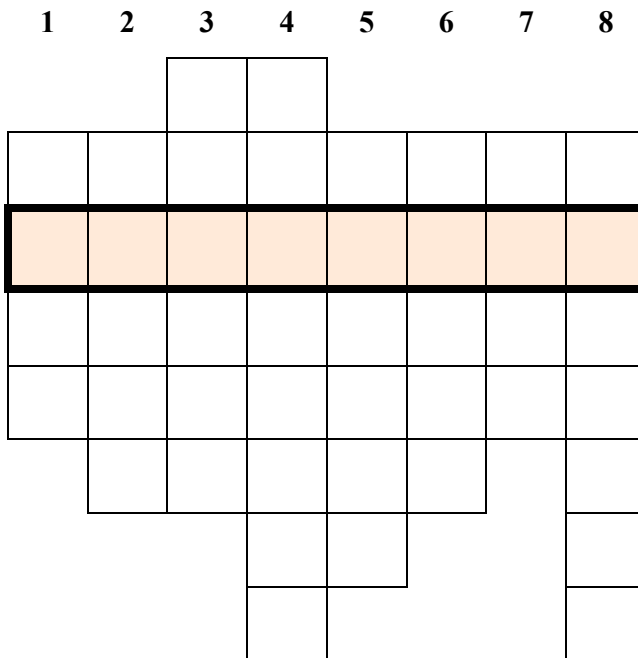
.....

.....

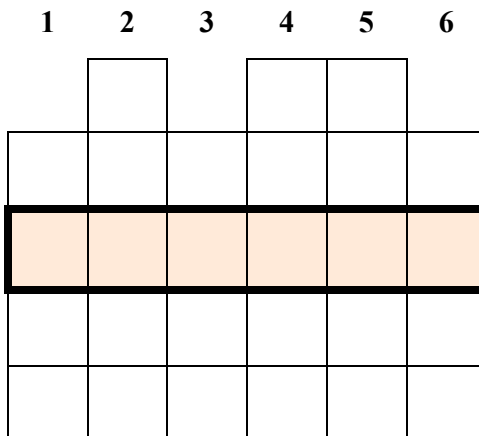
5) Doplnovačka s tajenkou

Na bývalém vojenském cvičišti scházejí výrazné vodní plochy a vlhká stanoviště. Proto se zde vyskytují obojživelníci a plazi velmi málo. Přesto v lokalitě Rochus můžete pozorovat čtyři druhy žab a dva druhy suchomilných plazů. Dva z nich ukrývá tajenka.

1. Gymnastický prvek
2. Vodní tok
3. Duchovní stavba
4. Mikrotužka
5. Sen
6. Bodavý hmyz
7. Trnitý strom
8. Lesní rostlina

1. Opak hájů
2. Povrch těla
3. Dopravní prostředek
4. Druh řemesla
5. Tropický ořech
6. Sladkovodní ryba

6) Potravní řetězec

Vysvětlete, co je to potravní řetězec. Který z uvedených příkladů je správně (zakroužkujte)?
Můžeme se s tímto potravním řetězcem setkat v lokalitě Rochus?

- a) buchanka obecná → štika obecná → cejn velký → orel mořský
- b) plovatka bahenní → lín obecný → kormorán velký → orel mořský
- c) plotice obecná → hrotnatka obecná → štika obecná → orel mořský
- d) řasa parožnatka → lín obecný → orel mořský → kormorán velký

.....

.....

.....

.....

7) Co tu kvete

Vyberte z nabídky rostliny, které rostou na březích Vinohradského potoka. Písmena, která jsou jim přiřazena, запиšte do tabulky. Získáte latinský název rostliny rostoucí na vlhkém stanovišti. Určete jeho příslušné české rodové jméno.

Jaká rostlina tohoto rodu kvete na březích Vinohradského potoka? Určete její čeleď a barvu květu, případně květní vzorec.

blatouch bahenní R
konvalinka vonná E
česnek medvědí H
vstavač vojenský F
pcháč bahenní A
modřenek chocholatý P
pcháč potoční N
sítina rozkladitá U
máta dlouholistá N
mateřídouška panonská O

rmen rolní G
pomněnka bahenní C
pryskyřník plazivý U
turan roční Á
penízek rolní I
lipnice bahenní L
hořec jarní J
máta rolní U
kosatec žlutý S

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

.....

.....

Přehled rostlin doplňte o další zástupce, které jste pozorovali při terénní exkurzi:

.....

.....

.....

.....

8) Co tu roste (skrývačka)

Ve skrývačkách najdete jména stromů. Vyberte ty, které rostou poblíž Vinohradského potoka. Zakreslete tvar jejich listu a plodu.

- Nakonec musíme těsto polít čokoládou a posypat kokosem.
- Byli jsme všichni velmi překvapeni, když si Pavel stoupl a tancoval až do rána.
- Když Jirka Vašků zopakoval blábol šestkrát, bylo všem jasné, že něco není v pořádku.
- Nenechávejte žádný jed ležet tam, kde jsou malé děti!
- Když vstoupil pan Blaha, bral Jirka peníze ze stolu.

.....

.....

9) Voda v písni, či básni.

Napište první sloku lidové písně, či básně, ve které se zpívá, či mluví o vodě.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10) Jak se tvoří herbář

„V herbáři je obsažen popis veškerých důležitých rostlin pro průmysl a obchod, jakož i těch, jež jako léky užívají se.“

Tak začíná Český herbář z roku 1899.

Připravte 3 listy herbáře rostlin z vašeho ekosystému.

11) A na závěr kvíz

Správnou odpověď zakroužkujte.

- 1) Vinohradský potok je dlouhý
 - a) méně než 5 km
 - b) 5 – 10 km
 - c) více než 10 km
- 2) Sedimentační nádrž má hlavně funkci
 - a) rekreační
 - b) usazovací
 - c) zásobárny pitné vody
- 3) Blízko Vinohradského potoka můžeme spatřit
 - a) bobra evropského
 - b) hryzce vodního
 - c) bobra mařatického
- 4) V okolí Vinohradského potoka můžeme pozorovat
 - a) orsej jarní
 - b) kosatec žlutý
 - c) prvosenku jarní
- 5) Pulec dýchá
 - a) plícemi
 - b) vzdušnicemi
 - c) žábrami
- 6) Mezi dravce patří
 - a) štika
 - b) kapr
 - c) amur
- 7) Doplň potravní řetězec: buchanka obecná → cejn velký →
 - a) plovatka bahenní
 - b) lín obecný
 - c) štika obecná
- 8) Vinohradský potok pramení
 - a) v Dolní hoře
 - b) v Soví hoře
 - c) v Černé hoře
- 9) Stavidlo je
 - a) stanoviště u řeky
 - b) zařízení sloužící k regulaci množství vody vypouštěné z nádrže
 - c) zařízení, které slouží k odvádění odpadní vody
- 10) Na vlhkých loukách často roste
 - a) lipnice luční
 - b) pýr prostřední
 - c) metlice trsnatá

MAŘATICE ROCHUS – VÝZNAMNÁ LOKALITA STŘEDNÍ EVROPY

Pracovní list č. 2: Suchozemský přirozený ekosystém

Bylo podpořeno Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci rozvojového programu Podpora environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO) ve školách v roce 2009.

Zdroje: Ponížilová - Juříčková B.: Lesní čarování I - III. Brno 2001 - 2004.
Bezděčka P., Rašticová B. a kol.: Mařatic Rochus, významná přírodní lokalita Evropy, Uherské Hradiště, 2008.
www.mapy.cz
Zpracovali: kolektiv autorů, Střední škola MESIT, o. p. s., 2009.

Členové pracovní skupiny:

Použitá literatura a zdroje:

1) Co vyčteme z mapy

Vydejte se s vybranou skupinou na určenou lokalitu a vyhodnoťte daný úsek.

Zdroj: www.mapy.cz

- a) Vyznačte na mapě:
- kde se nachází největší plocha zlatobýlu kanadského
 - ★ místo nálezu modřence chocholatého
- b) Určete vzdušnou vzdálenost plochy zlatobýlu kanadského a místa nálezu modřence chocholatého
-
-
- c) Křížkem vyznačte na mapě místa zásahů člověka v krajině, stručně tato místa popište.
-
-
-
-

.....

.....

2) Pojmy

Zabýváte-li se suchozemskými ekosystémy, můžete se setkat s pojmy, které vám nemusí být úplně jasné. Přiřaďte ke každému pojmu odpovídající definici, napište příslušné písmeno do okénka vedle příslušného pojmu. Tajenku čtete shora dolů. Je v ní ukryto latinské jméno ptáka, který je často pozorován při lovu nad lokalitou Rochus. Určete jeho české rodové i druhové jméno.

adaptace		věda zabývající se hmyzem U
sukcese		stonek jednoděložných rostlin U
entomologie		uspořádaný sled vývoje ekosystémů zahrnující změny jejich prostorového a funkčního uspořádání P
diverzita		suchozemské společenstvo rostlinných a živočišných organismů na určitém místě A
geobioceóza		přizpůsobování se živých organismů podmínkám jejich prostředí A
invazní druhy		rostlinná pokrývka daného území S
stéblo		nepůvodní druhy rostlin a živočichů P
vegetace		druhová rozmanitost společenstva S

.....

3) Dravci lokality Rochus

Lokalita Rochus je výtečnou ornitologickou lokalitou. Poskytuje potravní základnu celé řadě vzácných druhů ptáků. Vyberte z nabídky alespoň tři zástupce dravců, které je zde možné spatřit.

.....

.....

.....

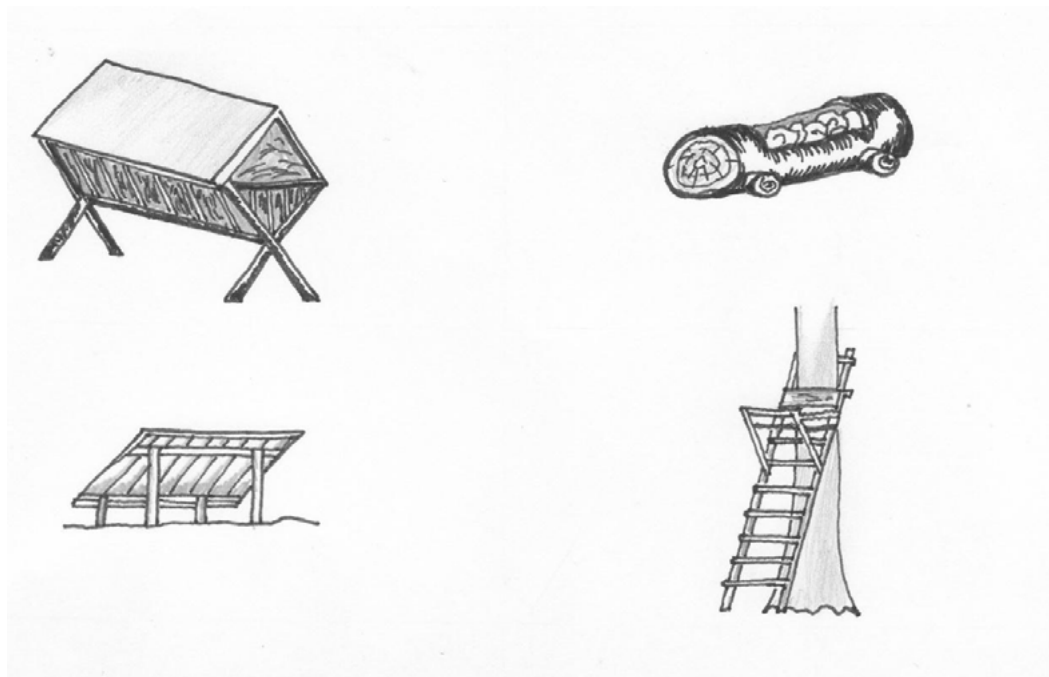
Zakroužkuj správnou odpověď, která charakterizuje dravce:

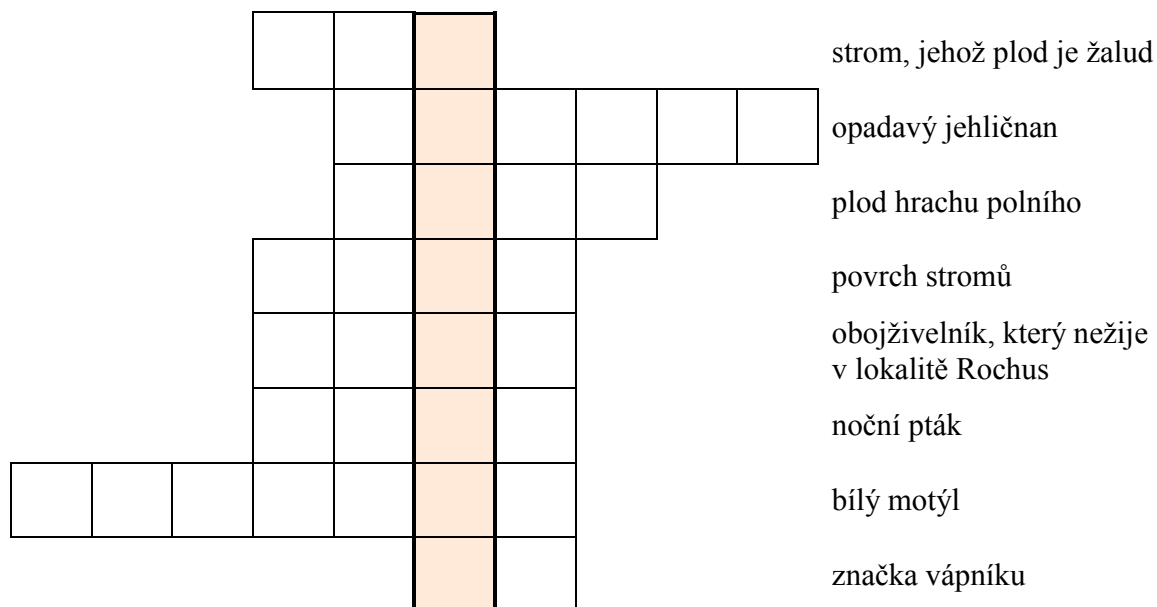
Kam směřují jejich oči:	<i>kupředu</i>	×	<i>jsou po stranách hlavy</i>
Jaké je postavení prstů:	<i>3 dopředu + 1 dozadu</i>	×	<i>2 dopředu + 2 dozadu</i>
Kdy jsou hlavně aktivní:	<i>ve dne</i>	×	<i>v noci</i>
Staví si hnízdo:	<i>ano</i>	×	<i>většinou ne</i>
Jak usmrtí kořist:	<i>drápy</i>	×	<i>zobákem</i>

4) Myslivost

Zúčastnili jste se terénní exkurze v lokalitě Rochus. Vzhledem k převážně stepní a kulturní charakteristice bývalého vojenského cvičiště nemůžeme předpokládat bohaté zastoupení třídy savců. Přesto zde můžeme pozorovat zajíce, lišku, srnce i prase divoké.

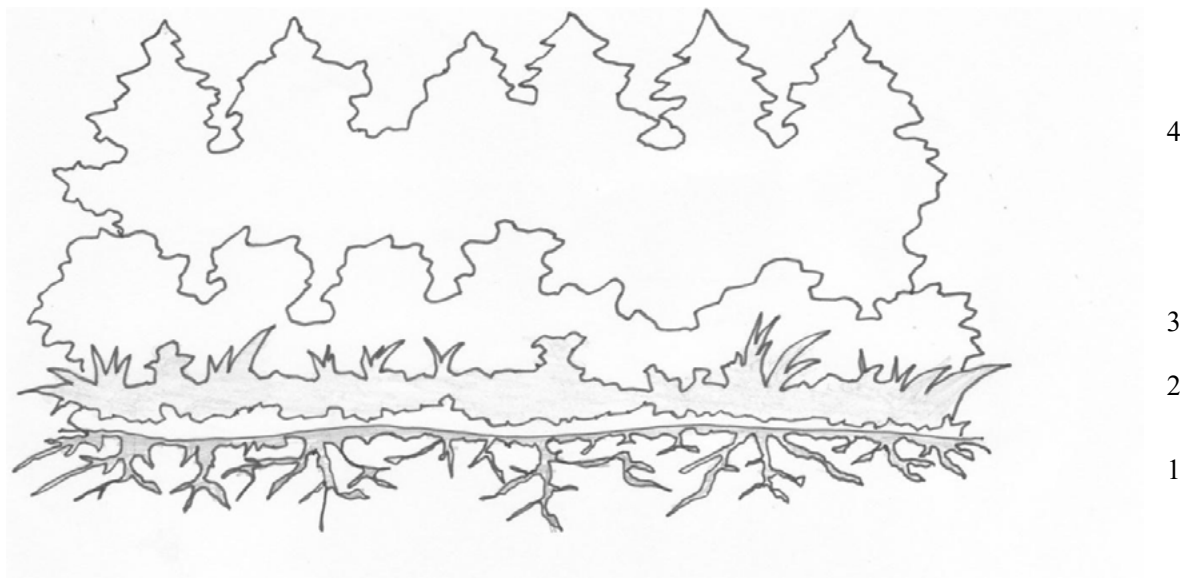
Můžeme zde také vidět myslivecká zařízení. Pojmenujte je:

6) Rostlinná patra

Jádrem lokality Rochus je bývalé vojenské cvičiště na úbočí Černé hory. Zde můžeme pozorovat rostlinná patra. Pojmenujte patra na obrázku a zařaďte jednotlivé rostliny do příslušných pater.

ptačí zob ..., ovsík vyvýšený ..., ostružník ..., pýr plazivý ..., trnka obecná ..., trnovník
akát ..., hloh ..., pryšec chvojka ..., brslen evropský ..., jabloň domácí ..., ořešák
královský ..., rozrazil vídeňský ...

7) Květena lokality Rochus

Složení bylinného patra lokality Rochus se značně liší podle sukcesního stádia a zapojení keřového patra. Vyberte z nabídky rostliny, které rostou na výslunných místech, hlavně na bývalém vojenském cvičišti. Písmena, která jsou jim přiřazena, zapište do tabulky. Získáte latinský název rostliny rostoucí na těchto lukách. Určete její české rodové jméno. Jaká rostlina tohoto rodu zde roste? Určete její čeleď, barvu květu, případně květní vzorec.

ovsík vyvýšený V

prýšec chvojka I

pomněnka bahenní B

sítina žabí Z

pýr plazivý E

bledule jarní P

třtina křovištní R

česnek medvědí U

pryskyřník plazivý L

vratič obecný C

lipnice bahenní K

kopretina bílá A

jahodník obecný O

hořec jarní L

svízel přítula N

len setý D

--	--	--	--	--	--	--	--

.....

.....

Přehled rostlin z bodu 7 doplňte o další zástupce, které jste pozorovali při terénní exkurzi.

.....

.....

8) Plody keřů

Na podzim můžeme pozorovat v lokalitě Rochus rozmanitou nabídku plodů na hojně rostoucích keřích. Vyberte z nabídky keře, které rostou v lokalitě. Určete, zda mají plody jedlé, nejedlé, či jedovaté.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9) Léčivé byliny - skřývačka

Ve skřývačce najdete rodová jména léčivých bylin. Určete je a zjistěte jejich léčivé účinky.

- Když pes sežral všechny kosti, Valda šel zrovna kolem něho.
- Jirka strávil celou noc u vody a jitro celé ještě věnoval rybolovu.
- Ochočená andulka Verunce zobe z ruky velmi ráda.
- Čerstvé kozí mléko Monice velmi chutnalo.

.....

.....

.....

.....

10) Herbář

„V herbáři je obsažen popis veškerých důležitých rostlin pro průmysl a obchod, jakož i těch, jež jako léky užívají se.“ Tak začíná Český herbář z roku 1899.

Připravte 3 listy herbáře rostlin z vašeho ekosystému.

11) A na závěr kvíz

Správnou odpověď zakroužkujte:

- 1) Složený list nemá
 - a) akát
 - b) dub
 - c) jasan
- 2) Do keřového patra nepatří
 - a) líska
 - b) ostružina
 - c) třtina křovištní
- 3) Žalud je plod
 - a) buku
 - b) dubu
 - c) olše
- 4) Ježek se v přírodě živí
 - a) jablky
 - b) hmyzem
 - c) mlékem
- 5) Celková plocha lokality Rochus je
 - a) 30 ha
 - b) 2000 ha
 - c) 200 ha
- 6) Ornitologie je věda studující
 - a) savce
 - b) hmyz
 - c) ptáky
- 7) Kriticky ohrožený druh je
 - a) luňák hnědý
 - b) špaček obecný
 - c) sojka obecná
- 8) Mezi motýly s denní aktivitou nepatří
 - a) otakárek fenyklový
 - b) bourovec trnkový
 - c) babočka kopřivová
- 9) Mezi jednoděložné rostliny patří
 - a) kopretina bílá
 - b) pryšec chvojka
 - c) ovsík vyvýšený
- 10) Invazní rostlina je
 - a) turan roční severní
 - b) bříza bradavičnatá
 - c) rozrazil rezekvítek

MAŘATICE ROCHUS – VÝZNAMNÁ LOKALITA STŘEDNÍ EVROPY

Pracovní list č. 3: Umělý suchozemský ekosystém

Bylo podpořeno Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci rozvojového programu Podpora environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO) ve školách v roce 2009.

Zdroje: Bezděčka P., Rašticová B. a kol.: Mařatice Rochus, významná přírodní lokalita Evropy, Uherské Hradiště, 2008.

www.mapy.cz; www.bioinstitut.cz

Zpracovali: kolektiv autorů, Střední škola MESIT, o. p. s., 2009.

Členové pracovní skupiny:

Použitá literatura a zdroje:

1) Co vyčteme z mapy

Vydejte se s vybranou skupinou na určenou lokalitu a vyhodnoťte daný úsek.

Zdroj: www.mapy.cz

- a) Vyznačte na mapě:
- místo, kde se nachází památný strom jeřáb oskeruše
 - ★ polohu kaple sv. Rocha
- b) Určete vzdušnou vzdálenost jeřábu oskeruše a kaple sv. Rocha

.....

.....

- c) Křížkem vyznačte na mapě místa negativních zásahů člověka v krajině umělého suchozemského ekosystému, stručně tato místa popište.

.....

.....

.....

.....

2) Pojmy

Pokud se zabýváte umělým suchozemským ekosystémem, můžete se setkat s pojmy, kterým nemusíte úplně rozumět. Ke každému pojmu vyhledejte definici, napište příslušné písmeno do okénka a v tajence se vám objeví latinský název koření používaného hojně v kuchyni při přípravě jídla. Dříve tato bylina ochraňovala proti čarodějnicím a věřilo se, že může oddálit ochod, proto ji užívali zamilovaní.

Tajenka se čte shora dolů. Určete české rodové i druhové jméno byliny.

rezidua		soubor organických látek v půdě v různém stupni rozkladu R
edafon		postupné rozrušování půdy M
humus		ekoznačka pro biopotraviny C
destruenti		zbytky obtížně rozložitelných látek v půdě, často jedovatých C
eroze půdy		pokryv půdy kolem pěstovaných rostlin zahradnickým odpadem R
biozebra		živá složka půdy A
devastace krajiny		chemické přípravky k hubení škůdců I
mulčování		proces zdomácnování zvířat, která původně žila divoce V
domestikace		vážné narušení nebo zpustošení krajiny, hlavně člověkem A
pesticidy		organismy, které rozkládají odumřelou organickou hmotu na jednodušší látky U

3) Památné stromy

„Nezdobí je zlato ani drahokamy. Přesto jsou jejich koruny rovny královským a dokonce hlavy korunované se před nimi sklonili s obdivem. Protože koruny stromů jsou skutečně hodné úcty – za to co pro lidi znamenají. A není to jen užitek, který můžeme vážit na kilogramy a přepočítat na metry.“

M. Hrušková – úryvek z knihy Stromy pamatují

- a) Zastavte se u památného stromu jeřábu oskeruše a seznamte s ním své spolužáky (výška, obvod kmene, květy, listy, plody a jejich využití). List a plod načrtněte.

.....

.....

.....

.....

.....

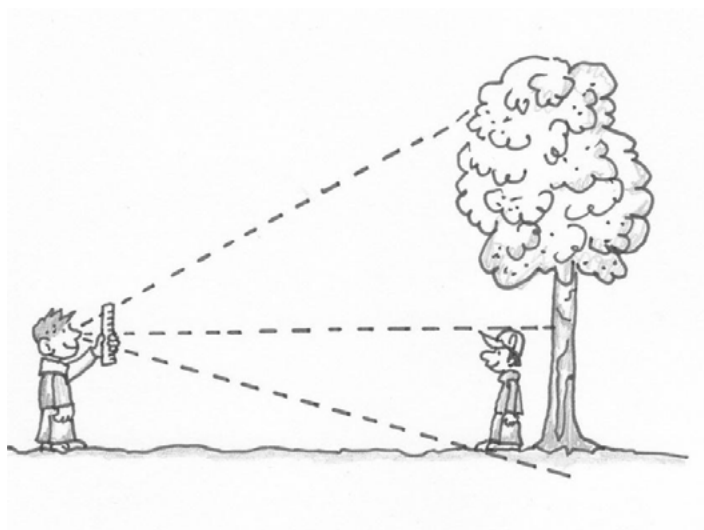
.....

.....

.....

.....

- b) Ověřte výšku stromu podle návodu.
Jeden žák si stoupne k patě stromu. Druhý žák drží v natažené ruce pravítko a couvá od stromu dále, až se dolní a horní konec pravítka kryje se spodní částí kmene a vrcholem koruny. Zjistí, kde je hlava žáka na pravítku. Poměrem spočítá výšku stromu.

- c) Ověřte obvod kmene.
obvod kmene se měří 130 cm nad zemí v tzv. výčetní neboli prsní výšce. Určete průměr kmene stromu.
- d) Zjistěte, kde v okolí Uherského Hradiště se nachází další památné stromy.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4) Ovoce

Ovocné dřeviny se pěstují hlavně kvůli plodům, které mají velký význam ve zdravé výživě. Ovoce obsahuje důležité vitamíny, minerální látky, enzymy, pektiny, třísloviny a látky aromatické.

V lokalitě Rochus se můžeme setkat na soukromých pozemcích s pestrou nabídkou ovocných dřevin.

V přehledu podtrhněte, se kterými ovocnými dřevinami jste se setkali na terénní exkurzi a rozhodněte, zda se jedná o jádroviny **J**, peckoviny **P**, či bobuloviny **B**.

meruňka ..., švestka ..., broskev ..., réva vinná ..., borůvka ..., malinoostružiník ..., jahodník ..., hrušeň ..., rybíz ..., angrešt ..., brusinka ..., ostružiník ..., renklóda ..., kdouloň ..., švestka ..., maliník ..., jeřáb ...

5) Zelenina

Nabídka zeleniny je dnes nesmírně bohatá. Přesto se můžeme setkat v lokalitě Rochus s políčky soukromníků, kde si pěstují vlastní zeleninu. Tato políčka, sady a vinohrady vytváří krajinnou mozaiku, která snižuje negativní vliv zástavby a industriální činnosti.

Vyberte z nabídky košťáloviny. Získáte latinský název zeleniny, která se velmi často vyskytuje na našich stolech.

Určete její české rodové jméno, čeled', způsob pěstování, nároky, důležité látky v ní obsažené a použití v kuchyni.

zelí hlávkové D
fazol B
celer H
květák A
červená řepa J
hrách E
kapusta U

růžičková kapusta C
kedluben U
špenát F
cibule P
ředkev I
salát G
brokolice S

--	--	--	--	--	--

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6) Jak na škůdce

Křehoučký salát a sladké jahody chutnají nejen nám, ale také plžům, housenkám. Proto se musíte před nezvanými spolustolovníky chránit.

Zjistěte, co chutná uvedeným škůdcům a popište, jak se jim bráníme.

Bělásek zelný, hraboši a hryzci, plži, obaleč jablečný, vrtule třešňová, píďalka.

.....

.....

.....

.....

7) Přesmyčky

Pro přírodní hodnoty lokality Rochus měly velký význam změny zemědělského hospodaření. V roce 1951 zde vzniklo Jednotné zemědělské družstvo. Scelováním pozemků JZD zmenšilo rozsah přirozené vegetace a velmi negativně ovlivnilo strukturu této oblasti.

Plodiny, které se pěstují na větších lánech v okolí lokality Rochus, najdete v přesmyčkách. Napište je správně: *peřka, ceřikuku, cepniše, kešáhr*. Jaké je využití těchto plodin?

8) Biopotraviny

Zemědělec si může vybrat, jak bude hospodařit. Záleží jen na něm, zda dá přednost průmyslovým hnojivům, pesticidům a intenzitě, či zvolí šetrnější způsob.

Pro ekozemědělství je typická např. nižší intenzita obhospodařování půdy, nepoužívání minerálních hnojiv, pěstování odolných odrůd, biologická ochrana rostlin. Potravin vyrobené v České republice, na kterých najdete BIO a produkty ekologického zemědělství jsou označeny logem „biozebry“. Nakreslete toto logo.

Také v Uherském Hradišti můžete navštívit prodejny zdravé výživy. Kde v Uh. Hradišti se tyto prodejny nachází? Zjistěte, jak se liší cena tří druhů potravin od ceny v běžném obchodě.

.....

.....

.....

.....

9) Slovácké nářečí

Pokud se projdete po mařatických vinohradech, Vinohradskou ulicí, můžete při rozhovoru s místními obyvateli, hlavně staršími, narazit na malý problém. Mluví se zde slováckým nářečím.

Ověřte si, a vysvětlete co znamená:

báleš	kel
chňápl (hňápl).....	morák
kosák	rež
marhula	totkaj
žebříňák	nářitek

10) Herbář

„T herbáři je obsažen popis veškerých důležitých rostlin pro průmysl a obchod, jakož i těch, jež jako léky užívají se.“

Tak začíná Český herbář z roku 1899.
Připravte 3 listy herbáře rostlin z vašeho ekosystému.

11) A na závěr kvíz

Správnou odpověď zakroužkujte.

- 1) Na neobdělávaných políčkách často roste
 - a) třtina křovištní
 - b) turan roční severní
 - c) zlatobýl kanadský
- 2) Nejtvrdší dřevo má
 - a) jabloň
 - b) hrušeň
 - c) oskeruše
- 3) Pole o rozloze 3 ha má
 - a) 30 000 m²
 - b) 3 000 m²
 - c) 300 m²
- 4) Prodejna s biopotravinami v Uh. Hradišti se nachází
 - a) na Palackého náměstí
 - b) na Křižíkově náměstí
 - c) na Mariánském náměstí
- 5) Ve víně je obsažen
 - a) metanol
 - b) etanol
 - c) propanol
- 6) Hrušeň patří
 - a) do jádrovin
 - b) do peckovin
 - c) do bobulovin
- 7) Puténka je
 - a) dřevěná nádoba na hrozny
 - b) stříkačka na hrozny
 - c) dřevěná bečka na víno
- 8) Nejvíce vitamínu C má
 - a) fazol
 - b) hrách
 - c) paprika
- 9) Nepáleným cihlám se říká
 - a) pesovice
 - b) kotovice
 - c) kozovice
- 10) V mařatických vinohradech se pěstují hlavně
 - a) bílé odrůdy hroznů
 - b) červené odrůdy hroznů
 - c) obojí stejně

KRAJINOU NAŠEHO REGIONU. METODIKA POZNÁVÁNÍ MÍSTNÍHO
REGIONU NEJEN PRO GYMNÁZIA
UKÁZKA MOTIVAČNÍCH TEXTŮ A DIDAKTICKÝCH ÚKOLŮ K REGIONU
MORAVSKÝCH BUDĚJOVIC A OKOLÍ

Učebnice byla zhotovena v rámci projektu Semínka environmentálního vzdělávání pro Vysočinu, č. CZ.1.07/1.1.01 /02.0086 operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost EU. Projekt administrovaly Chaloupky, o. p. s., školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání (www.chaloupky.cz).

5. DIVOČINOU

Za Tajemstvím

5.1 ↓
5.3 ↓

Čím jsem starší, připadá mi, že svět se neustále zmenšuje. Určitě to znáte taky – věci kolem nás, které jsme dříve vnímali jako děti, jsou teď mnohem menší a vzdálenosti jsou kratší. Svět mého dětství končil u železných drátů na Šumavě, kam jsme jezdili na hory, a Vídeň byla pro mne stejně tak daleko jako třeba Sydney – navíc pohled do atlasu, který jsme měli doma v knihovně, mne utvrzoval v tom, že to není tak hrozné – „...přece hned pod Československem je Austria s Vídní a to je přece zkratkou napsaná Austrálie!“ přesvědčoval jsem tenkrát maminku. Až teprve, když jsem pod stromečkem objevil glóbus, tak jsem pochopil, že Austria není Austrálie a že kvůli těm nesmyslným drátům na hranici mám nejen v poznávání Vídně, ale i v poznávání Sydney prostě smůlu. Táta to tenkrát při našem výletování po Šumavě vyjádřil lapidárně – když jsem se ho zeptal: „Tati, co je za těmi dráty?“ odpověděl trochu smutně: „Za těmi dráty? Tam jsme bohužel my, víš... Ale to nevadí, pojď, půjdeme se podívat na Chalupskou slať, tam jsme ještě nebyli.“

A že bylo co objevovat! Když jsem pak o mnoho let později projížděl vlakem přes Sibiř, viděl jsem z okénka přesně takový obrázek, jako tenkrát s tatínkem u nás na Chalupské slati. V mlhách jako přízraky vystupovaly zakřslé břízky a borovice a v bublajícím bezedném bahně se skrývaly snad všechny hrůzy světa. Pro malého kluka to byly bludičky a divoženky a pro cestujícího Transsibiřským expresem bída, chlast a bezvýchodnost ruského impéria.

5.1 ↓

5.2 ↓

Prošmejili jsme snad každý kout našeho malého světa, který se tenkrát nazýval Československem. Objevovali jsme krásu v pestrosti české krajiny a tajemství v divokosti slovenských hor. Vždycky, když jsme se někam rozjeli s rodiči na výlet, tak nám na cestě nesměly chybět dvě knížky. Tou první byl podrobný atlas republiky a ta druhá byla pokaždé trochu jiná. My, děti, jsme měly za úkol na cestu vybrat tu správnou – jely jsme za tajemstvím do neznámého kraje, a tak jsme vybíraly z jeho tajemných legend. V Domažlicích jsme si pak společně četli chodské pohádky a v Tatrách příběhy Jánošíka. Ve dne jsme chodili po krajině a večer pak tu samou cestu prožívali s hrdiny příběhů. „To jedete jenom na Křivoklát?“ ohrnovali nos spolužáci. „To my se letos vypravíme do Bulharska, k moři...“ chlubil se. Ano, v ten okamžik jsem trochu záviděl, ale když jsme pak s bráchou s poblíkávací baterkou v ruce šplhali o půlnoci na tajemný hrad Týřov, schovaný v křivoklátských lesích, myslel jsem si o povalování na pláži své – zvláště, když mi přitom na záda dýchal duch loupeživého rytíře Zbyška ze Zbirohu.

5.2 ↓

Coby odrůstající puberták jsem si myslel, že zmenšování světa je důsledek toho, jak rostu – jenže pak jsem růst přestal a svět se zmenšoval dál. A přistihl jsem se, že stále častěji mávám rukou a říkám „Hmm, to znám, tady už jsem byl, to už jsem viděl...“ a mílovými kroky směřuji k onomu slavnému: To si vygooglím! Je to opojný pocit, když mi svět leží u nohou – či vlastně na obrazovce před nosem. Napíšu „Sydney“, modrá kulička GoogleEarth se zatočí – čáry-máry-fuk – a procházím se po nábřeží u slavné budovy Opery, která vypadá jako plachetnice. Na panoramatických snímcích koukám do tváří turistů, kteří se mnou sledují přístavní ruch, a pozoruji, jestli jsou aspoň trochu překvapeni. Nejsou – vypadají tak trochu znuřené a mám pocit, jako bych slyšel: „Hmm, to znám, tady už jsem byl, to už jsem viděl...“ Kolik z nich, dřív než sedli do letadla, se tu bylo podívat stejně jako já – na obrazovce počítače? A má stále ještě smysl snít o skutečné cestě do Sydney, když virtuální svět se tak neskutečně přiblížil tomu reálnému?

Na starých mapách Afriky a Asie, tam, kam lidská noha novodobých badatelů ještě nevkočila, bývalo napsáno „*Hic sunt leones*“ – zde jsou lvi. Nedá moc práce představit si sebe sama v roli cestovatele s onou typickou tropickou přilbou na hlavě a putovat tou pravou africkou divočinou až do samého srdce savany, kde vše patří jenom lvům, těm králům zvířat! A na samém okraji cesty si sáhnout na dno svých sil i na dno svého poznání, kdy se už člověk neodváží dál, protože dál – tam už je nedobytné království přírody. Odtamtud se ještě nikdo nikdy nevrátil, neboť byl sežrán lvy a jeho přeživší pomocník třesoucí se rukou tuto událost vyznačil na bílé místo v mapě...

Dnes už bílá místa na mapách světa nenajdeme. Všude již vkročila noha člověka a tam, kde nevkočila, tam se podívalo oko družice a s ním milióny lidí sedící za obrazovkou počítače. Všude už jsme byli a všechno jsme viděli, žádná rostlina a žádné zvíře se před námi neschová, žádné tajemství před námi nezůstane utajeno... Až jednou všechno poznáme a přijdeme i o to poslední tajemství, bude vůbec důvod jít dál?

5.3 ↔

5.4 ↓ Naštěstí však, my lidé, máme oproti jiným tvorům jedinečnou schopnost – fantazii. „Tati, můžu si po obědě pustit pohádku?“ škemrá v neděli moje skoro dospělá dcera. Vždy mne to trochu překvapí, ale pak si řeknu: Vždyť to je ono! Svým pojetím vždy vítězícího dobra nám naše fantazie v pohádkách předkládá to největší tajemství světa – ideál, za kterým snad každý z nás podvědomě touží jít. A co jiného jsou tolik oblíbené fantasy a sci-fi příběhy, než pohádkami pro trochu starší? A čím jsou televizní seriály, ke kterým mnohdy usedá polovina národa, aby ve své fantazii prožívala ty stejné pocity společně s hrdiny příběhů? A co diváci sportovních utkání – jak ti to mají se svou fantazií a ztotožněním se s hráči a sportovci...?

A přitom ke své fantazii žádnou techniku vlastně nepotřebujeme. Nepotřebujeme ani písmo, stačí nám řeč. Zdá se, že od nepaměti, souběžně s reálným světem, prožíváme stejně intenzivně svět virtuální. Ale žít jenom ve své fantazii – to by nebyl ten pravý život! „Koukej vypnout ten počítač a běž ven!“ slýchají dnes náctiletí často od svých rodičů, kteří jsou nešťastní, z toho, že jejich potomci odmítají pátrat po tajemstvích reálného světa: „Ale mami, co venku? Tam je nuda!“ Že bychom už teď byli ve stavu, kdy nás reálný svět přestává zajímat, protože všechna jeho tajemství jsme už rozluštili a zůstávají nám jen tajemství světa virtuálního?

Ale ne, většina z nás má naštěstí ještě kromě fantazie i zdravý rozum a ví, že nás právě tam venku čeká ještě nekonečně mnoho tajemství. Skupina Katapult v roce 1976 zpívala písničku s tímto textem:

*Až se bude psát rok dva tisíce šest
Až se všichni přestěhujem do obrovských měst...
... Až suroviny budem vozit z Měsíce
Až počasí bude řídit družice
Až budem létat na Venuši na výlet
Až za nás budou počítače přemýšlet
Pak bude možná pozdě na to chtít se ptát
Co děti? Mají si kde hrát?*

Kdo ví, na koho z nás či našich potomků čeká křeslo pilota výletní lodi na Venuši?! Katapult, co se týká letu do vesmíru, rok 2006 poněkud přestřelil, ale ptá se na to podstatné – jak to bude s místem pro hry našich dětí? Jak to bude s místem pro naši fantazii? Kde budeme hledat další tajemství našeho světa? Zůstane už nám pro nepoznaná tajemství jen obrazovka počítače? A nebo si přeci jen tu a tam naživo zazpíváme písničku, tak jako si při práci i odpočinku běžně zpívali naši předkové?

Zdá se mi, jako bych tyto otázky už někde dříve slyšel, viděl, četl... Vynořují se z tajemných obrazů, dramatických veršů i bouřlivých tónů. Jsou schovány v uměleckých dílech hudebních skladatelů, básníků i malířů doby romantismu. Právě tehdy poprvé naplno zaznívá předzvěst toho, co mnohem později v písni dokonale vystihli hudebníci Katapultu – obava z příliš rychlého vědeckého poznání a technického pokroku, obava z vítězství holého rozumu a studené logiky nad principy, které po staletí formovaly společnost – schopnost vnímání krásy, vycítění spravedlnosti, uplatnění pokory vůči tomu, co jsem nestvořil a vytváření harmonie v tom, co tvořím.

5.4 ↓

5.3 ↔ Osvícenství přineslo revoluci v myšlení, naději v lepší život, ale Evropa se v hrůze zachvěla. Pod heslem lepších zítřků přichystali francouzští revolucionáři své šlechtě krvavou lázeň, ve které však nakonec sami utonuli. Po celých dvě stě let pak není úniku z utopí, slepých ideologií a z revolucí, které požírají své děti. Evropa je najednou plná lidí, kteří jsou ochotni se do krve porvat za myšlenku, za

vlast, za národ i za svého vůdce. Nacionalismus střídá absolutismus, nihilismus doplňuje anarchismus, kapitalismus je dobýván komunismem... Začíná to Napoleonem a rozhodně to nekončí Stalinem a Hitlerem. Že to je už všechno kdysi dávno? Ale vůbec ne! Vždyť dědeček mojí babičky se narodil, když rodina utíkala před rabujícími Napoleonovými vojáky! A je to pár let, co jsem se vracel z dovolené v Chorvatsku přes čerstvě rozbombardovanou Bosnu a Hercegovinu. Mé děti nevěřícně zíraly na trosky starobylého Mostaru z relativního bezpečí auta, kterým jsem kličkoval mezi kolonami vojáků v modrých přilbách, zajišťujících křehké příměří mezi lidmi, kteří propadli kolotoči nenávisti. V čem se lišil svět Napoleona a svět náš? Proč jsme se nepoučili z hrůz minulých válek a neustále se musíme vracet a znovu prožívat to, co by naši prarodiče už nikdy zažít nechtěli? Málo se ptáme svých dědů!

Když se v roce 1992 schylovalo k poslední balkánské válce, zrovna jsme končili vysokou školu a já se ptal své srbské spolužačky: „Prosím tě, co se tam u vás děje?“ „To je v pohodě“ odpověděla. „To se poprali jen nějakí fotbaloví chuligáni. My jsme kulturní národ, to naši policajti zvládnou!“ Do měsíce se fotbaloví chuligáni změnili v polovojenské jednotky podporované srbskou armádou a ulice chorvatského Vukovaru zaplnily stovky mrtvých. Následovalo desetiletí občanské války. Sarajevo, Mostar, Srebrenica, kde ostudně selhaly mezinárodní síly a dopustily masakr osmi tisíc civilistů! Evropa na konci 20. století! Slova o kulturních národech jsou najednou tak směšná a vzdálená! Těžké je se dovolávat kultury národa, když vám soused vyvraždí rodinu. Půjdu na oplátku vyvraždit tu jeho? Moje srbská spolužačka právě tehdy dospěla, neboť byla přinucena si na tuto otázku odpovědět. Jak bychom si asi odpověděli my sami?

Často na tuto spolužačku myslím, když kolem sebe slyším: „Historie, dějepis – k čemu se štourat v minulosti? Mě zajímá přítomnost, chci si užít a ne se zabývat tím, co už bylo, co už nezměním!“ Ano, minulost už nejde změnit, ale mohu změnit každou vteřinu své budoucnosti – tím, že budu znát chyby minulosti. Spoléhat se na tak pofiderní pojem, jakým je kulturnost národa, je ošidné. Jsem to především já, kdo musí být schopen si správně odpovědět a všemi svými silami překazit roztáčení kolotoče jakékoli nenávisti mezi lidmi. Přinejmenším aspoň nebudu tolik překvapen, až mi začnou padat bomby na hlavu.

5.3 ↓

5.5 ↓

Zdá se, že ti Židé, kteří včas utekli před Hitlerem do Ameriky, se také nespolehali na kulturnost německého národa a velmi dobře znali své dějiny. Dobře naslouchali tomu, co se dá pojmenovat jako paměť rodiny – zkušenosti předávané přes mnoho generací. Dnes už se do časů gotiky nebo renesance pamětí našich rodin těžko prokoušeme, ale 19. století – to vůbec není tak daleko – při troše štěstí, když se zeptáme své babičky na to, co jí vyprávěla její babička, najednou zjistíme, že se procházíme v časech císaře pána. A ten výlet může být hodně zajímavý.

„Elektřina? Kdepak, holenku, to teprve všechno začínalo, doma jsme svítili petrolejkami! Sanitka? To otec vyvedl ze stáje koníka, zapráhnul bryčku a jelo se za pacientem“ vyprávěl mi můj děda. „Až později, jako doktor byl taky v našem městě první, který měl auto. A když vyjel z garáže, to byla událost! Všichni kluci z ulice za ním běželi, dokud jim nezmizel v zatáčce.“

5.6 ↓

A z oněch vyprávění najednou zjišťujeme, že to bylo právě tehdy, v čase průmyslové revoluce, kdy se celý náš svět rozběhnul rychleji, než člověk stačil vnímat. A lidé se tehdy poprvé začali ptát, zda je tento uspěchaný svět tím, o co stojíme. Hledání mizejících tajemství přechází ze snění nad fantastickými krajinami romantických obrazů v touhu po klidném a harmonickém životě. Na českých a moravských panstvích si ve volné krajině šlechta staví letohrádky. Ne náhodou se lidé obrací k přírodě. Charles Darwin mění radikálně pohled člověka na vznik života a vyslouží si za to, že jej karikaturisté malují jako opici. Ale pokrok ve vědeckém poznání už nejde zastavit. Svět se najednou mění před očima a lidé jakoby dostali strach, že už nic nebude jako dřív. Poprvé začíná být nesmírně cenné to, co bylo. Lidé dobře chápou, že chtějí-li porozumět přítomnosti, musí znát svoji minulost. Vznikají muzea, rozvíjí se archeologie a ochrana památek. V rychlém sledu se střídají historizující stavební slohy, připomínající slávu gotiky i renesance. Zámek Hluboká, či Národní divadlo? Novogotika či novorenesance? Můžeme si vybrat, co se nám líbí víc. Ale největší krásy člověk nachází tam, odkud pochází – v náruči přírody.

5.5 ↓

5.7 ↓

A tak, když hrabě Buquoy na svém panství v Nových Hradech vyhláší v roce 1838 část svých lesů jako nedotknutelný prales, dobře víme z kontextu doby, proč se tak stalo. Pro ochranu přírody v naší zemi to byl tak zásadní krok, že stojí zato ocitovat úryvek z tehdejšího dopisu pana hraběte svému lesníkovi: „...Vzhledem k tomu, že lesy těchto vlastností budou známy brzy jen z historického líčení, rozhodl jsem se zachovat zmíněnou lesní část jako památník dob dávno minulých názornému požitku

pravých přátel přírody, vzdáti se v ní veškerého lesohospodářského těžení a přikazuji Vám, abyste dalšími rozkazy uvedl tuto moji vůli v skutek, aby v této části žádné dříví se nekácelo, stelivo nehralo a drobné dříví nesbíralo, zkrátka, aby vše bylo ponecháno v dnešním stavu...”

Při návštěvě dnešních turistických center národních parků s parkovišti, sjezdovkami, lanovkami a s hlučnými atrakcemi mám dojem, že hrabě Buquoy měl na mysli něco trochu jiného. A je mi líto všech, kteří se bez rozpaků tlačí do těch posledních, relativně neporušených koutů naší krajiny, aby je do posledního místečka využili, zpeněžili a přeměnili k obrazu svému. Během nadávání na ochránce přírody si nevšimnou, že přichází nejen o harmonickou pohodu světa, ale zejména o pocit, že tam, za tím kopcem je ono tajemné království přírody. Tam, za tím kopcem „ještě žijí lvi“. Tam je jedno z nesčetných tajemství reálného světa, o které bychom neměli přijít. Tajemství z velkým T, které si zaslouží být nepoznáno.

5.6 ↓
5.7 ↓

5.1 / Mystická krajina

Vzdělávací oblast:

Umění a kultura (výtvarný obor)

Cíl:

Vnímat mystiku přírody jako přirozenou součást romantického vnímání krajiny. Podpořit osobní senzitivitu a kreativitu ztvárněním vlastních představ o lese obývaném lesními bytostmi.

Mystické je to, co nemá přirozené vysvětlení, co je nadpřirozené. I krajina může být mystická, jsme-li vhodně naladěni. O to víc, pokud jsme sami uprostřed divokého lesa. Pak se začnou objevovat strašidla v podobě pokroucených větví starého stromu nebo uslyšíme volání hejkala, když zahouká sova. Záleží jen na míře naší představivosti, ale i strachu.

Úkol č. 1

VYTVOŘ SI PŘEDSTAVU LESA OBÝVANÉHO LESNÍMI BYTOSTMI, NAKRESLI JEJICH PODOBU A POPIŠ ZPŮSOB ŽIVOTA.

Najdi část lesa, který ti připadá divoký a tajemný, a pozorně ho projdi. Představ si, jak je tento les osídlený lesními bytostmi. Vytvoř si o jedné takové bytosti svoji představu a promysli její způsob života. Bytost i místo, kde žije, nakresli a popiš.

Instrukce: Vyjděte se studenty do přírodního lesa a nechejte je pátrat po různých zákoutích, vývratech, pařezech, bludných kamenech apod., kde by mohly žít mystické bytosti. Ponechte jim dostatek času na vytvoření představy o tom, jak žijí a jak vypadají. Každý student si pak vybere jednu bytost, ke které vytvoří náčrt a charakteristiku.

Výstupy: náčrty postav (strašidel) a jejich prostředí, charakteristika postavy.

Pomůcky: literatura o pohádkových strašidlech (čtení nebo vyprávění příběhů na naladění).

Čas: 1 vyučovací hodina.

Úkol č. 2

Z PŘÍRODNÍCH MATERIÁLŮ VYTVOŘTE VYMYŠLENÉ BYTOSTI OBÝVAJÍCÍ LES.

Instrukce: Studenti svoje představy zhmotní vytvořením pohádkových strašidel z přírodních materiálů. K výrobě strašidel lze použít tvarově nápadité objekty (kořeny, vykotlané pařezy, ploché kameny apod.) i běžně dostupné přírodniny (trávu, listí, mech, lišejník atd.). Po dokončení práce na postavách následuje prohlídka výtvorů se zasvěceným výkladem autorů.

Výstupy: postavy z přírodních materiálů.

Pomůcky: přírodní materiály lesa.

Čas: 1–2 vyučovací hodiny.

Varianty: Nemí-li možné tyto úkoly realizovat přímo v lese, přesuňte aktivitu do hodin výtvarné výchovy. Přírodní materiály si studenti přinesou nebo nasbírají v okolí školy.

Úkol č. 3

VYTVOŘTE STRAŠIDELNOU NAUČNOU STEZKU, VÝSTAVU NEBO KNÍŽKU O VAŠICH BYTOSTECH.

Instrukce: K tomuto úkolu můžou studenti využít vytvořené postavy, nakreslené náčrty a napsané charakteristiky postav a zpracovat do podoby knížky, výstavy nebo naučné stezky. Místo kreseb nebo vytvořených postav lze použít jejich fotografie.

Výstupy: naučná stezka, výstava, knížka.

Pomůcky: dle vybrané formy.

Čas: dle vybrané formy.

5.2 / Mýty a legendy

Vzdělávací oblast:

Člověk a společnost (občanský a společenskovední základ)

Cíl:

Posoudit předpoklady lidí pro kriminální činnost na příkladu významné osobnosti blízkého regionu a vytvořit si vlastní úsudek o jejich vlivu na společnost. Podílet se na vytváření kulturních aktivit občanů místního regionu připomínajících pozitivní i negativní hodnoty historických událostí a významných osobností.

Vydejme se na místa uprostřed lesa, kde stojí podivné stavby s ještě podivnějšími názvy: Lusthaus, Špice a Sibyla. Vypráví se o nich pověst: „Jeden z majitelů panství byl velmi pobožný a chtěl stůj co stůj v novosyrovských lesích postavit kostel. Církevní úřady mu to však nepovolily, a proto se rozhodl dosáhnout svého malou lstí. Kostel postavil, ale rozděleně, ve třech samostatných stavbách.“ Špice znázorňuje kostelní věž, Lusthaus chrámovou loď a Sibyla sakristii. V těchto lesích se skrýval a loupil obávaný loupežník Johann Georg Grasel, tedy „grázl“. Již jako mladík se tento syn žebračky a rasa stal smělym vůdcem loupežné bandy, které se obával celý kraj. Dodnes žije v písních a lidových vyprávěních.

Úkol č. 1

VYTVOŘ PROFIL ČLOVĚKA, KTERÝ MÁ PŘEDPOKLADY STÁT SE LOUPEŽNÍKEM.

Zamysli se nad současným významem slova grázl a vyjmenuj důvody, proč takto některé lidi označujeme. Dále pojmenuj příčiny, které přiměly lidi v dřívějších dobách dát se na loupežnické řemeslo. Na základě svých úvah vytvoř charakterový profil člověka, který se stane zločincem. Tento zpracovaný profil porovnej s rysy Johanna Georga Grasele.

Instrukce: Tento úkol evokuje studenty k přemýšlení o loupežnících jako skutečných lidech dřívější doby oproti pohádkovým postavám loupežníků. Na základě porovnání vlastních úvah studentů a vyhledaných rysů J. G. Grasele můžete rozvinout diskuzi o tom, zda zjištěné dispozice vždy vedou k tomu, že se lidé začnou živit kriminální činností. Také lze rozvinout diskuzi o tom, zda lidé těchto předpokladů existují v současné společnosti a jak k nim společnost přistupuje. Můžete se pokusit najít řešení pro omezení kriminální činnosti těchto lidí. Směřujte studenty k vyhledávání povahových vlastností, rodinných dispozic, postavení v obci, zaměstnání rodičů apod.

Výstupy: zpracovaný profil loupežníka (kriminálního).

Pomůcky: internet (<http://www.grasel.eu/>), literatura.

Čas: 1 vyučovací hodina.

Varianty: Tento úkol je možné spojit s vhodnou besedou primární prevence (Policie ČR, kurátor apod.).

Úkol č. 2

VYHLEDEJ INFORMACE O ŽIVOTĚ JOHANNA GEORGA GRASELA, SOUSTŘEĎ SE NA KRIMINÁLNÍ ČINNOST A TRESTNÍ PRÁVO TEHDEJŠÍ DOBY. ZINSCENUJ DIVADELNÍ PŘEDSTAVENÍ.

Vyhledej informace o trestné činnosti Johanna Georga Grasele a pokus se zjistit, jak tehdy probíhalo soudní řízení, v čem se lišilo trestní právo od současného. Na základě informací o životě a kriminální činnosti Johanna Georga Grasele připrav divadelní scénku o jeho loupeživé činnosti nebo ze soudního přelíčení.

Instrukce: Pokuste se také diskutovat o tom, jaký pozitivní vliv mohou mít soudní procesy se zločinci na vývoj trestního práva (podobně jako u Grasele pro rakouské trestní právo v pol. 19. stol.).

Výstupy: divadelní scénka.

Pomůcky: internet, literatura, učebnice trestního práva.

- Čas:** 2 vyučovací hodiny.
- Varianty:** Je vhodné pro vyhledávání informací a tvorbu divadelních scének rozdělit studenty do skupin, kdy každá bude zpracovávat jinou situaci (plánování a uskutečnění loupežného přepadení, dopadení Grasela a práce policie, soudní přelíčení a trestní právo, život v žaláři apod.).

Úkol č. 3

NAVRHNI KULTURNÍ UDÁLOST, KTERÁ BUDE PŘIPOMÍNAT ŽIVOT JOHANNA GEORGA GRASELA V NOVOSYROVICKÝCH LEŠÍCH.

Vytvoř program nové kulturní akce pro veřejnost, která by připomínala události spojené s životem Johanna Georga Grasela.

- Instrukce:** Umožněte studentům aktivně vytvořit a také zrealizovat kulturní akci, ve které budou moci teoretické poznatky přenést do vzpomínkové aktivity občanů. Jedná se o projektovou práci, kde učitel je pouze koordinátorem a rádcem, příprava i realizace je v rukou studentů. Součástí může být sepsání žádosti o finanční zajištění akce na obecní úřad, propagace akce pomocí plakátů, odhalení busty, pomníku s pamětní deskou, přednesení oslavné básně nebo písně, hra na loupežníky pro děti apod. Tato akce se může stát i tradiční, pokud se jí někdo ujme i do budoucna.

Výstupy: kulturní akce pro veřejnost.

Pomůcky: dle potřeb studentů.

Čas: dle zvážení vyučujícího.

Varianty: Místo plánování kulturní události mohou studenti vytvářet návrh naučné stezky.

Úkol č. 4

POROVNEJ SHODY A ROZDÍLY ZNÁMÝCH LOUPEŽNÍKŮ A POSUĎ JEJICH VLIV NA SPOLEČNOST.

Porovnej Johanna Georga Grasela a Juraje Jánošíka (Nikolu Šuhaje loupežníka) a posuď, jaký měli vliv na společnost za jejich života i po jejich smrti.

- Instrukce:** V tomto závěrečném úkolu vedte studenty k posouzení vlivu kriminálních postav na společnost v negativním i pozitivním ohledu, a to jak za jejich života, tak i po jejich smrti. Zároveň by si studenti měli vytvořit vlastní postoj k přijímání podobných postav jako hrdinů určitého národa nebo komunity lidí. Doporučujeme nejdříve o této problematice společně diskutovat a pak dát prostor k písemnému vyjádření.

Výstupy: diskuze, úvaha (volné psaní).

Čas: 1 vyučovací hodina.

Varianty: Pro porovnání obou loupežníků můžete promítnout film nebo přečíst úryvek o Juraji Jánošíkovi nebo Nikolu Šuhaji loupežníkovi.

5.3 / Cestující Evropan

Vzdělávací oblast:

Člověk a společnost (dějepis)

Cíl:

Na základě práce s genealogickou databází a shromažďováním informací vytvořit syntetický pohled na sounáležitost jednotlivce s dějinami Evropy, se zaměřením na určitou historickou etapu.

„Vino máš a markytánku, dlouhá noc se prohýří...“ zpívá se v jedné folkové písničce. Evropou táhnou armády, valí se regimenty, které bojují, loupí, znásilňují. Armády přijdou a odejdou, zůstanou po nich zbraně, nemoci, slzy a děti. Naše republika leží v srdci Evropy, a proto, pokud budeme pátrat, jaká krev nám v žilách koluje, odkud pocházejí naši předkové, máme na výběr od Keltů, Slovanů, Germánů, přes Švédy, Francouze až po Rusy. Jsme velmi pestrou směsicí, jsme v pravém smyslu Evropany. Údajně nejvíce dětí zůstalo po napoleonských vojácích, tak vzhůru do pátrání a cestování po století, které položilo základ našemu dnešnímu životnímu stylu!

Úkol č. 1

SESTAV SVŮJ RODOKMEN, PÁTREJ, ODKUD POCHÁZejí TVOJI PŘEDKOVÉ.

Po svých předcích nejdříve pátrej ve své nejbližší rodině, pro zjednodušení si vyber nejdříve jednu linii (otce nebo matky), poté pracuj s webovými stránkami, hledej v archivech a kronikách, beseduj s genealogem.

Instrukce: Seznámit studenty se základy tvorby jednoduchého rodokmenu, připravit seznam možných internetových stránek pro získání informací pro vytvoření rodokmenu, zjištění informací o svém příjmení a také genotypu z hlediska historického, pracuj s:

<http://www.genebaze.cz/cgi-bin/gb.cgi>,

<http://kotacka.webnode.cz/geneticka-genealogie/>

Možnost navštívit se studenty archiv, připravit besedu s genealogem. Šíře zpracování bude individuální, podle zájmu studentů.

Výstupy: informace o svém příjmení, o svém rodokmenu, dle zájmu studentů; možno sdělit výsledky bádání.

Pomůcky: internet (<http://www.genebaze.cz/cgi-bin/gb.cgi>, <http://kotacka.webnode.cz/geneticka-genealogie/>), kroniky rodin, obcí, farní kroniky.

Čas: 3 vyučovací hodiny a další dle zájmu studenta.

Úkol č. 2

VYHLEDEJ VE SVÉM OKOLÍ PAMÁTKU, KTERÁ SE VZTAHUJE K NAPOLEONSKÝM VÁLKÁM, PŘIPRAV OZNAČENÍ PRO TUTO PAMÁTKU.

Zjisti z pramenů, zda a kde se pohybovala Napoleonova armáda ve tvém okolí, udělej jednoduchou mapku pohybu a pobytu. Zjisti, jak zapadal pobyt armády do evropských napoleonských válek. Vyhledej a zdokumentuj místa, která s ní souvisela nebo jsou po ní pojmenována. Připrav prezentaci. Vytvoř destičku, kterou umístíš (se souhlasem obecního úřadu) na pamětní místo.

Instrukce: Studenti pracují ve skupinách ve škole, sbírají informace v pramenech, soustředí se také na různá místa (místa bydliště studentů). Po zjištění informací domluvit s obecními úřady umístění destičky k památce.

Výstupy: mapka označující pobyt napoleonských armád, prezentace, destička s popisem místa a datací.

Pomůcky: internet, encyklopedie, pomůcky na kreslení.

Čas: 3 vyučovací hodiny (2 hodiny ve škole + 1 hodina domácí přípravy a případných dodělávek).

Úkol č. 3**PŘIPRAV PREZENTACI NEBO PLAKÁT PRO CESTOVNÍ KANCELÁŘ, KTERÝ BY ZÍSKAL TURISTY PRO NÁVŠTĚVU TVÉHO OKOLÍ V URČITÉ HISTORICKÉ ETAPĚ.**

Vyber si určitou událost ve svém okolí, která byla typická pro 19. století a která by mohla být, podle tvého mínění, atraktivní pro současné turisty. Představ si, že turisté mohou cestovat časem a ocitnout se v 19. století. Připrav prezentaci nebo plakát, který nabídneš cestovní kanceláři, aby pomohl přilákat turisty do regionu.

Instrukce: Studenti mohou pracovat ve skupinách i individuálně. Zdůrazníme jim účel prezentace – přilákat turisty do regionu a nutnost co největší věrohodnosti historické reality 19. století. Na vycházce pořídit fotografie (stavebních památek, stromů apod., které pamatují požadovanou dobu) a ty použít pro prezentaci nebo plakát.

Výstupy: prezentace, plakát.

Pomůcky: encyklopedie, internet, věci pro kreslení.

Čas: 3 vyučovací hodiny.

Varianty: Lze využít pro vlastní vesnici nebo město a pro různé historické etapy.

Úkol č. 4**PŘIPRAV HISTORICKÝ MEDAILON O VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI Z 19. STOLETÍ.**

Vyhledej historicky významnou osobu 19. století ze svého okolí, zkoumej její život podrobněji, nashromážděné informace zpracuj do podoby historického dokumentu (medailonu např. pro kabelovou televizi) nebo formou plakátu, event. prezentace.

Vytvoř seznam historických osobností z Rakousko-Uherska, Evropy, které se s ní mohly setkat (max. 5 osobností). Pracuj ve skupině, svůj výběr osobnosti zdůvodni.

Instrukce: Ve výběru mohou být i osoby s negativními vlivy, např. loupežník. Studenti pracují ve skupině, svůj výběr osobnosti zdůvodní ve třídě. Medailon studenti natočí a nabídnou kabelové televizi nebo obecnímu úřadu.

Výstupy: dokument historické osobnosti formou krátkého filmu, plakátu, event. prezentace s možností výstavy plakátů ve škole.

Pomůcky: encyklopedie, internet, program pro natáčení a střihání filmu, pomůcky pro kreslení.

Čas: 3 vyučovací hodiny + DÚ počítačová úprava dokumentu dle kvality vytvoření filmu.

5.4 / Lidová slovesnost**Vzdělávací oblast:**

Jazyk a jazyková komunikace (český jazyk a literatura)

Cíl:

Definovat a zdramatizovat útvary ústní lidové slovesnosti (např. pohádku nebo kramářskou píseň).

Bylo nebylo, za sedmero horami a sedmero řekami byl hluboký les a v něm... Co v něm tak mohlo být? Zkuste zavzpomínat na dobu, kdy vám rodiče nebo prarodiče večer před spaním předčítali pohádky. Určitě máte nějakou, kterou jste měli nebo stále máte nejraději. Vždycky fandíte Honzovi nebo chytré princezně a draka nebo zlou čarodějnici byste nejraději nechali zlikvidovat mafií, i když už předem víte, že všechno nakonec dobře dopadne – dobro zvítězí a zlo bude spravedlivě potrestáno. Definovat pohádku jako slohový útvar nám tedy nedělá problém. Ale co takhle napsat pohádku? Napsat ji tak, aby odpovídala výše uvedené charakteristice, ale zároveň se ji pokusit zasadit do současnosti. Co nebo koho si představíme pod zlem, dobrem?

Úkol č. 1**NAPIŠ MODERNÍ POHÁDKU.**

Připomeň si strukturu pohádky a pokus se napsat vlastní příběh, který bychom mohli nazvat moderní pohádkou.

- Instrukce:** Samotnému psaní slohového útvaru by měl předcházet motivační rozhovor o pohádkách, pohádkových bytostech, zlu a dobru, jak bylo chápáno dříve a dnes... Studenti si vytvoří myšlenkovou mapu a poté se dají do psaní vlastního příběhu. Následně si studenti přečtou pohádky navzájem a vyhodnotí tu nejlepší, nejstrašidelnější, nejpoutavější...
- Výstupy:** moderní pohádka nebo kniha pohádek třídy.
- Čas:** 1–2 vyučovací hodiny.
- Varianty:** Slohovou práci mohou studenti odevzdat a vyučující ji ohodnotí jako klasickou slohovou práci; studenti mohou pracovat ve škole.

Úkol č. 2

PROVEĎ DRAMATIZACI MODERNÍ POHÁDKY.

Rozepiš pohádku tak, aby mohla být realizována jako krátká divadelní hra. Se spolužáky pak nacvič představení pro třídu.

- Instrukce:** Tento úkol navazuje na předešlý. Studenti vyberou nejlepší pohádku a pokusí se o její dramatizaci. Vyučující bude ve funkci poradce, popř. se může ujmout režisérské role nebo rozdělí třídu na „realizační tým“ – určí, kdo bude režisér, asistent, jaké bude herecké obsazení, kdo vytvoří kulisy...; úkol může spojovat činnost českého jazyka a výtvarné výchovy, popř. hudební výchovy.
- Výstupy:** divadelní představení zrealizované při návštěvě Habrové seče (v rámci delšího výletu).
- Pomůcky:** výtvarné pomůcky pro výrobu kulisy, kostýmů.
- Čas:** 2–3 vyučovací hodiny přípravy + čas na představení (dle délky pohádky).
- Varianty:** Divadelní představení by mohlo být realizováno v rámci školy – např. během předvánočního dopoledne...

„Byls na netu? Četls, že vojína, který vynášel materiály pro WikiLeaks, nutí spát nahýho? Je to na novinkách, tak se mrkni.“ Takhle se šíří zprávy dnes. Internet je hlavním zdrojem aktuálních informací. Dalšími zdroji jsou samozřejmě televizní či rádiová zpravodajství, noviny, časopisy... Ale co dříve? Víte, jak se šířily zprávy dříve? Jak se asi lidé mohli dozvědět o procesu s jedním z nejznámějších kriminálníchků našeho regionu? A co třeba kramářská píseň?

Úkol č. 3

VYTVORĚ KRAMÁŘSKOU PÍSEŇ O OSUDU JANA JIŘÍHO GRASLA (JOHANNA GEORGE GRASELA).

Vyhledej informace o kramářské písni – jak vypadala, z jakých částí se skládala. Poté se pokus vytvořit vlastní kramářskou píseň zpracovávající téma životního osudu zbojníka Jana Jiřího Grasla.

- Instrukce:** Studenti se rozdělí do skupin. Každá skupina by měla mít přístup k internetu nebo jinému zdroji požadovaných informací. Po shromáždění životních dat začnou studenti pracovat na výrobě obrazové části a z informací vytvoří píseň. Tu poté předvedou před ostatními. Nakonec by měla být vyhlášena nejzdařilejší kramářská píseň.
- Výstupy:** kramářská píseň o Janu Jiřím Graslovi.
- Pomůcky:** výtvarné pomůcky, internet nebo encyklopedie.
- Čas:** 1–2 vyučovací hodiny.
- Varianty:** Vyučující může studentům zadat téma po částech – jedna skupina zpracuje dětství a mládí, druhá skupina se zaměří na protizákonnou činnost, třetí skupina na soudní proces a čtvrtá na popravu. Obrazový materiál by mohl sloužit jako materiál k výstavě, na nástěnku ve třídě... Vyučující může dle možností pořídit záznam písní (diktafon, kamera...).

5.5 / Romantické stavby

Vzdělávací oblast:

Člověk a společnost (dějepis)

Cíl:

Na základě práce s historickými materiály a na základě vlastního pozorování vytvořit komplexní pohled na spojení architektury a přírody během určitého historického období.

„Už tady tím lesem chodíme dlouho, bolí mě nohy a chtěl/a bych si odpočinout.“ „Tak pojďme ještě kousek a odpočineme si u Lusthausu.“ „Aha, to je ta stavba, co vypadá jako renesanční letohrádek na Pražském hradě?“ „Ano, ale náš Lusthaus je přece mnohem mladší.“ „Není to tedy tak trochu historická kamufláž?“ „Nebud' tak přísný/á, já myslím, že právě kombinace divoké přírody a zajímavé stavby je úžasně romantická, nemyslíš?“

Úkol č. 1

USPOŘÁDEJ VÝSTAVKU VLASTNÍCH FOTOGRAFIÍ ROMANTICKÝCH STAVEB ZE SVÉHO OKOLÍ.

Sestav pojmovou mapu k romantismu a připrav prezentaci s tématem romantismus. Při sestavování se zaměř především na architekturu a rysy romantického hrdiny, který v takové krajině žil.

V prezentaci zkus srovnat stavby postavené v pseudoslohu v Evropě a u nás.

Najdi ve svém okolí stavbu v pseudoslohu, poříd' její snímek a zařaď ho do prezentace a zdůrazni na něm znaky romantického slohu. Pracuj ve skupině. Z fotografií uspořádej výstavu ve škole nebo v muzeu.

Instrukce: Před vycházkou pracují studenti s literaturou, internetem a vyhledají základní znaky, najdou nejznámější stavby v Evropě. Na vycházce vyhledají stavbu v pseudoslohu a zdokumentují ji, fotografie použijí v prezentaci.

Výstupy: prezentace, výstavka fotografií ve škole, v muzeu.

Pomůcky: počítač, program na úpravu fotografií, encyklopedie, fotoaparát.

Čas: 2 vyučovací hodiny + čas na procházku.

Varianty: Najdi romantickou stavbu ve svém bydlišti, připrav o ní prezentaci, ve které použiješ vlastní fotografie.

5.6 / Přirozený les

Vzdělávací oblast:

Člověk a příroda (biologie)

Cíl:

Vystihnout typické prvky listnatého lesa. Popsat kvantitativně jeho druhovou rozmanitost a porovnat se smrkovou monokulturou.

Les je pro nás uprostřed Evropy synonymem přírody a divočiny. Byl tu dříve než my a byl téměř všude. A byl – alespoň v naší nadmořské výšce – listnatý. Takový, jaký najdeme dnes v Habrové seči. Pojďme ho prozkoumat. A zjistit, jak se liší od smrkových monokultur všude kolem.

Úkol č. 1

PROZKOUMEJ DRUHOU ROZMANITOST PŘIROZENÉHO LESA.

Urči a spočítej všechny rostlinné druhy. Rozděl je do pater a vyznač dominantní druhy. Urči a spočítej všechny živočišné druhy. Rozděl je systematicky a vyznač dominantní druhy. Porovnej s jinými společenstvy, které zpracuješ obdobným způsobem.

Instrukce: Vhodné spojit s úkolem č. 2 tématu 5.7 – Záchrana divočiny. Studenti pracují ve skupinkách v terénu. Je vhodné, aby si každá skupinka stanovila v lese vhodnou plochu asi 10 x 10 m a zde prozkoumala všechny druhy. Stačí

i přibližné určení (plž, mech apod. místo tipování a vymýšlení). Porovnání možno provést se smrkovým lesem na Lukovské hoře (téma 4.7 – Hospodářský les, úkol č. 3).

Výstupy: výčet druhové rozmanitosti listnatého lesa.

Pomůcky: smýkačka, lopatka, skleničky k uchování hmyzu, klíč k určování rostlin, klíč k určování bezobratlých, klíč k určování pobytočných stop, psací potřeby.

Čas: 1 vyučovací hodina v terénu + 1 vyučovací hodiny k dokončení určování a zpracování.

Varianty: Studenti samostatně zpracují jiný listnatý les v místě bydliště.

Úkol č. 2

CHARAKTERIZUJ BIOCENOLOGICKY I UMĚLECKY LISTNATÝ LES. MŮŽEŠ VYCHÁZET Z VÝSLEDKŮ PŘEDCHOZÍCH ÚKOLŮ. ZPRACUJ DO PODOBY INFORMAČNÍHO PANELU.

Použij dominantní druhy z úkolu č. 1, najdi mezi nimi mezidruhové vztahy a sestav z nich potravní řetězec. Odhadni působení abiotických faktorů. Informační panel ještě doplň uměleckým vyjádřením (kresba, malba, líčení, báseň, fotografie...).

Instrukce: Abiotické faktory (půda, vlhkost, povětrnostní podmínky) vypořádají studenti přibližně v terénu, ostatní zpracují po vycházce. Biocenologickou charakteristiku mohou zpracovávat ve skupinkách a každý doplní své umělecké ztvárnění. Následuje prezentace nebo výstavka.

Tento úkol je obdobou úkolu č. 4 tématu 4.7 – Hospodářský les.

Výstupy: informační panel s biocenologickou charakteristikou a uměleckým ztvárněním listnatého lesa.

Pomůcky: dle zvoleného uměleckého ztvárnění.

Čas: samostatná práce.

5.7 / Záchrana divočiny

Vzdělávací oblast:

Člověk a příroda (biologie)

Cíl:

Seznámit se s formami ochrany přírody v ČR. Prozkoumat nejbližší chráněné území – přírodní rezervaci Habrová seč. Být si vědom hodnoty přírody a podílet se na její ochraně. Poznat charakteristickou květenu listnatého lesa. Zvládnout fotografování rostlin a živočichů.

Chraňte přírodu! Ano, neodhazovat odpadky, nevypalovat trávu a nešlapat po kytičkách. A která ta příroda si zaslouží přímo ochranu státu? Asi něco hodně zvláštního, vzácného, cenného. A také obyčejný listnatý les – protože už je vzácný.

Úkol č. 1**VYHLEDEJ DOSTUPNÉ INFORMACE O PŘÍRODNÍ REZERVACI HABROVÁ SEČ A O OCHRANĚ PŘÍRODY OBECNĚ.**

Zjisti, kdy rezervace Habrová seč vznikla, co je předmětem ochrany, které chráněné druhy tu rostou a žijí. Zjisti přesně, o jakou formu ochrany přírody se jedná, a porovnej s ostatními formami. Vyhledej nejbližší chráněné útvary a území s různou formou ochrany.

Instrukce: Samostatná práce před exkurzí do terénu. Úkol je vhodný k probrání nebo zopakování učiva o ochraně přírody v ČR.

Studenti si sami rozdělí dílčí úkoly nebo jim je přidělí učitel – jedna skupina vyhledává v regionálních sbornících, druhá na internetu, třetí se ptá v různých institucích, čtvrtá zpracuje texty z informačních tabulí v terénu (lze až při exkurzi), další skupina vyhledá obecné informace o ochraně přírody v ČR.

Studenti si navzájem odprezentují zjištěné informace a sepiší společnou zprávu.

Výstupy: zpráva o přírodní rezervaci Habrová seč.

Pomůcky: regionální sborníky (Muzejní a vlastivědná společnost v Brně. Moravskobudějovicko Jemnicko. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1997. 864 s. ISBN 80-85048-75-2; Geologické, botanické a zoologické zajímavosti Moravskobudějovicka a Jemnicka. Moravské Budějovice: Město moravské Budějovice, 2007. 94 s.), internet, odbor ochrany ŽP na MÚ.

Čas: samostatná práce + 1 vyučovací hodina prezentace výsledků.

Úkol č. 2**POŘÍD FOTODOKUMENTACI SOUČASNÉHO STAVU REZERVACE A POROVNEJ S INFORMACEMI V LITERATUŘE A NA INFORMAČNÍCH TABULÍCH V TERÉNU.**

Najdi, vyfotografuj a urči co nejvíce rostlinných i živočišných druhů. Z fotografií sestav nástěnku nebo powerpointovou prezentaci. Sepiš seznam nalezených druhů a porovnej s údaji na informačních tabulích a v literatuře.

Instrukce: Vhodné spojit s úkolem č. 1 tématu 5.6 – Přirozený les.

Skupinová práce v terénu. Nejlépe v jarním aspektu (duben).

Studenti sepiší druhy na informačních tabulích a rozdělí se do skupin – dle území nebo systematických skupin organismů. Skupiny fotografují a určují všechny charakteristické druhy. Cíleně vyhledávají druhy z informačních tabulí. Je vhodné se předem domluvit na parametrech fotografií – zachycení celé rostliny, dostatečně detailní...

Fotografie zpracují všechny skupiny dohodnutým způsobem (formát, velikost, název...). Následně v hodině fotografie vytřídí a učitel zkontroluje správnost určení.

Výstupy: seznam druhů, nástěnka nebo prezentace.

Pomůcky: fotoaparát, počítač, software na úpravu a prezentaci fotografií.

Čas: 2 vyučovací hodiny v terénu + samostatné zpracování fotografií + 1 vyučovací hodina prezentace.

Úkol č. 3

NAVRHNI VYHLÁŠENÍ CHRÁNĚNÉ LOKALITY V OKOLÍ SVÉHO BYDLIŠTĚ.

Najdi ve svém okolí lokalitu (případně jen strom), která by si zasloužila ochranu. Stručně zdokumentuj, navrhní způsob ochrany a zdůvodni. Navrhni, jak postupovat pro dosažení stanoveného cíle – vyhlášení chráněné lokality.

Instrukce: Samostatná práce studentů po exkurzi. Studenti vybranou lokalitu nafotí, vyznačí do mapy, popíší. Při zpracování návrhu vycházejí z poznatků o ochraně přírody z úkolu č. 1. Své návrhy pak prezentují ve třídě.

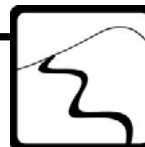
Výstupy: návrh na vyhlášení chráněné lokality.

Pomůcky: fotoaparát, mapa regionu.

Čas: samostatná práce.

Varianty: Pro prezentaci ve třídě zpracovat návrh nejen písemně, ale i v Power Pointu.

PROJEKT TUNAVLKU
PRACOVNÍ LIST POD ČERVENÝM VRCHEM

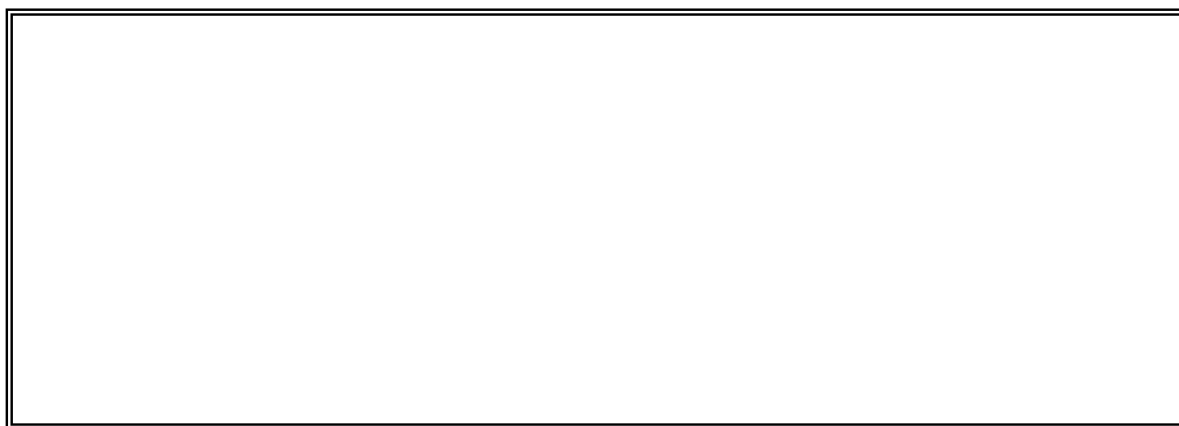
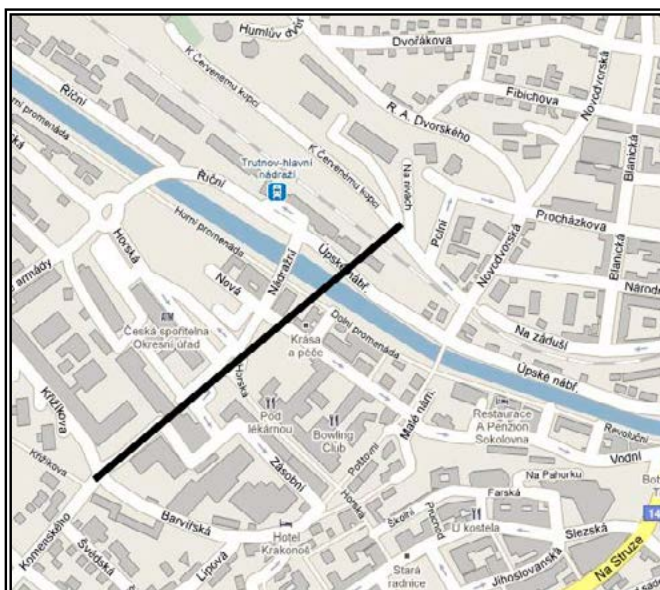
Zastavení první: Na Nivách

- vlastními slovy **vysvětlíte** co nejjednodušeji a nejpochoptitelněji uvedené pojmy

údolí
svah
koryto
niva
eroze

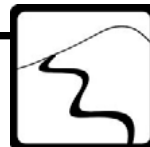
Stojíme teď na parkovišti před vchodem do sportovního areálu. Vlevo vidíte násep železniční trati, vpravo pak parkoviště, za ním parčík a budovu, nad nimiž je již silnice nahoru do kopce - ulice R.A.Dvorského. Co je dále za železničním náspem si musíte představit.

- s pomocí mapky a čáry v ní se pokuste do připraveného rámečku **nakreslit průřez** údolím řeky Úpy, který bude sledovat přesně tuto čáru
- zakreslete koryto Úpy, nádraží, budovy

- **pokuste se vymyslet**, z jakého důvodu je koryto řeky Úpy vyžděné a zapuštěné pod okolní terén

.....

Zastavení druhé: Řeka a její tok

Stojíme teď těsně u řeky Úpy. Každá řeka má začátek a konec a 3 části toku - horní, střední a dolní tok. V údolí Úpy leží množství lidských sídel.

- **doplňte** tabulku

začátek řeky se jmenuje	Úpa začíná na
konec řeky se jmenuje	Úpa končí v

- ke každé části toku řeky **vyberte** odpovídající charakteristiku

boční eroze, hloubková eroze, meandry, nivy, peřeje, terasy, velký spád, vodopády

horní tok Úpy
.....

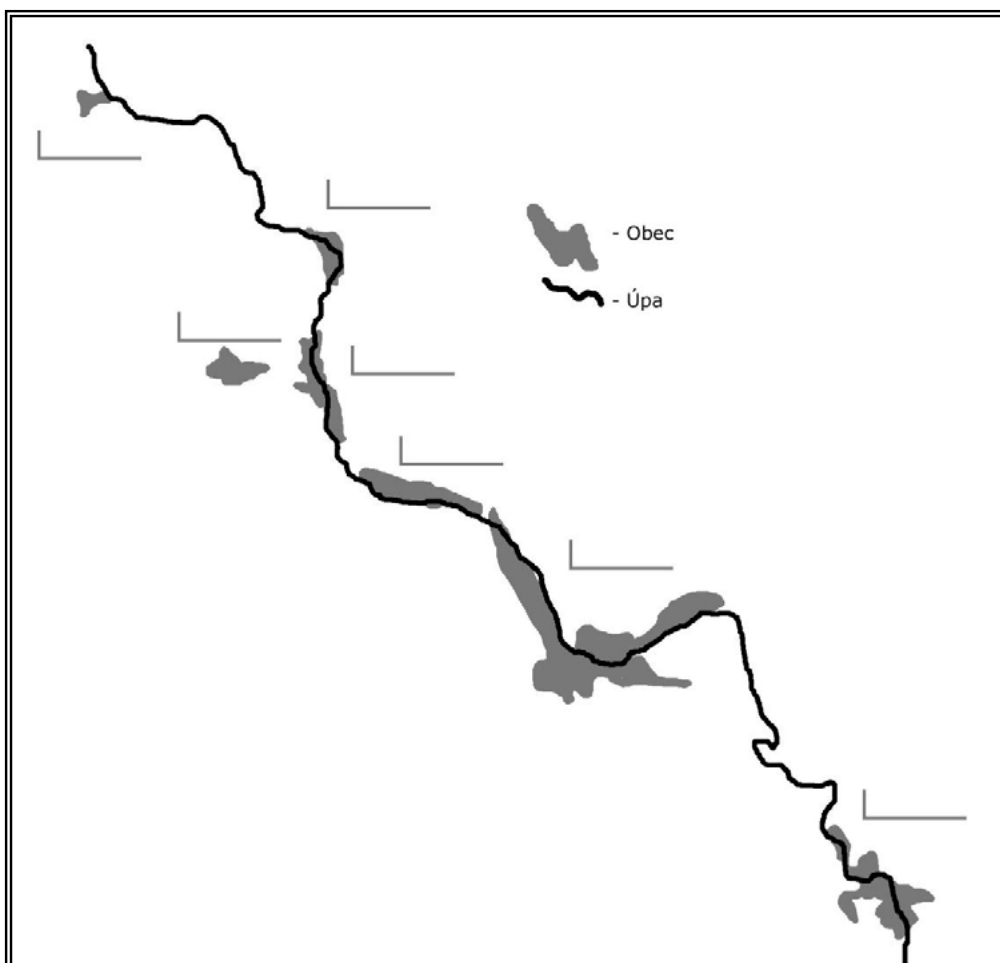
dolní tok Úpy
.....

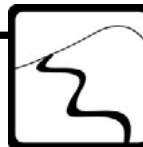
- **pokuste se jednou větou charakterizovat** střední tok řeky

.....

- do slepé mapky **doplňte** jména lidských sídel v údolí řeky Úpy a jednoho, které v údolí neleží

- mapku rozdělte na tři části - horní, střední a dolní tok řeky Úpy

Zastavení třetí: Skalní výchozy

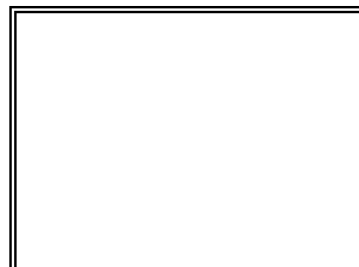
Podél cesty vidíme typické červené skalky. Jedná se o pískovce, které jsou zde však jiné než pískovce skalních měst na Broumovsku. Opatrně se vypravte ke skalkám ve svahu.

- do připraveného rámečku **si zakreslete** uložení jednotlivých vrstev
- **pokuste se slovně vyjádřit**, co vám toto uložení připomíná

vrstvy jsou uloženy **příčně** **svisle** **vodorovně**

co vám připomíná uložení vrstev

.....

- objasněte větu

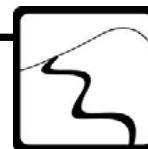
Způsob uložení vrstev je důkazem geologického klidu.

.....

- v tabulce **vidíte** porovnání trutnovských a broumovských pískovců
- **podtrhněte** ta slova či sousloví, která danému typu pískovce odpovídají
- **nezaškrťujte**, ať můžete případně opravit svou chybu

	trutnovské pískovce	broumovské pískovce
stáří	prvohory (perm, karbon)/ druhohory (křída)	prvohory (perm, karbon)/ druhohory (křída)
původ	mořské usazeniny/usazeniny jezerní	mořské usazeniny/usazeniny jezerní
barva	žlutá/červená	žlutá/červená
struktura	vrstevnatá/kompaktní	vrstevnatá/kompaktní
využití	podezdívky/sochy	podezdívky/sochy

- opatrně se **vypravte** k nejbližším skalkám
- a **zahrajte** si na paleontology a **zkuste si** jejich práci - odstraňovat jednotlivé vrstvy usazenin
- ve vrstvách **nalezněte** otisky - nemusí být skutečné
- **použijte** svou představivost, naleznete tak otisky listů, stopy mloka, mávnutí ocasem paryby
- **pochlubte** se ostatním

Zastavení čtvrté: Eroze

Není zastavením, ale probíhá po cestě od skalek nad garáže. Eroze neboli rozrušování reliéfu má mnoho podob. Vzniká díky tekoucí vodě, ledu, vegetaci, větru a také díky lidem.

- po cestě se pozorně **dívejte** a hledejte stopy erozní činnosti
- tyto stopy, náznaky či velké a viditelné změny **ukážte** ostatním skupinám
- **popište si** je a jednoduše **načrtněte**

erozní činnost tekoucí vody

kde

jak vypadá

jak jsme poznali, že to dělá voda

.....

.....

erozní činnost vegetace (stromů)

kde

jak vypadá

jak jsme poznali, že to dělají stromy

.....

.....

erozní činnost mrazu a ledu

kde

jak vypadá

jak jsme poznali, že to dělá mráz a led

.....

.....

erozní činnost člověka

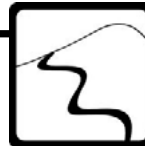
kde

jak vypadá

jak jsme poznali, že to dělá člověk

.....

.....

Zastavení páté: Koryto řeky Úpy

Probíhá po cestě podél řeky Úpy od dřevěného mostu k železničnímu nadezdu. Potkáme jez a náhon, naplavené říční ostrovy a skalní prahy na dně řeky.

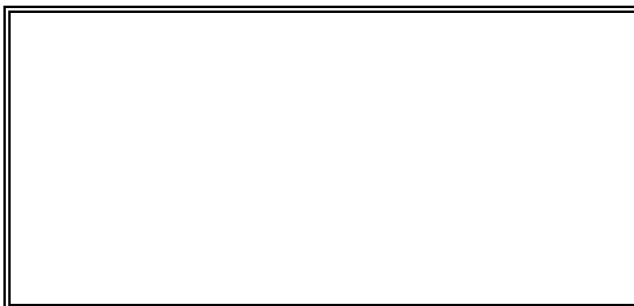
- na Úpě vidíte jez, z kterého se odděluje náhon
- **vymyslete**, k čemu slouží jez a k čemu slouží náhon
- **pokuste se vymyslet**, zda měly tyto dvě stavby nějakou spojitost a napište jejich význam

význam jezu:

význam náhonu:

kam náhon teče:

- v místě malého mostku přes náhon si **zakreslete** profil od levého břehu Úpy po pravý břeh náhonu

- **odhadněte** rozdíl v metrech mezi hladinou Úpy pod jezem a hladinou náhonu

- **seběhněte** dolů k řece, seberte si kámen a hodte si žabku
- na žabku potřebujete placák, ale Úpa je plná spíše kulatých valounků

- **zamyslete se**, proč je většina kamenů kulatých a hladkých

protože,

- na dně řeky v místech cvičiště pro psy **vidíte** kameny, kterým se říká skalní prahy

- **vymyslete**, jak se tam tyto kameny, skalní prahy, vzaly

.....

Dáša Zouharová a kol.

REGIONÁLNÍ UČEBNICE

Metodika tvorby regionální učebnice jako výchovně-vzdělávacího prostředku regionální výuky

Redaktorka: Lucie Krejčí (první vydání), Lenka Kopáčová (druhé vydání)

Odborná spolupráce: Jitka Plháková

Doprovodné ilustrace: žáci Základní školy Podomí (Jitka Doležalová, s. 12; Kristýna Haumerová, s. 36;

Kateřina Mostovská, s. 49; Vanda Matušková, s. 51; Marie Pajdlová, s. 64; Lucie Rybářová, s. 91)

Fotografie: Dáša Zouharová (není-li uveden jiný autor)

Grafická úprava: Jan Michoin

Vydala Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání

Lipová 20, Brno, www.lipka.cz

Brno 2016

Druhé vydání

167 stran

První vydání vzniklo v roce 2012 v rámci projektu Praktická environmentální výchova pro pedagogy, který byl spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

Druhé vydání je hrazeno z vlastních prostředků Lipky.

Metodika reaguje na potřebu pedagogů základních i středních škol vyučovat v návaznosti na okolí školy. Takzvaná regionální výuka byla ještě před časem v naší zemi tradiční a samozřejmou součástí výchovy a vzdělávání. Smyslem publikace je poukázat na přínosy regionální výuky, shrnout zkušenosti autorů již existujících regionálních učebnic, a zejména usnadnit budoucím autorům proces tvorby jejich vlastní regionální učebnice.

Početný autorský tým složený z praktiků i akademiků přináší myšlenkovou rozmanitost, pestrost názorů, v mnohém shodu, v jiném možnou alternativu a náměty k následným diskuzím. Součástí metodiky je i přehled dosud vydaných regionálních učebnic ze sbírky, která je všem zájemcům k dispozici v knihovně Aleše Závěského na pracovišti Lipky na Kamenné 20 v Brně.

